

ARCHITECTENBUREAU FELIX & PARTNERS BV

ARNOUT FONCK, MAARTEN WUESTENBERGS, GINA FELIX ARCHITECTEN

MEDEWERKERS: IR. LUK ANSEEUW, IR. SANNE GELDOF, IR. KAAT VANDEN BERGHE, REBECCA VANYACKER, DIEDERICK HUYSEN, MICHAEL DUINSLAEGER, DAAN DUFAIT ARCHITECTEN,
PIETER SCHOOLAERT INTERIEURARCHITECT

BEHEERSPLAN

Onze-Lieve-Vrouw ter Duinenkerk en omgeving

D.D. 29-3-2021_Dossier 14.20

Onze-Lieve-Vrouw ter Duinenkerk en omgeving - Oostende

BETREFT: Onze-Lieve-Vrouw ter Duinenkerk
Directe omgeving Onze-Lieve-Vrouw ter Duinenkerk
Duin- en polderlandschap

ADRES: Dorpsstraat
8400 Oostende (Mariakerke)

HUIDIGE FUNCTIE: Gebouw van de eredienst
Woning
Kerkhof
Tuinmuur
Natuurgebied

BESCHERMINGSBESLUIT: Besluit nummer 0171
M.B. van 5-11-1946

Besluit nummer 0849
M.B. van 27-5-1975

Besluit nummer 1694
M.B. van 22-9-1981

Besluit nummer 1306
M.B. van 7-9-1979

STUDIE: Beheersplan

DATUM: 29-3-2021

OPGEMAAKT DOOR: Deel bouwkundig erfgoed:
Architectenbureau Felix & Partners BVBA
Kemmelbergstraat 2
8400 Oostende

Deel landschappelijk erfgoed:
K. Goegebeur en G. Meysmans
Landschapsarchitecten

Historisch en archeologisch onderzoek:
RAAP België BVBA

OPDRACHTGEVER: Kerkfabriek OLV Hemelvaart
Lijsterbeslaan 57
8400 Oostende

Stad Oostende
Vindictivelaan 1
8400 Oostende

DATUM TER GOEDKEURING INGEDIEND:

INHOUD

1. IDENTIFICATIE EN AFBAKENING VAN HET BEOOGDE GEBIED	5
2. HISTORISCHE NOTA	10
2.1 Landschapshistorische ontwikkeling (archeologisch onderzoek)	10
2.2 Bouwhistorische ontwikkeling	18
2.2.1 <i>Onze-Lieve-Vrouw ter Duinenkerk</i>	18
2.2.2 <i>Kerkhof</i>	32
2.2.3 <i>Tuinmuur pastorie</i>	35
2.2.4 <i>Vissershuisje</i>	36
2.2.5 <i>Bunkers</i>	38
3. INVENTARISATIE VAN DE ERFGOEDELEMENTEN EN HUIDIGE TOESTAND	47
3.1 Archeologisch erfgoed	47
3.2 Landschappelijk erfgoed	51
3.1.1 <i>Inleiding</i>	51
3.1.2 <i>Terreinwaarnemingen gedurende de periode van januari tot oktober 2018</i>	51
3.3 Bouwhistorisch erfgoed	62
3.3.1 <i>Onze-Lieve-Vrouw ter Duinenkerk</i>	62
3.3.1.1 <i>Exterieur</i>	62
3.3.1.2 <i>Interieur</i>	65
3.3.1.3 <i>Cultuurgoederen</i>	90
3.3.1.4 <i>Diagnose</i>	98
3.3.2 <i>Kerkhof</i>	105
3.3.3 <i>Tuinmuur pastorie</i>	126
3.3.4 <i>Vissershuisje</i>	128
3.3.5 <i>Bunkers</i>	130
4. BESCHRIJVING VAN DE ERFGOEDWAARDEN	131
5. VISIE OP TOEKOMSTIG BEHEER	132
5.1 Hoofddoelstellingen	132
5.1.1 <i>Archeologisch erfgoed</i>	132
5.1.2 <i>Landschappelijk erfgoed</i>	133
5.1.3 <i>Bouwhistorische erfgoed</i>	137
5.2 Nevendoelstellingen	138
5.2.1 <i>Landschappelijk erfgoed</i>	138
5.2.2 <i>Bouwhistorische erfgoed</i>	138
6. OPSOMMING EN VERANTWOORDING VAN DE BEHEERSMAATREGELEN	140
6.1 Archeologisch erfgoed	140
6.2 Landschappelijk erfgoed	140
6.2.1 <i>Duinengordel met overgang naar polder (Duinenweg)</i>	140
6.2.2 <i>Polder</i>	141
6.2.3 <i>Kerkhof</i>	142

6.2.4 Dorpsgezicht met pastorietuin, vissershuisje en site van voormalige vissershuisen	142
6.3 Bouwhistorisch erfgoed	143
6.3.1 Restauratie: eenmalige maatregelen	143
6.3.2 Onderhoud erfgoedwaarden: wederkerende maatregelen	148
6.3.3 Opsomming werkzaamheden.....	149
7. OPVOLGING EN EVALUATIE.....	154
8. EXTRA TOEVOEGINGEN.....	155
9. LIJST MET AFBEELDINGEN EN FIGUREN	156
9.1 Afbeeldingen	156
9.2 Figuren	159

1. IDENTIFICATIE EN AFBAKENING VAN HET BEOOGDE GEBIED

In het beheersplan wordt de Onze-Lieve-Vrouw ter Duinenkerk opgenomen, alsook het kerkhof, de directe omgeving van de kerk en het duin- en polderlandschap. Het doel van het beheersplan is om voor het hele gebied één visie te vormen. Naast identificatie, historisch onderzoek, inventaris en beschrijving van huidige toestand wordt voor het gebied ook een archeologisch onderzoek gemaakt. Reeds opgemaakte documenten voor de restauratie van de OLV ter Duinenkerk (historische nota, deels inventaris en diagnostenota) worden opgenomen en verwerkt in het beheersplan. Ook het rapport vocht- en zoutanalyse, opgemaakt door het KIK, voor het interieur van de O.L.Vrouw ter Duinenkerk wordt mee verwerkt. A.d.h.v. verschillende overlegvergaderingen wordt een visie opgemaakt voor het gebied en ook de beheersdoelstellingen bestaande uit behoud, verbetering of herstel van de erfgoedwaarden.

Onze-Lieve-Vrouw ter Duinenkerk en omgeving – Oostende

Provincie:	West-Vlaanderen
Gemeente:	Oostende
Deelgemeente:	Mariakerke
Adres:	Dorpsstraat 8400 Oostende (Mariakerke)
Inventaris:	ID 56732
Bescherming:	(zie bijlage 3) Kerk van O.L.Vrouw-ter-Duinen als monument Besluit nummer 0171 M.B. van 5-11-1946
	Omgeving van de kerk O.L.Vrouw-ter-Duinen als dorpsgezicht Besluit nummer 1694 M.B. van 22-9-1981
	De begraafplaats rond de kerk O.L.Vrouw-ter-Duinen als landschap Besluit nummer 0849 M.B. van 27-5-1975
	Het duin- en polderlandschap nabij de kerk O.L.Vrouw-ter-Duinen als landschap Besluit nummer 1306 M.B. van 7-9-1979
Kadaster:	B132W3, B121E, B119A, B118B, B116A, B112 A - Z4 – E3 – S4 – Y4, B155, B154, B149A (deels), B127, B129B, B126, B142H, B150, B144C (deels) en B487K
Opdrachtgever:	Kerkfabriek OLV Hemelvaart Lijsterbeslaan 57 8400 Oostende
	Stad Oostende Vindictivelaan 1 8400 Oostende

Eigendomssituatie:

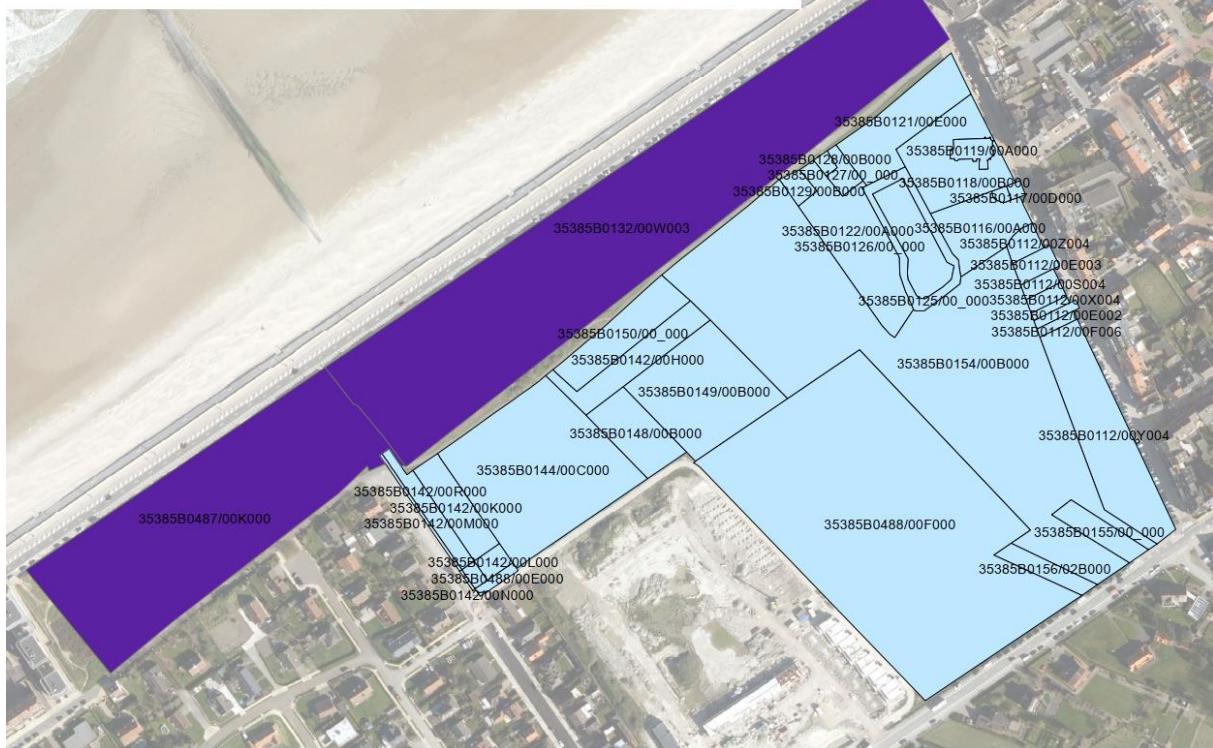
Legende

Eigendomsplan duinenkerkje

Eigenaars

Eigenaar # 1 -GROND- Stad Oostende

Eigenaar # 1 - Vlaamse Gewest
 Eigenaar # 1 Agentschap voor Maritieme Dienstverlening en Kust (MDK) - hoofdzetel

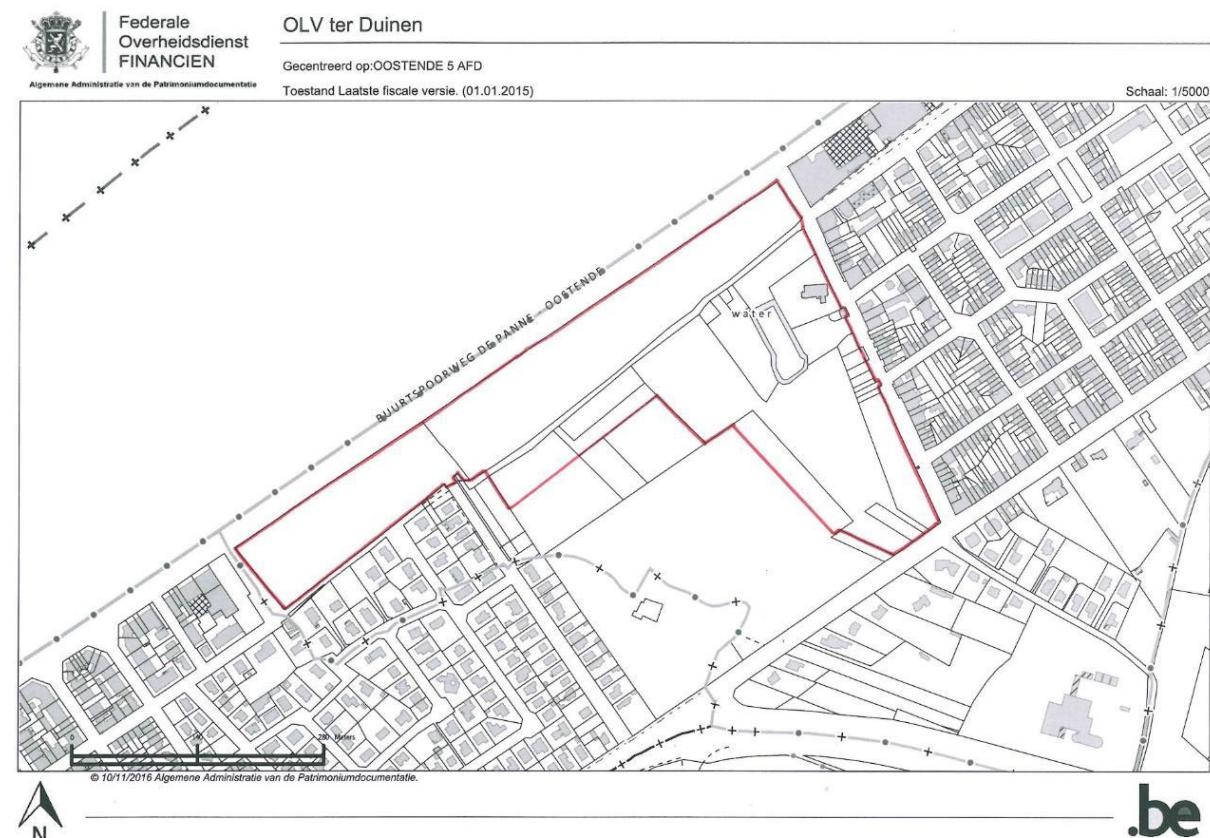
figuur 1: eigendomssituatie van het gebied: de duinen tussen de zeedijk en de Duinenstraat zijn eigendom van het Vlaams Gewest. Alle eigendommen in het licht blauw zijn van stad Oostende, incl. de kerk. Het perceel van het vissershuisje is eigendom van stad Oostende, maar het gebouw is eigendom van de heer Boel Nicolas en mevrouw Heyse Godelieve, informatie ontvangen van Stad Oostende, 2 september 2020

Afbakening bescherming:

figuur 2: afbakening bescherming, Geoportaal Onroerend Erfgoed, geconsulteerd op 19 januari 2018

Afbakening beheersplan (zie bijlage 1):

figuur 3: afbakening beheersplan, Kadaster, geconsulteerd op 10 november 2016

Foto's:

afb. 1 en afb. 2: de Dorpsstraat met zicht op de kerk (links) en de Dorpsstraat met zicht op het vissershuisje (rechts), © Felix & Partners, 28/05/2018

afb. 3 en afb. 4: zicht op de zuidzijde van de OLV ter Duinenkerk (links) en interieur van de zuidbeuk OLV ter Duinenkerk (rechts), © Felix & Partners, 28/05/2018

afb. 5 en afb. 6: zicht op de OLV ter Duinenkerk en het kerkhof (links) en toegang naar de moestuinen – tuinmuur van de reeds verdwenen pastorie (rechts), © Felix & Partners, 28/05/2018

afb. 7 en afb. 8: zicht op de OLV ter Duinenkerk vanuit de duinen (links) en zicht op het polderlandschap langs de OLV ter Duinenkerk (rechts), © Felix & Partners, 19/01/2018

afb. 9 en afb. 10: Duinenweg (links) en zicht op de polders (rechts), © Felix & Partners, 19/01/2018

2. HISTORISCHE NOTA

2.1 Landschapshistorische ontwikkeling (archeologisch onderzoek)

Zie bijlage 4 een historisch en archeologisch onderzoek van het gebied opgemaakt door Caroline Ryssaert en Dries Tys (RAAP België).

Hieronder een overzicht van het ontstaans- en ontginningsgeschiedenis van het gebied:

- Ca. 10 000 jaar geleden bereikte de Noordzee de omgeving van de actuele Belgische kustvlakte.
- Vanaf omstreeks 7500 cal BP kwam er een vertraging van de relatieve zeespiegelstijging en vertraagde het sedimentatieproces. De schorren ontwikkeleden zich tot kleine zoetwatermoerassen met riet, waarin lokaal veen (verlandingsveen) ontstond. Het gevolg van het vertragen van de relatieve zeespiegelstijging zorgde ervoor dat het gebied opgeslibd geraakte. Het getij raakte steeds minder landinwaarts en de invloed op het kustgebied nam af. Het wadgebied hing meer zeewaarts uitbreiden. De kustvlakte evolueerde zo voor het grootste gedeelte tot kustveenmoeras.
- Vanaf ca. 4450 cal BP en 1500 cal BP kwam een einde aan de groei van het verlandingsveen door een natuurlijke evolutie van de sedimentatie in de kustvlakte. De getijden begonnen meer en meer landinwaarts te verspreiden. Door de eroderende werking van de geulen werd het waterrijke veen gedraaineerd, wat het veen deed inklinken en waardoor het oppervlak van het kustgebied begon te dalen. Het “verdringende veengebied” werd omgezet in wadgebied (gebeurde tot ca. 400 v.chr.).
- Langs de zeezijde bestond het wadgebied van Testerep uit een zandwad. Dit zandwad evolueerde tussen de 6de en de 11de eeuw gedeeltelijk tot duinen. Het verlanden van het wadgebied en het dichtslibben van grote delen van het getijdengeulenennetwerk hebben een belangrijke rol gespeeld in het duinvormingsproces. Achter de duinen kenden de wadmilieu's hun natuurlijke evolutie. Langsheen de geulen en hun zijtakken ontplooiden de Romeinse zoutwinningssactiviteiten (zoals Raversyde). Verder van de geulen, op de hogere schorren, deden de Romeinen zelf in beperkte mate aan landbouw.
- Vroeg middeleeuwen: tussen Oostende en Nieuwpoort bestond de kustvlakte uit een wadgebied, doorsneden met enkele grote getijdengeulen (Testerepgeul). Er werd een kustvlakte Testerep gevormd, afgescheiden door de Testerepgeul. Het wadgebied met geulen, slikken en schorren had een rijke variatie aan planten, vissen en vogels. De schorregrassen en -gewassen waren erg geschikt voor het hoeden van vee (vooral schapen). Eenmaal de getijdengeulen begonnen dicht te slijben en grote delen van het wadgebied af en toe maar met wateroverlast te maken kregen, vestigden mensen zich permanent in de kustvlakte (omstreeks de 8ste eeuw). Men koos hoger gelegen delen zoals geulruggen en oeverwallen, die niet ver van waterlopen verwijderd waren. De kustvlakte was vooral in handen van rijke vrije boeren.
- Eind 9de eeuw: De graaf van Vlaanderen wordt een nieuwe grootgrondbezitter en start met de “ontginning” van de kustvlakte. Hij had recht op alle gronden die niet in iemands bezit waren en op alle delen van het wadgebied waar nog geen bewoning mogelijk was door de werking van de getijde. Dit waren nog erg uitgestrekte delen van de kustvlakte, o.a. zo goed als heel Testerep. Er werden grafelijke domeinen ingericht die ettelijke duizenden schapen konden herbergen. Ten westen van de kerk is nog een laatste restant van deze domeininrichting te vinden. Om de sociale positie van de graaf te versterken werden domeinen geschenken aan abdijen en vazallen. Mariakerke, dat oorspronkelijk “villa de Testerep” werd genoemd, lag waarschijnlijk in het centrum van de macht van de graaf op Testerep. Het dorp kreeg al vrij vroeg een kerk, die het centrum van de grote moederparochie op Testerep zou vormen.
- 10de en/of 11de eeuw: het gehucht Mariakerke gaat terug op de historische nederzetting “Onze-Lieve-Vrouw-ter-Streep” en refereert naar de verdwenen Testerep. Rond deze periode werd vermoedelijk een eerste kerk opgetrokken (eerste vermelding). Het betrof oorspronkelijk een éénbeukige kerk met Westtoren. Rond de kerk groeide een nederzetting. Vanaf de 10de eeuw probeerde de graaf en zijn vazallen hun landen (schaapsweiden) permanent te beschermen tegen overstromingsgevaar (vanuit de nog open liggende Testerepgeul). Ze lieten o.a. de geulen bedijken. Zo werd langs de volledige lengte van de Testerepgeul, aan beide zijden, een dijk opgeworpen om het achterliggende land te beschermen. Deze dijken zijn uit het landschap verdwenen, maar hun tracé en naam zijn wel bewaard (historische

percelering ten westen van de kerk). Het aanleggen van dijken zorgen ervoor dat de afwatering ook door de mens moet geregeld worden (sloten en grachten). Uiteindelijk werd de Testerepgeul afgedamd en ingepolderd.

- 12de eeuw: de graaf, grote abdijen en andere grootgrondbezitters vercijnsden hun domeinen en gronden onder particuliere landbouwers. Deze landbouwers gingen gewassen verbouwen en vee houden om producten te leveren op grote markten in de steden zoals Brugge, Ieper en Rijssel. De bevolking nam toe in en buiten de dorpen en nieuwe parochies werden opgericht en afgescheiden van de oude moederparochie Mariakerke-Testerep. Buiten de dorpen kwamen meer en meer boerderijen, vaak met een walgracht rond het erf (status).
- 13de eeuw: stad Oostende wordt gesticht in 1266, op het oostelijke uiteinde van de toen reeds ingepolderde Testerep. Vanaf dan zal Mariakerke aan belang inboeten ten voordele van de stad Oostende.
- Late 15de eeuw en 16de eeuw: Mariakerke was toen nog steeds een gehucht. Woelige periodes (80-jarige oorlog) zorgde voor veel vernieling (o.a. de kerk).
- 17de eeuw: op kaart reeds de Onze-Lieve-Vrouw-ter-Duinenkerk en nabijgelegen omwalde pastorie te zien. Daarnaast is de voorloper van de Duinenweg (een dijk) te zien. De dijken werden, reeds in de 13de eeuw, aangelegd om duinverstuivingen en landverlies tegen te gaan. In de 16de eeuw werden extra inlaagdijken gebouwd. In de 17de eeuw bleven de duinen nog beperkt verstuiven met als gevolg dat de weg die over de dijk liep, verplaatst werd naar de rand van de verschoven duinen. Het kronkelend verloop van de weg tussen Middelkerke en Mariakerke is het resultaat hiervan. De bebouwing was beperkt (enkele hofstedes). De kerk is terug te vinden op een rechthoekig perceel met ten westen ervan een omwalde pastorie.

Ter hoogte van de kerk zijn blokvormige percelen zichtbaar en gaan terug tot de vroeg- en volmiddeleeuwse landschapsindeling, namelijk het Oudland (beyond zicht oorspronkelijk op Testerep). Ten zuiden van deze percelen is een vloeiende lijn herkenbaar in de perceelsgrenzen die vermoedelijk de vroegere begrenzing van de Testerepgeul was. Parallel hiermee zijn gelijkaardige lijnen af te lezen en duiden op een systematische inpoldering van de Testerepgeul vanaf de 12de eeuw. Het Albertusgeleed (waterweg aan de bovenzijde van de kaart) is ook een relict van deze Testerepgeul. De percelen tussen het Albertusgeleed en het Oudland zijn smaller en langwerpiger en vormen het Nieuwland.

- 18de eeuw: een verzameling van huisjes en een rechthoekig afgebakend perceel (vermoedelijk de kerk). De duinenweg is afgebeeld alsook een weg vanaf het gehucht naar het binnenland (vermoedelijk een voorloper van de dorpsstraat). Tijdens het tweede beleg van Oostende in 1706 werd de kerk ingericht als militair hospitaal.
- Eind 18de eeuw: de kerk is omsloten door een rechthoekig areaal waarbinnen het kerkhof bevindt. Ten westen van het kerkhof bevindt zich de pastorie met omwalling (enkel de noordelijke en oostelijke zijde is weergegeven). De dorpsstraat is een voetweg. Daarnaast is ook een voetweg van het kerkhof naar de hofstede ten westen van het projectgebied. De duinenweg ten noorden van het gebied lijkt op een bepaald punt ontdubbeld te zijn. Tussen de duinen en de duinenweg is een strook grasland weergegeven. Het gehucht Mariakerke bestaat slechts uit enkele huisjes. Rond het gehucht zijn voornamelijk akkers te zien.
- Begin 19de eeuw: ten noorden van Duinenweg was er een strook duinen en een strook grasland. Het tracé van de dorpsstraat ten oosten van de kerk liep niet door tot aan de Nieuwpoortsesteenweg.
- Midden 19de eeuw: duinen reiken tot aan Duinenweg. In de duinen zijn enkele huizen getekend. Verschillende verbindingen tussen de Duinenweg en Nieuwpoortsesteenweg (zowel oost- als westzijde van de kerk). Bebouwing voornamelijk aan oostelijke zijde van kerk. Dorpsstraat is een onverharde weg.
- Eind 19de eeuw: vissershuisjes, pastorie, grachten en wegpatroon. Deel van gebied werd gebruikt als weiland.
- WOI: bouw van batterij Cécilia ter hoogte van de duinenstrook.

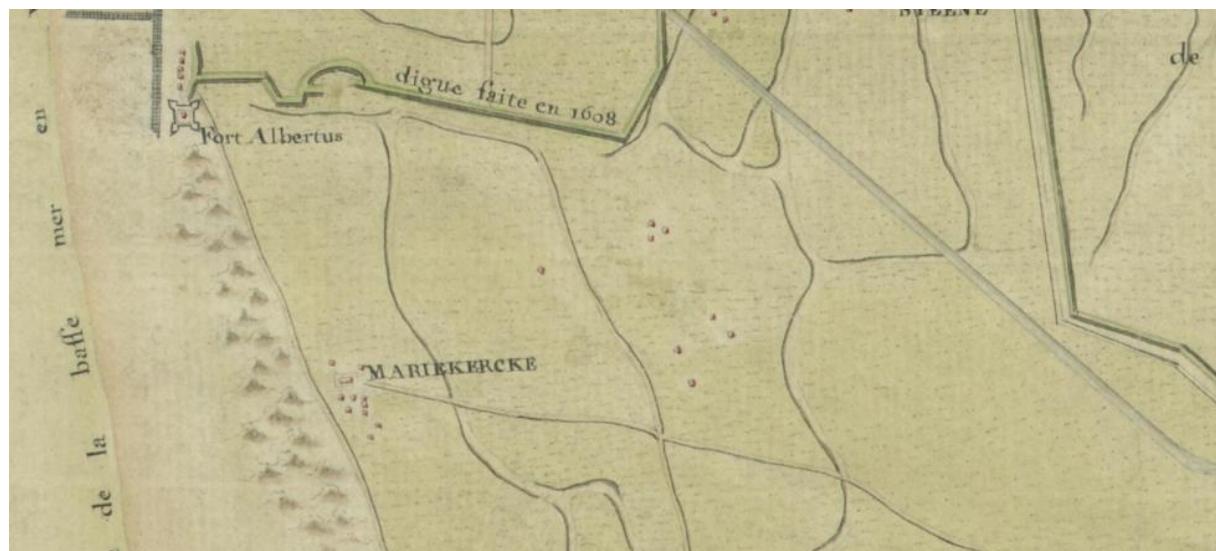
figuur 4: reconstructie van de Testerepgeul en het oorspronkelijke schorreeland (uit Tys 2017, p.8), uit het historisch en archeologisch onderzoek van Caroline Ryckaert en Dries Tys RAAP België

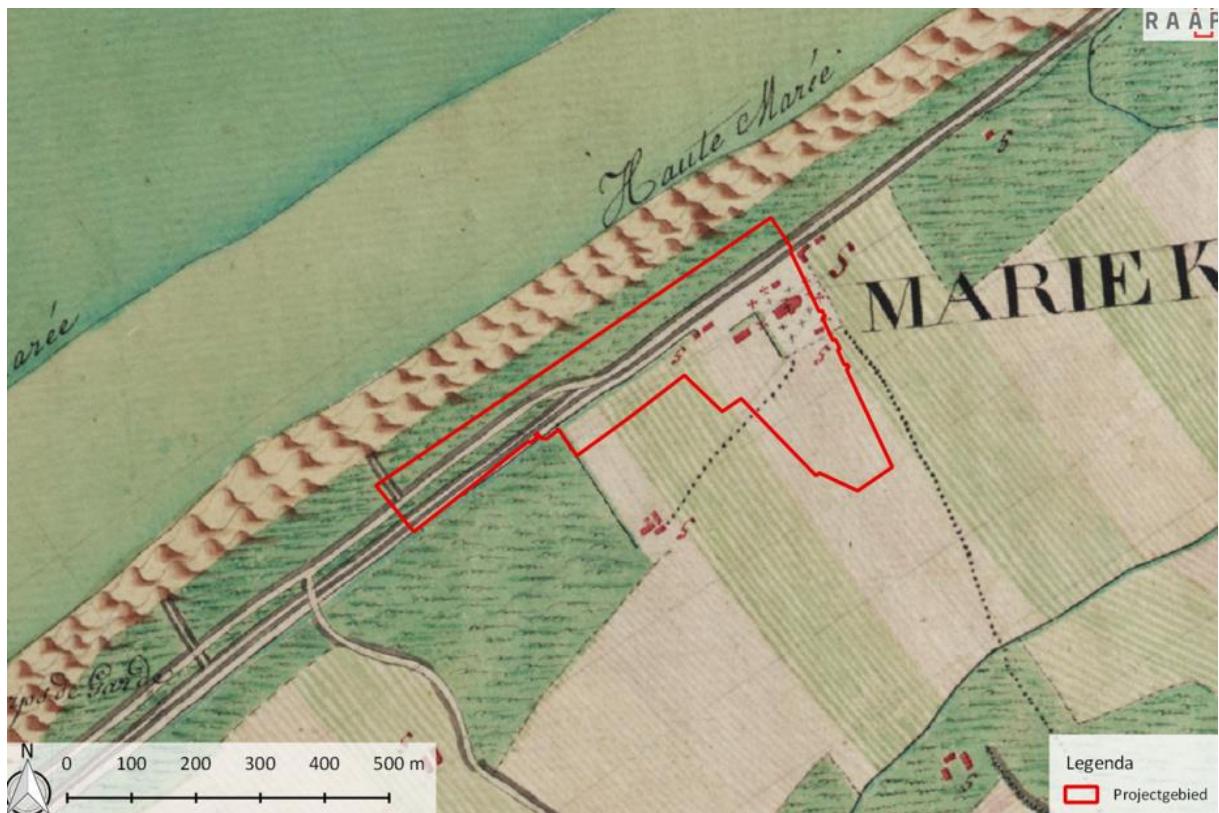
figuur 5: uitsnede uit de kaart van de streek Brugge, Oostende en Sluis, opgemaakt door De Fer. In 1709. Hierop is duidelijk het inundatiegebied rond Oostende te zien. Het gehucht Mariakerke, waarvan enkel de kerk is weergegeven bevindt zich buiten dit overstromingsgebied, uit het historisch en archeologisch onderzoek van Caroline Ryssaert en Dries Tys RAAP België

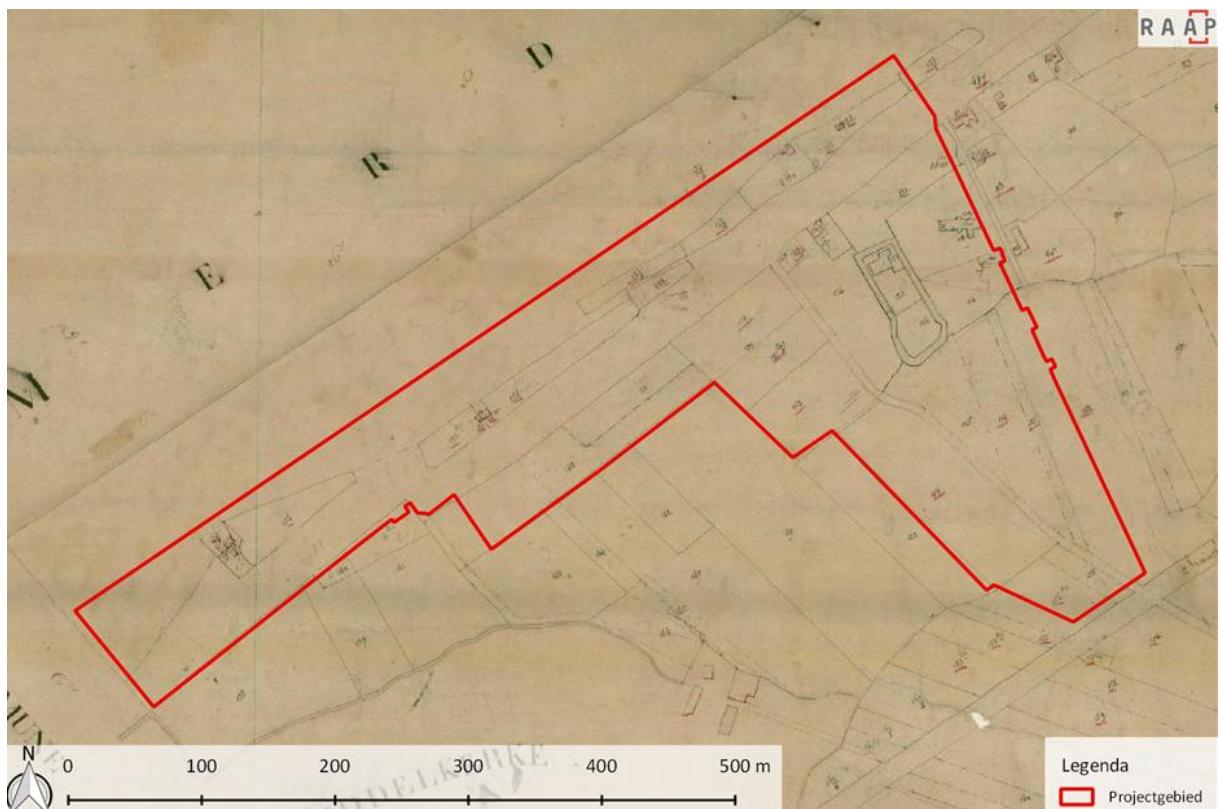
figuur 6: Het projectgebied geprojecteerd op de tiendenkaart, uit het historisch en archeologisch onderzoek van Caroline Ryssaert en Dries Tys RAAP België

figuur 7: kaart van de streek rond Oostende (RAG, Kaarten en plannen, nr.608), uit het historisch en archeologisch onderzoek van Caroline Ryssaert en Dries Tys RAAP België

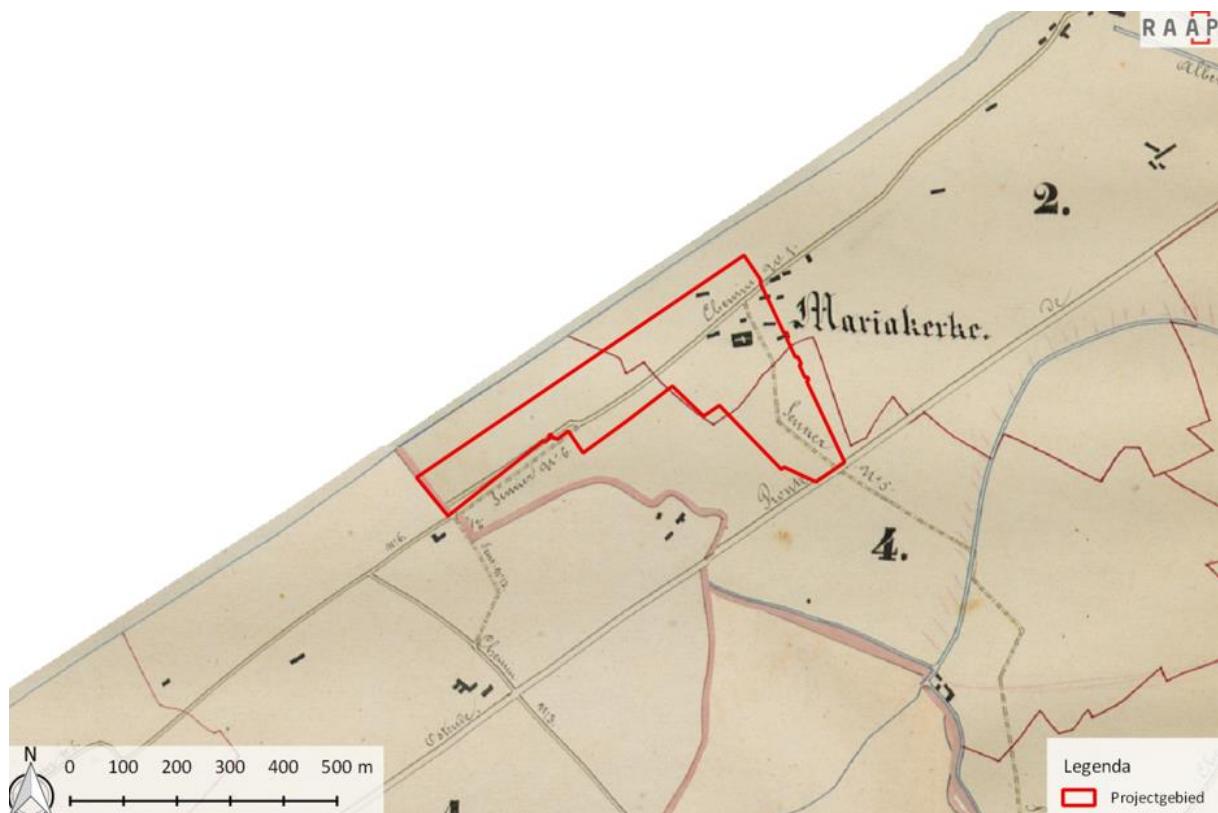
figuur 8: kaart van de Ferraris 1771-1777, uit het historisch en archeologisch onderzoek van Caroline Ryssaert en Dries Tys
RAAP België

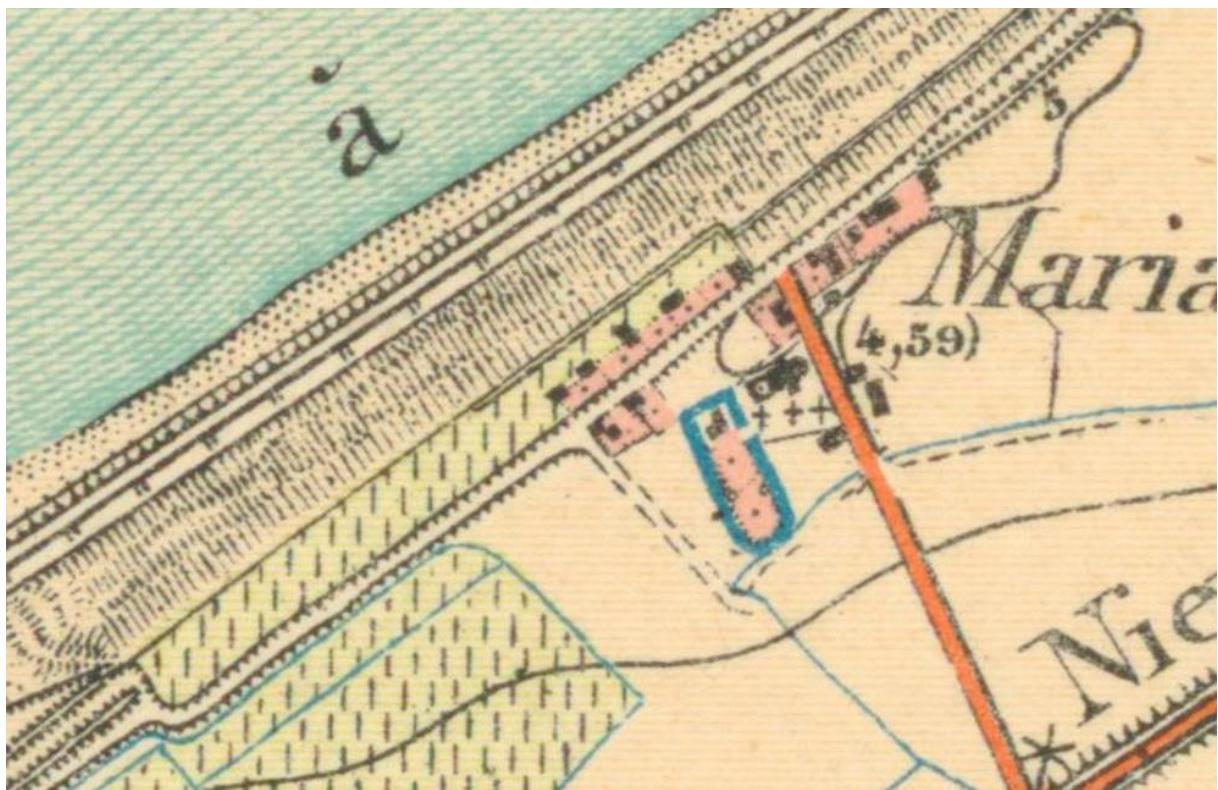
figuur 9: Primitief kadaster 1830-1834, uit het historisch en archeologisch onderzoek van Caroline Ryssaert en Dries Tys
RAAP België

figuur 10: Kaart van Vandermaelen (1846-1854), uit het historisch en archeologisch onderzoek van Caroline Ryssaert en Dries Tys RAAP België

figuur 11: Atlas der Buurtwegen 1841, uit het historisch en archeologisch onderzoek van Caroline Ryssaert en Dries Tys RAAP België

figuur 12: detail van de kaart van de Dépot de la Guerre uit 1883, uit het historisch en archeologisch onderzoek van Caroline Ryssaert en Dries Tys RAAP België

figuur 13: Trenchmap 5 may 1917, uit het historisch en archeologisch onderzoek van Caroline Ryssaert en Dries Tys RAAP België

figuur 14: Luchtfoto uit 1971, uit het historisch en archeologisch onderzoek van Caroline Ryssaert en Dries Tys RAAP België

2.2 Bouwhistorische ontwikkeling

2.2.1 Onze-Lieve-Vrouw ter Duinenkerk

Situering

De parochiekerk Onze-Lieve-Vrouw ter Duinen is gesitueerd in de dorpsstraat 72 te Mariakerke, een deelgemeente van Oostende. Het kerkgebouw is beschermd als monument in 5 november 1946 ([zie bijlage 3](#)) omwille van artistieke, geschiedkundige en oudheidkundige waarde.

Het betreft een hallenkerk met westtoren die terug gaat tot in de 14de eeuw. Voor het interieur gaan de oudste elementen terug tot in de 18de eeuw. Het gebouw is gelegen tegen een duinengordel en staat daarom bekend als het *duinenkerkje*. Rond de kerk is een trapeziumvormig kerkhof gelegen met graven van plaatselijke bekende families en vooraanstaanden. Daarnaast zijn er de graven van de kloosterzusters gesitueerd alsook het grafmonument van James Ensor.

afb. 11: Mariakerke, Google Maps, geconsulteerd op 02/10/2014

Eerste vermelding

De eerste nederzettingen in Mariakerke waren vermoedelijk ontstaan door kleine boeren en vissers. De oudste vermeldingen van een *parochia in Testerep*, m.a.w. Mariakerke, dateert van 1115 en is terug te vinden in een akte geschreven in Atrecht en bewaard in het rijksarchief te Gent. Mariakerke-ter-Streep is vermoedelijk ontstaan in de tweede helft van de 11de eeuw. In archieven zijn de eerste vermeldingen van *eine kerke* terug te vinden tot op het eind van de 13de eeuw, namelijk *de Sinte Marienkerke Testrep* en in 1304 *de Sinte Mariakerke Testrep*. De eerste benaming *Mariakerke*, zonder de Testrep, gaat terug tot in 1635. Vanaf het begin van de 19de eeuw wordt alleen de naam *Mariakerke* gebruikt. Legendas geven aan dat de kerk van Mariakerke overspoeld zou geweest zijn door novemberstormen in het jaar 1334. Maar hierover zijn geen bewijzen terug te vinden in de burgerlijke en kerkelijke archieven. De parochie is ook nooit verdwenen, in 1463 droeg het zelfs nog de naam *O.L.V.-ter-Streep*. Het verhaal valt dus te betwijfelen. Wel zou er in het gebied waar de kerk stond veel schade zijn aangericht en gingen stukken land verloren.

De 14de eeuw

Tussen 1350 en 1400 werd vermoedelijk een nieuwe kerk gebouwd in gotische stijl op de plaats van de huidige. De toren bevat namelijk elementen uit de 14de eeuw en er is ook analogie met andere kerken uit de kuststreek. De kerk werd waarschijnlijk in opdracht van de Heren van Wijnendale gebouwd (Duitse prinsen uit het Rijnland) en was toegewijd aan *Beata Maria Virgo in coelum assumpta* (Onze Lieve Vrouw ten hemel opgenomen). De officiële benaming van de kerk is dan ook Onze Lieve Vrouw Hemelvaart. Maar door de ligging wordt de kerk meestal Onze Lieve Vrouw ter Duinen genoemd of Duinenkerk. De kerk was naar het oosten georiënteerd en

bestond uit één beuk met een westtoren. De kerk had geen sacristie, noch zijkappellen. In de absis was er wel, achter het vooruitspringende altaar, een ruimte aangebracht tussen houten beschotten voor een sacristie. De ingang van de kerk bevond zich meer naar binnen toe, onder het huidige portaal, tussen de westelijke steunberen van de toren.

De 17de eeuw

In juni 1489 werd de kerk geplunderd en in brand gestoken tijdens het regentschap van keizer Maximiliaan (1485-1493). In de tweede helft van de 16de eeuw werd de kerk opnieuw verwoest tijdens de religieuze-politieke strijd tegen Spanje en tijdens de tachtigjarige oorlog werd de spits verwijderd om het gebruik als uitkijkpost te vermijden. Door jarenlange oorlogskwesties werd de kerk blootgesteld aan vandalisme en vernieling en het duurde jaren vooraleer het gebouw hersteld werd. In mei 1625, na de restauratie van het schip van de kerk, mochten er weer goddelijke diensten doorgaan in de kerk door de bisschop van Brugge. Daarnaast konden de parochianen terug op het kerkhof begraven worden. In 1638 werd een nieuwe kerktoren gebouwd op het puin van de oude. Het jaartal wordt vermeld in de nis van het Mariabeeld in de toren. Het uitzicht van deze toren is tot op vandaag ongeveer hetzelfde gebleven. De herstelde kerk werd in 1642 opnieuw geconsacreerd door bisschop N. De Haudion (1641-1649). Maar wegens weinig financiële middelen waren de herstellingen die uitgevoerd waren niet goed. Al vlug moest het dak opnieuw gerepareerd worden.

De 18de eeuw

Tijdens het tweede beleg van Oostende in 1706, de Spaanse Successieoorlog van 1701-1714, werd het kerkje gebruikt als een militair hospitaal. Een zware novemberstorm in 1716 beschadigde het dak van de kerk. Deze werd vier jaar lang niet hersteld door een verantwoordelijkheidsgeschil.

figuur 15: Frix (1715), Geopunt Vlaanderen, geconsulteerd op 27/11/2011

Tijdens de Oostenrijkse Successieoorlog (1744-1748) raakte de kerk opnieuw verwikkeld in oorlogsellende. Toch brak er stillaan een betere periode aan. Zo werd de kerk in de tweede helft van de 18de eeuw op merkwaardige wijze verfraaid door twee kunstzinnige pastoors, namelijk J. De la Bulcke (1742-1762) en J. Petrus De Cuyper (1762-1805). Ze lieten een sacristie aan de kerk bouwen in 1758. Tien jaar later werd de kerk geplafonneerd en in 1769 werd de vloer in het koor versierd met een windroos in wit en zwart marmer. De hele kerkvloer werd vernieuwd in 1776 en drie jaar later werden twee zijkappellen aangebracht. Aan de noordzijde was het altaar van Onze Lieve Vrouw, de patronen van de kerk, terug te vinden. Aan de zuidzijde, waar ook het doopvont zich bevond, was het altaar van St. Jan gesitueerd. De meubels die gebruikt werden om de kerk te versieren waren versierd met rococomotieven. De biechtstoelen, de wandbekleding, de preekstoel, de communiebank en de zitbanken (in 1904 verwijderd om plaats te winnen) werden vervaardigd door Frans Feis uit Brugge in 1761-1764. Het doksaal met biechtstoelen kan gesitueerd worden in 1768-1770. Het altaar met draaiend tabernakel, adoranten en kandelaars werd geplaatst in 1771-1772.

Tijdens de Franse Revolutie is de kerk bespaard gebleven van vernieling en plundering omdat pastoor J. De Cuyper trouw de eed had afgelegd aan de Franse Republiek. Om deze reden zijn de meubels van de kerk goed bewaard gebleven. Het huidig portaal werd opgetrokken om meer ruimte te verkrijgen en beschutting te voorzien tegen de westenwind. De kerk werd gestoffeerd met schilderijen op doek. Naast het schilderij boven het altaar hangen er in de kerk nog tien andere schilderijen die uit 1787-1888 dateren. Ze zijn allemaal gemaakt door E. Lacroix, een schilder uit Oostende. De tien schilderijen stellen de vijf Blijde en de vijf Droeve Mysteriën voor. Daarnaast heeft E. Lacroix ook op het gewelf van de kerk vijf Glorieuze Mysteriën geschilderd, namelijk *de verrijzenis van Christus, de hemelvaart van Maria en de Kroning van Maria in de hemel*. In het halfond van de absis, boven het altaar, werden enkele eretitels van Onze Lieve Vrouw uitgebeeld zoals *Spiegel van rechtvaardigheid, Stoel van wijsheid, Geestelijke Roos*, enzoverder. Daarnaast had het kerkje waardevol vaatwerk gekregen zoals een zilveren monstrans uit 1747, een zilveren ciborie, een zilveren wierookvat en een zilveren pax. Daarnaast ook een rijk versierde koorkap en een kazuifel geschonken door koningin Elisabeth in 1910. Naast het O.L.V. altaar in de nieuwe beuk staat een zwaar processiekruis in verguld zilver uit 1756. Deze is al twee keer hersteld geweest, namelijk in 1845 en in 1932.

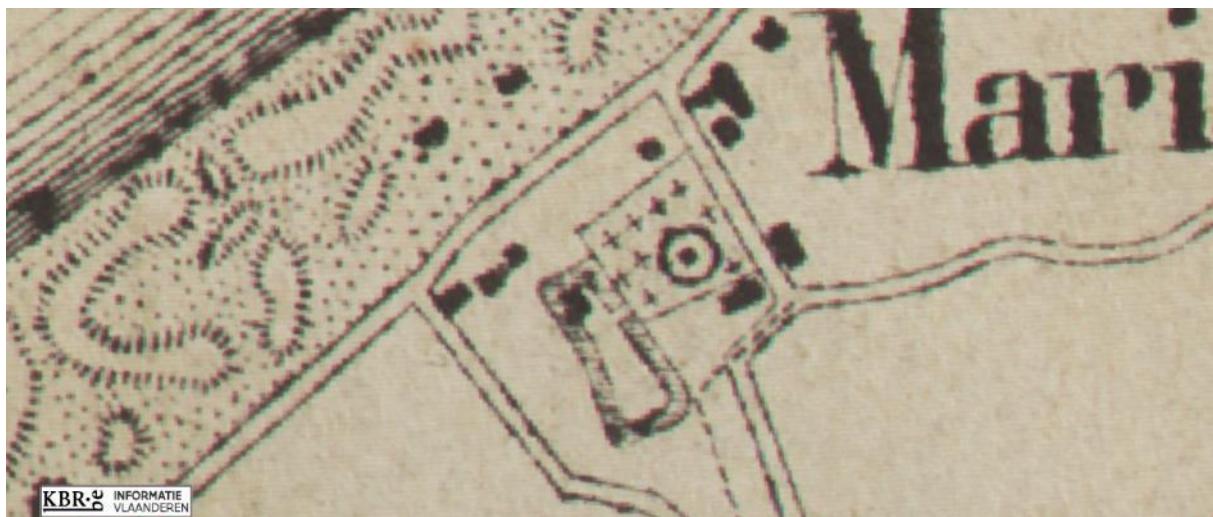
figuur 16: De Ferrariskaart (1775), Geopunt Vlaanderen, geconsulteerd op 27/11/2011

De 19de eeuw

In de loop van de 19de eeuw kwam de kerk opnieuw in verval en op het einde van de 19de eeuw moest Mariakerke grondgebied afstaan aan Oostende. Het vervallen kerkje weerspiegelde de teleurgang van het dorpje. Zo was de toren gedeeltelijk afgedekt met asfaltpapier. In 1894 was er zelf sprake om de kerk af te breken en een nieuwe parochie op te bouwen. Gelukkig hebben kunstenaars en archeologen dit kunnen verhinderen. Vanaf 1903 ontfermde de Koninklijke Commissie voor Monumenten (KCM) zich over de kerk en gaven ze in 1905 de opdracht de schilderingen op het gewelf te vrijwaren. Het restauratie werd uitgevoerd door Flori Van Acker (1858-1940). Daarnaast kreeg het metselwerk, de steunberen en sacristie een flinke restauratiebeurt. De toren die bekroond werd door een vierkante spits werd vervangen door een octogonale. Op 1 juni 1907 kwam Leopold II op bezoek in Mariakerke om de restauratie van de schilderingen goed te keuren. De schilderijen op doek werden in 1909 gerestaureerd door kunstschilder Henri Permeke (1849-1912) en door zijn zoon Constant Permeke (1886-1952).

figuur 17: Atlas der buurtwegen (1841), Geopunt Vlaanderen, geconsulteerd op 27/11/2011

figuur 18: Vandermaelenkaart (1846-54), Geopunt Vlaanderen, geconsulteerd op 27/11/2011

figuur 19: Poppkaart (1842-79), Geopunt Vlaanderen, geconsulteerd op 27/11/2011

De Eerste Wereldoorlog

Begin augustus 1914 brak de Eerste Wereldoorlog uit. Oostende werd op 15 oktober door de Duitsers bezet. Ze nestelden zich in de duinen, bouwden er schuilplaatsen en stelden er kanonnen op. Dicht bij de kerk werd de batterij *Cecilia* opgericht. De kerktoren werd tot juist boven de nis afgebroken omdat deze te goed zichtbaar was vanuit zee. De torenopening werd met planken en asfaltpapier dicht gemaakt. Door het gedreun van de

batterijen werd het gewelf van de kerk zwaar beschadigd (afbrokkelen). Blootstelling aan wind en regen veroorzaakte verdere beschadiging. Op 27 november 1917 werden de klokken door de Duitsers uit de kerk gehaald om er munitie van te maken. De pastorie werd vernield en geplunderd. Als bij wonder bleven de schilderijen in de kerk gespaard.

afb. 12: zicht op de kerk en de omliggende vissershuisjes ca. begin 1900, A101424, KIK-IRPA

afb. 13: ca. begin 1900, A101422, KIK-IRPA

afb. 14: ca. begin 1900, A065733, KIK-IRPA

afb. 15: Schade aan de kerk na WO1, A129434, KIK-IRPA

afb. 16: Schade aan de kerk na WO1, A129435, KIK-IRPA

afb. 17: Schade aan de kerk na WO1, A129433, KIK-IRPA

afb. 18: zicht op het interieur van de zuidbeuk voor de uitbreiding, A065737, KIK-IRPA

Na de Eerste wereldoorlog, tussen 1919 en 1920, groeide de bevolking sterk aan. Er werd een noodkerk, een zogenaamde barak, gebouwd dat dienst deed tot in 1959 (tot wanneer de nieuwe Onze Lieve Vrouw Koningin kerk) voltooid werd. Er werd actie gevoerd door de plaatselijke bevolking en kunstenaars om het Duinenkerkje te herstellen. Op het einde van 1921 was stad Oostende daartoe bereid. Zo werd de restauratie uitgevoerd in 1929 in combinatie met een uitbreiding, uitgevoerd door G. Vandamme. De noordwand van de kerk werd afgebroken om een nieuwe beuk aan te bouwen. De nieuwe beuk reikt tot aan de helft van de toren en bestaat uit zeven gotische tweelingsvensters en een gewelf in pitchpine. Aan de oostelijke uiteinde werd een nieuw altaar voorzien en aan de westelijke zijde een doopkapel die nu dienst doet als devotiekapel. Op 6 mei 1936 werd het Cecilia altaar, in de oude oostelijke zijkapel, ingewijd. Voor de uitbreiding werd de preekstoel verplaatst en de lambrisering uiteengenomen.

afb. 19: postkaart van de kerk na de restauratie van 1921, Beeldbank Oostende, 119-2007

afb. 20: zicht op de ingang van de kerk, B059911, KIK-IRPA

afb. 21: zicht op de kerk en het kerkhof, E038871, KIK-IRPA

afb. 22: zicht op de zuidbeuk, KIK-IRPA

De Tweede Wereldoorlog

In 1940 brak de Tweede Wereldoorlog uit. De kerk werd bespaard van de bombardementen, maar werd wel beschadigd door een bom dat viel op de gronden van de oude pastorie. De brandvensters werden op deze manier zwaar beschadigd. Het kostbaar schilderij van het altaar werd in 1941 naar het Groot Seminarie in Brugge overgebracht om te beschermen. De trillingen van de duinbatterijen troffen het dak en het oud beschilderde gewelf.

In 1946 werd de kerk beschermd als monument, maar pas in 1955-1957 werden restauratiewerken uitgevoerd. Het dak van de kerk en van de toren werden hersteld. Het plafond van de oude beuk werd door een nieuw wit gewelf vervangen waardoor de fresco's met de vijf Glorieuze Mysteriën van E. Lacroix verloren gingen. In de noordbeuk werd een nieuwe vloer gelegd en de aanwezige vier grafstenen werden verplaatst naar de achterwand van de devotiekapel. Daarnaast werd een restauratie uitgevoerd op het schilderij van het portaalaltaar door Pierre Beniest (1902-1978). In 1960 werd een nieuw orgel aangekocht. Bouwactiviteiten rond het dorp hebben het uitzicht van het oude Mariakerke grondig doen veranderen. Straten werden geplaveid en raakten volledig volgebouwd. De begraafplaats werd in 1975 beschermd als landschap en de omgeving werd in 1981 beschermd als dorpsgezicht. In 1984 werd een maroufage door Gerard Desseyn uitgevoerd voor de noordbeuk waar opnieuw de vijf Glorierijke Mysteries werden afgebeeld. Het werd geschilderd op doek en verlijmd op het plafond.

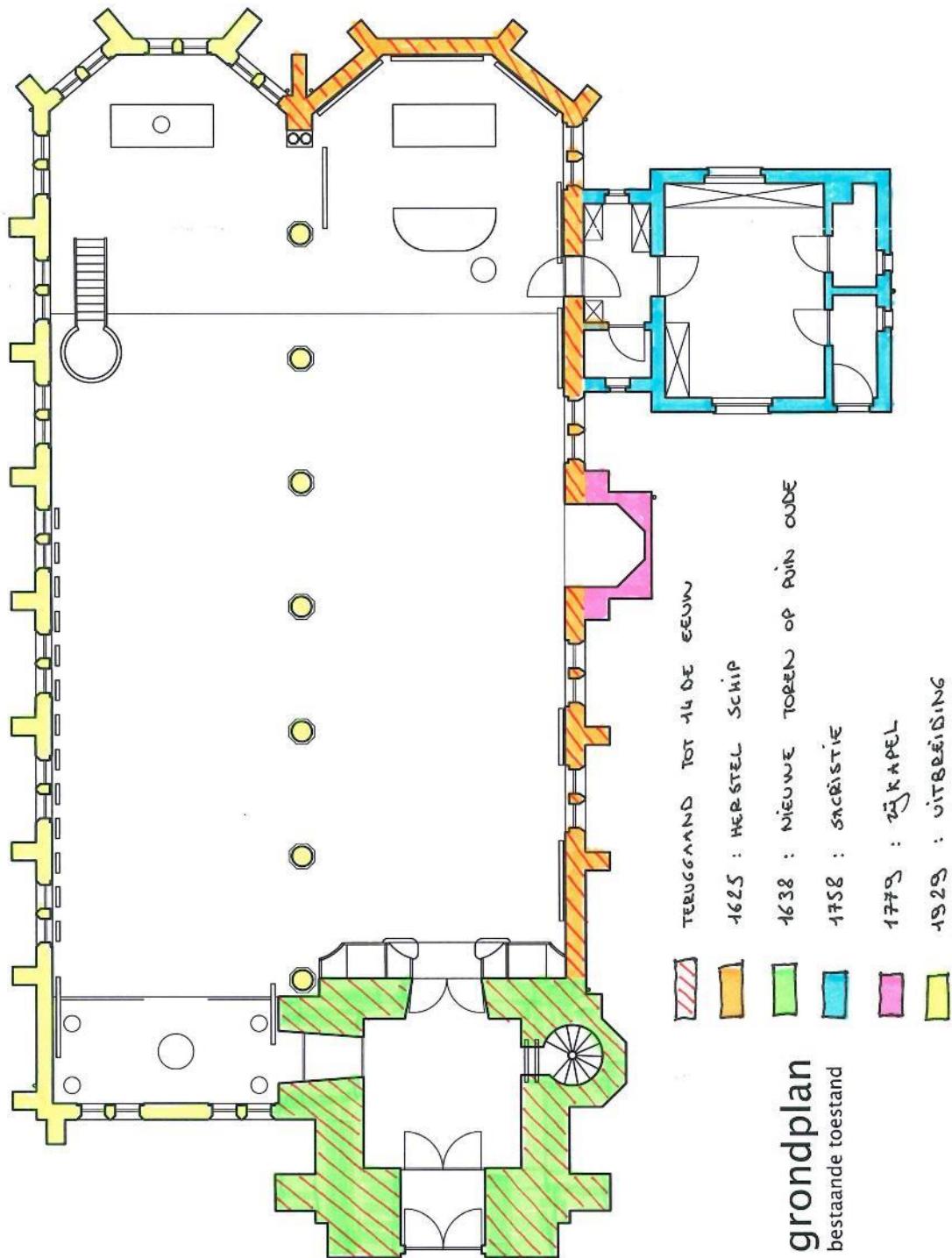

afb. 23en afb. 24: interieur van de kerk in 1944, B059748 (links) en B059749 (rechts), KIK-IRPA

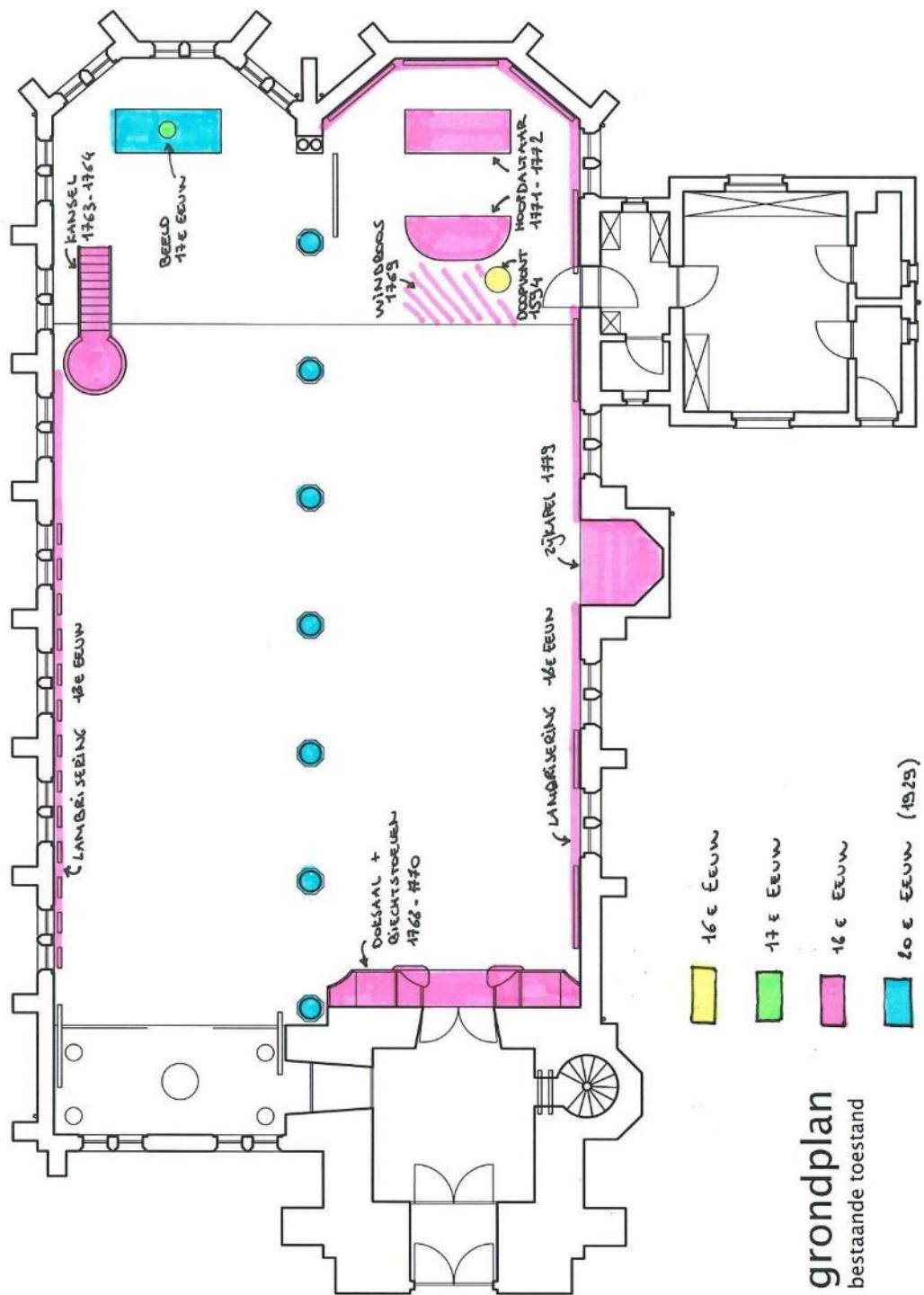

afb. 25 en afb. 26: interieur van de kerk in 1944, B059751 (links) en B059750 (rechts), KIK-IRPA

Overzicht bouwhistorische evolutie Onze-Lieve-Vrouw ter Duinenkerk:

figuur 20: bouwhistorische evolutie van de kerk, © Felix & Partners

figuur 21: bouwhistorische evolutie van de interieurelementen, © Felix & Partners

Overzicht bouwhistorische evolutie Onze-Lieve-Vrouw ter Duinenkerk en omgeving:

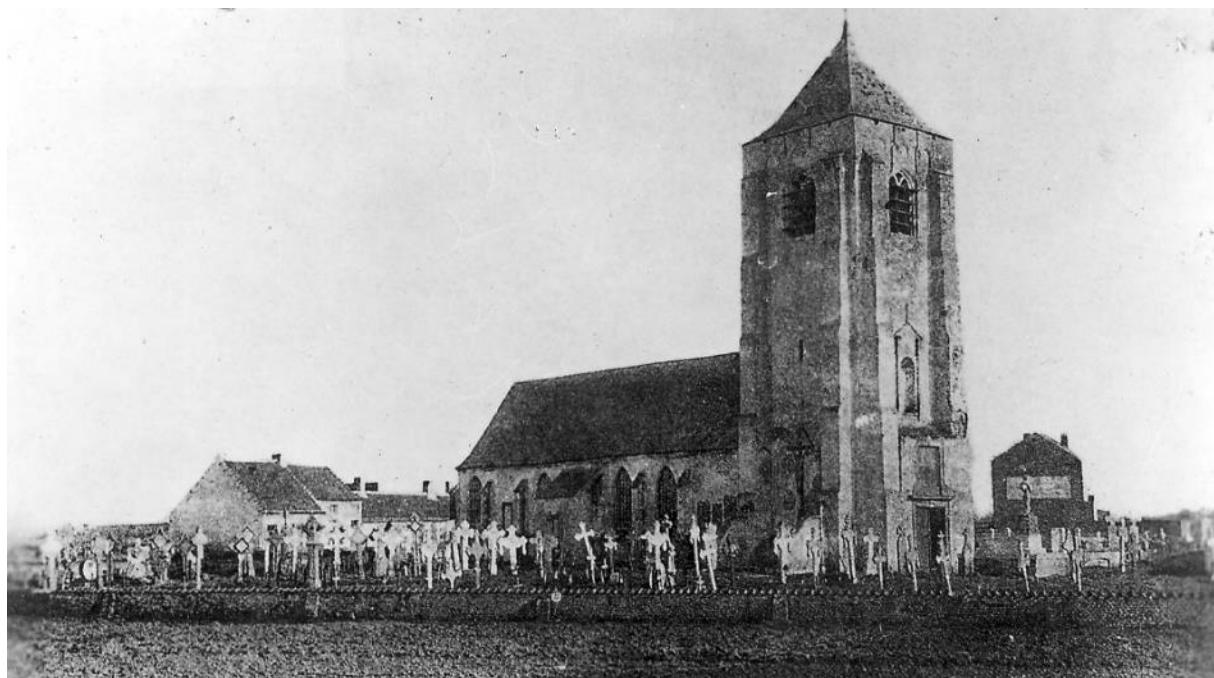

figuur 22: bouwhistorische evolutie van de Onze-Lieve-vrouw ter Duinenkerk en omgeving, © Felix & Partners

2.2.2 Kerkhof

Rond de Onze-Lieve-Vrouw-ter-Duinenkerk in Mariakerke (Oostende) ligt een trapeziumvormige kerkhof, gekenmerkt door grasvlakte met een aantal stenen kruisen en grafmonumenten. De graven bestaan voornamelijk uit gekende families van Mariakerke. Zo liggen er op het kerkhof drie burgemeesters begraven, namelijk Arnold Hoys (burgemeester 1761-1778), J.B. Lansweert (burgemeester 1830-1836) en Henri Serruys (burgemeester 1940-41 en 1944-1952) en ook de laatste burgemeester van Mariakerke Leopold Passchyn (burgemeester 1864-1888 en 1896-1899). Daarnaast bevat het kerkhof ook de graven van de kloosterzusters alsook het grafmonumenten van James Ensor (1860-1949). James Ensor hielp op het einde van de 19de eeuw het kerkje vrijwaren van de sloop. Jaarlijks vindt nog altijd de Ensorherdenking plaats.

Het kerkhof was oorspronkelijk volledig met een bakstenen muur omsloten. Het kerkhof zelf bestond volledig uit gras. Paden naar de graven waren er niet voorzien, maar ontstonden spontaan door het gebruik van de bezoekers. In een latere fase werd het kerkhof voorzien van graspleintjes, treurbomen en sierstruiken. De bakstenen muren rondom het kerkhof zijn nog aanwezig maar minder hoog. Ondertussen zijn de treurbomen en sierstruiken verdwenen en heeft het kerkhof opnieuw een eenvoudig voorkomen.

afb. 27: eenvoudig kerkhof omsloten met een bakstenen muur, A065733, KIK-IRPA

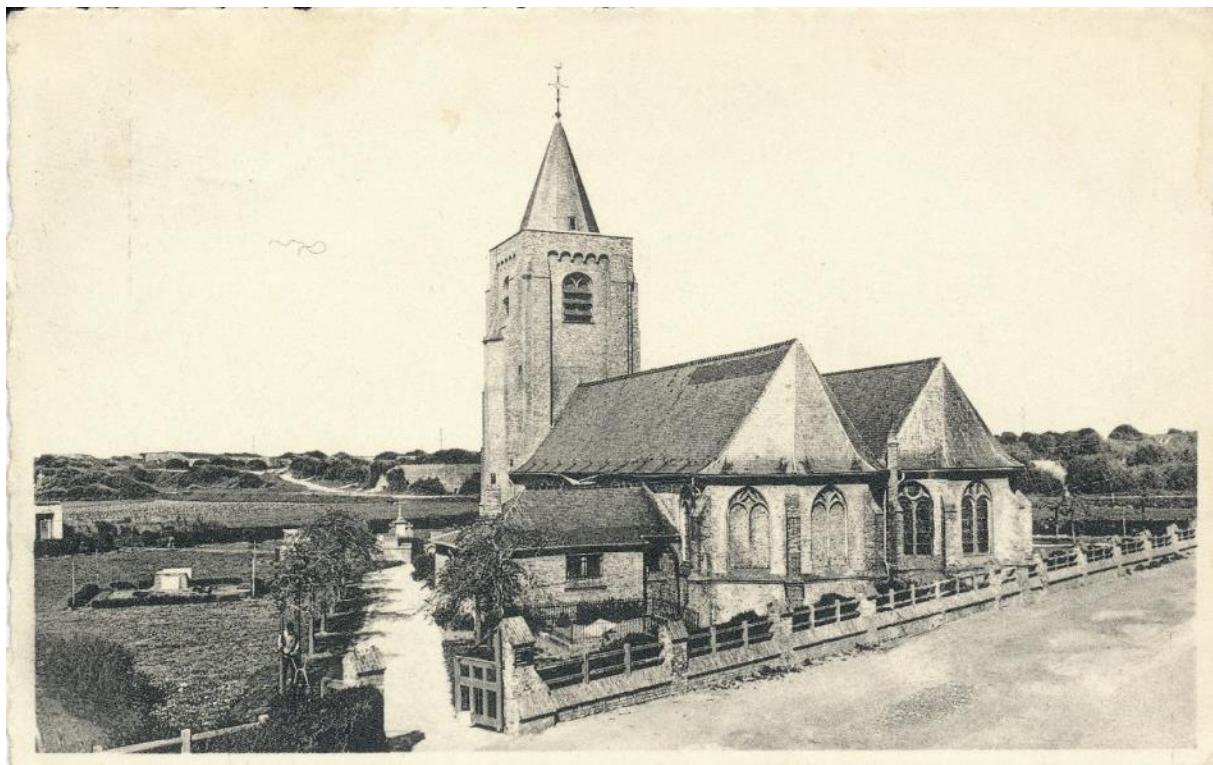
afb. 28: zicht op de kerk, het kerkhof en de vissershuisjes, A101422, KIK-IRPA

afb. 29: zicht op verwoeste kerk en kerkhofmuur, A129434, KIK-IRPA

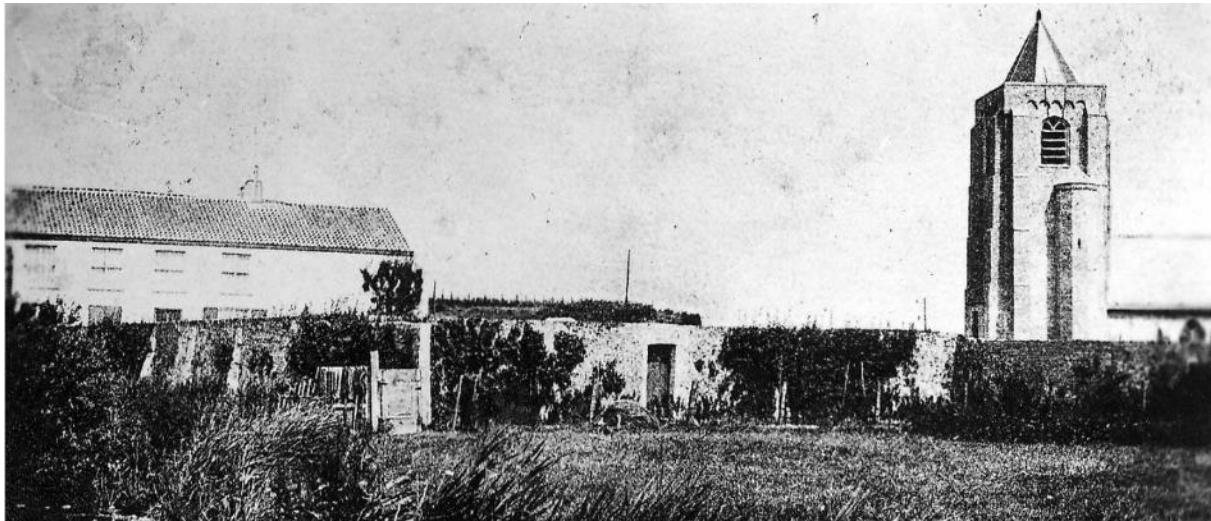
afb. 30: in de jaren '60 was het kerkhof voorzien met graspleintjes, treurbomen en sierstruiken, M034235, KIK-IRPA

afb. 31: Dorpsstraat met zicht op kerk en kerkhofmuur, erfgenamen R. Vancraeynest, M012403, Beeldbank kusterfgoed

2.2.3 Tuinmuur pastorie

Ten westen van het kerkhof was een 16de-eeuwse pastorie gesitueerd die in 1902 werd afgebroken. Enkel de bakstenen tuinmuur van de pastorie is bewaard gebleven en omsluit nu de moestuinen van enkele buurtbewoners. De tuin is toegankelijk via een houten bruggetje over de oude omwalling van de pastrietuin.

afb. 32: enige afbeelding waar de pastorie nog op te zien is met ommuurde tuin, A065736, KIK-IRPA

afb. 33: op de achtergrond is de site van de pastorie te zien. De pastorie is reeds verdwenen, maar de ommuring is wel nog aanwezig, Beeldbank kusterfgoed

2.2.4 Vissershuisje

Naast de kerk staat een vissershuisje gebouwd in 1822 voor de familie Corveleyn. De woning wordt gekenmerkt door wit gekalkte muren en rode dakpannen. Op het terrein stonden een aantal gelijkaardige vissershuisjes (zie oude afbeeldingen), maar deze zijn reeds verdwenen. Enkel de woning naast de kerk is bewaard gebleven. In het vissershuisje woonde de Oostende kunstschilder Maurice Boel.

afb. 34: tekening van William Lievens in 1984, Beeldbank Kusterfgoed

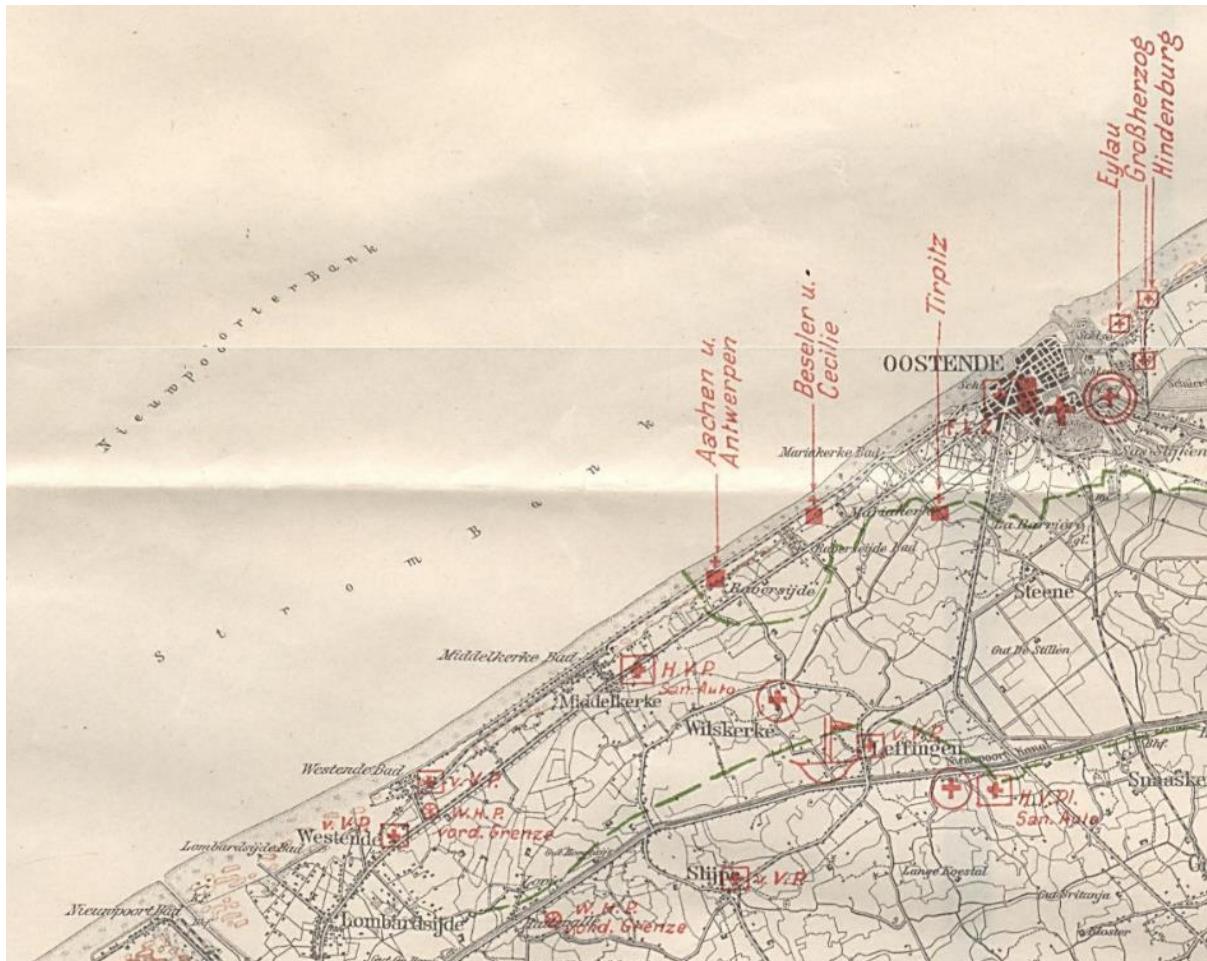
afb. 35: zicht op het Duinenkerkje, vissershuisje en Dorpsstraat, KIK-IRPA

afb. 36: het vissershuisje, PK-B1972, stadsarchief Oostende, Beeldbank Kusterfgoed

2.2.5 Bunkers

Tijdens de Eerste wereldoorlog werd de Belgische kust door de Geallieerden ingenomen. Vanaf het begin van de oorlog werd er gebouwd aan kustbatterijen om het bezette gebied te verdedigen. Vooral in de omgeving van Oostende werden door de Geallieerden vele militaire bouwwerken gebouwd.

figuur 23: Lazarett Raversyde, documentatie van J.R. Ryheul

Zo werd ten noorden van het gebied, op ca. 150 meter ten westen van de Onze-Lieve-Vrouw ter Duinenkerk, de Duitse Batterij Cecilie uit de Eerste Wereldoorlog opgetrokken. Batterij Cecilie, gelegen ten oosten van batterij Beseler, is genoemd naar de echtgenote van de Pruisische kroonprins. De bevelhebbers waren Kap.Lt.d.R. Neudeck, Breutz of Preuss en Kästner. Het is onduidelijk wanneer de batterij precies schietklaar was, maar vermoedelijk was dit begin 1916. Op 5 oktober 1916 kwam de batterij zwaar onder vuur te liggen, waarbij de eerste hulppost werd getroffen. Bijkomende beschermingsmaatregelen werden genomen om de personeelsonderkomens beter te versterken. Er werden maatregelen getroffen om de personeelsonderkomens te versterken en beter te beschermen. Bij het terug trekken, in oktober 1918, vernietigden de Duitsers alle stukken en werden de munitiebunkers opgeblazen. De batterij bestond uit vier 15 cm SK L/45 scheepskanonnen met een reikwijdte van 16 km. Het geschut stond op een betonnen platform met betonnen muren aan drie kanten. Aan de linker zijde was per geschut een munitiebunker voorzien. Deze werden manueel bevoorraad. Voor de grote opslag waren twee aparte munitiebunkers voorzien die iets naar achteren stonden. De bevoorrading van deze munitiebunkers gebeurde via een smalspoor. De rechtse observatiepost was klein en had een kleine telemeter. De linkse had twee kamers en was in een L vorm gebouwd. Met een trap kon men het bovenste gedeelte bereiken waar een telemeter van Zeiss stond. De telemeter was aan de voor- en zijkanten beschermd door betonnen muren. De manschapsverblijven werden opgetrokken in hout. Daarnaast was de site ook voorzien van een zoeklicht.

figuur 24: afbeelding uit archeologische nota, trenchmap 5 may 1917, British First World War Trench Maps, 1915-1918, <https://maps.nls.uk/index.html>

afb. 37: Batterij Cecilie te Mariakerke bewapend met 4 x 15 cm, Beeldbank Kusterfgoed

afb. 38: Batterij Cecilie te Mariakerke bewapend met 4 x 15 cm, [www.greatwarforum](http://www.greatwarforum.com), geconsulteerd op 23-04-2019

afb. 39: Batterij Cecilie te Mariakerke met Onze-Lieve-Vrouwkerk op de achtergrond, www.greatwarforum.org, geconsulteerd op 23-04-2019

Ten westen van de Ceciliebatterij was batterij Beseler gelegen. De Batterij werd in november 1914 aangelegd en was eerder bedoeld als tijdelijke luchtafweer. In drie weken tijd stonden de stukken reeds opgesteld en schoot men naar Nieuwpoort Bad. De batterij haalde acht toestellen naar. Op 18 april 1919 werd één van de stukken vernield toen men lichtprojectielen gebruikte. In oktober 1918 bliezen de manschappen de stukken op. De batterij bestond ook uit vier 15 cm SK L/45 scheepskanonnen. De bevelhebbers waren Oblt.d.R. Leonard Biernatzki en Merkle. De batterij was vernoemd naar generaal Von Beseler die Antwerpen veroverde. Het

geschut stond in een halfronde betonnen bedding en was oorspronkelijk voorzien van een kleine ronde koepel als bescherming. Later werd de bescherming aangepast naar een zelfgemaakte bepantsering. De opstelling van de munitiebunkers wijst op de vroege bouw van de batterij. Zo lagen er telkens twee bunkers tussen het geschut. De aanvoer gebeurde via een gang achter het geschut. Verder naar achteren bevonden er zich één of twee grotere munitiemagazijnen samen met de houten verblijven van de manschappen. In de linker observatiepost was een speciaal apparaat voorzien om snel de hoogte en vliegrichting van vliegtuigen te bepalen. In de rechter observatiepost stond een telemeter opgesteld. De ganse omgeving werd met aarde en graszoden afgedekt om de batterij te camoufleren (*).

(*) Informatie uit het boek: Ryheul J.R., Marinekorps Flandern, 2010, Flying Pencil, Batterij Cecilia p. 256 en Batterij Beseler p. 259

In de Tweede Wereldoorlog werden er opnieuw Duitse verdedigingswerken opgetrokken. Zo werd er in de duinen een batterij opgetrokken voor luchtafweergeschut, namelijk de zogenaamde "Flak" van het "Steunpunt Boelcke". De batterij behoorde tot het 252ste bataljon (129ste Flak Regiment, 16de Divisie) dat vanaf 1 februari 1943 verantwoordelijk was voor de haven van Oostende. De 'Abteilung 252' telde vijf batterijen, op verschillende plaatsen van Zeebrugge tot in Boulogne. Ze hadden gelijkaardige indeling en bunkers.

afb. 40: Stp Boelcke, afbeelding van Alain Van Geeteruyen, www.flickr.com, geconsulteerd op 23-04-2019

afb. 41: Stp Boelcke Mariakerke, www.forum.axishistory.com, geconsulteerd op 19-02-2019

afb. 42: Stp Boelcke, afbeelding van Alain Van Geeteruyen, www.flickr.com, geconsulteerd op 23-04-2019

afb. 43: Stp Boelcke, afbeelding van Alain Van Geeteruyen, www.flickr.com, geconsulteerd op 23-04-2019

afb. 44: Stp Boelcke, afbeelding van Alain Van Geeteruyen, www.flickr.com, geconsulteerd op 23-04-2019

afb. 45: Stp Boelcke, afbeelding van Alain Van Geeteruyen, www.flickr.com, geconsulteerd op 23-04-2019

afb. 46: Stp Boelcke, afbeelding van Alain Van Geeteruyen, www.flickr.com, geconsulteerd op 23-04-2019

afb. 47: Stp Boelcke, afbeelding van Alain Van Geeteruyen, www.flickr.com, geconsulteerd op 23-04-2019

afb. 48: Stp Boelcke, afbeelding van Alain Van Geeteruyen, www.flickr.com, geconsulteerd op 23-04-2019

BRONNEN

G. Billiet, O.L.Vrouw ter Duinen, Mariakerke – Oostende, Historische aantekening, Oktober 1981, Oostende

F. Dufait, In en om het kerkje van Ensor, 1998, Brugge

G. Billiet, *O.L.Vrouw Ter Duinen, Mariakerke – Oostende, Historische aantekeningen*, oktober 1981, Oostende, pp. 55-57

Ryheul J.R., *Marinekorps Flandern*, 2010, Flying Pencil, Batterij Cecilie p. 256 en Batterij Beseler p. 259

ArcheoNet Vlaanderen, Onze-Lieve-Vrouw-ter-Duinenkerk, Mariakerke,
<https://www.flickr.com/photos/erfgoed/3984721960/>, geconsulteerd op 26 september 2014

Inventaris Onroerend Erfgoed: www.inventaris.onroerenderfgoed.be

Beeldbank Kusterfgoed: www.beeldbankkusterfgoed.be

Koninklijke Oostendse heem- en geschiedkundige kring: www.deplate.be

3. INVENTARISATIE VAN DE ERFGOEDELEMENTEN EN HUIDIGE TOESTAND

3.1 Archeologisch erfgoed

Zie bijlage 4: Historisch en archeologisch onderzoek – Caroline Ryssaert en Dries Tys (RAAP België)

Binnen het projectgebied zijn verschillende vindplaatsen aanwezig. Op de percelen rond de kerk werd tijdens veldkartering archeologisch materiaal aangetroffen. Net ten noorden van de kerk betreft het Romeins aardewerk (cai locatie 76298). In de ruimere omgeving zijn wel meer Romeinse vindplaatsen gekend. Ter hoogte van Raversijde wordt een Romeinse nederzetting gesitueerd en werden bijvoorbeeld op het strand sporen van zoutwinning, ijzerwinning en restanten van een dijk aangetroffen. Niet opgenomen in de CAI is een oude observatie door A. Chocqueel van archeologische structuren gevuld met Romeinse archeologica op 266 m van de dijk ter hoogte van de kerk van Mariakerke.

Ten westen en zuiden van de kerk werd (laat)middeleeuws aardewerk aangetroffen op de akkers. Er is weinig geweten omtrent de precieze aard van deze vondsten. Vreemd genoeg is de kerk zelf niet opgenomen in de centrale archeologische inventaris. Voor een uitgebreide beschrijving van deze structuur verwijzen we naar de bouwhistorische nota. Evenmin wordt de omwalde pastorie aangeduid als archeologische vindplaats. Deze gaat op zijn minst terug tot de 17de eeuw. Het is echter niet duidelijk wanneer de pastorie voor het eerst opgetrokken werd en in welke mate er nog restanten in de ondergrond bewaard bleven. Ook is er een mogelijke connectie met het ridderhof van de lokale heren die zich wellicht in de nabijheid van de kerk zou bevonden hebben (zie eerder, evenals de discussie hieronder).

Recentelijk werd op de percelen ten westen van het projectgebied een archeologisch proefsleuvenonderzoek uitgevoerd. Dit naar aanleiding van de verkaveling die hier momenteel wordt gerealiseerd. Het sleuvenonderzoek wees uit dat de terreinen in sterke mate aangetast waren door de camping die er zich vroeger bevond. Ter hoogte van de in oorsprong laatmiddeleeuwse hoeve werden enkel 19de eeuwse sporen aangetroffen. In het rapport wordt evenmin gewag gemaakt van de oude testerepgeul die het terrein doorkruiste.

Ter hoogte van de duinengordel bevindt zich cai locatie 158598. Het betreft restanten van de batterij Cecile, een Duitse batterij met een bomvrije schuilplaats. Oorspronkelijk bestond dit uit 2 observatieposten en verblijven van manschappen en officieren (in hout). Daarnaast bevindt zich cai locatie 158586, ofwel de Batterij Beseler (genoemd naar de Duitse generaal von Beseler). Op de trenchmaps uit WOI die we consulteerden lijkt deze batterij zich echter wat meer westwaarts te bevinden dan de locatie die door de CAI kaart wordt gesuggereerd. In de nabijheid van deze Duitse batterij werd in 1916 een zware bunker opgetrokken. In 1918 raakte door ontploffingen een deel van het geschut bedolven onder het zand.

figuur 25: CAI kaart, uit het historisch en archeologisch onderzoek van Caroline Ryssaert en Dries Tys RAAP België

Historische relicten

Het studiegebied blijkt bijzonder rijk aan historische relicten die ten delen nog in het huidige landschap afleesbaar zijn. Zo blijkt de Duinenweg een 17de eeuws relict te zijn (figuur 26 = A), waarvan voorgangers zich wellicht nog onder de duinen bevindt. Wellicht vanaf de 13de eeuw en tot omstreeks 1600 kampte men in het gebied immers met duinverstuivingen. De oudste zeedijken werden daardoor overstoven. Omstreeks 1562 werd daarom o.m. ter hoogte van het projectgebied een schinkeldijk aangelegd. Maar in de 17de eeuw bleven de duinen nog in beperkte mate verstuiven en werd de weg die oorspronkelijk op de dijk liep verplaatst. Het is dit wegtracé dat nu nog steeds als Duinenweg in gebruik is.

Op de historische kaarten is te zien dat ter hoogte van de grote hofstede net buiten het projectgebied deze weg ontduukt en een parallel pad ten noorden van de Duinenweg loopt (figuur 26 = B). Dit tracé is mogelijk ook nog deels bewaard.

De kerk en daarbij horende omwalde pastorij vormen mogelijk de oude middeleeuwse kern van de ‘villa de Testerep’. De blokvormige percelen getuigen in ieder geval nog van dit Oudland. Echter of de oorspronkelijke kerk en het hof van de ridders ‘Canis’ zich op deze locatie bevonden, kan enkel door middel van verder archeologisch onderzoek hard gemaakt worden. In ieder geval is het een opvallend gegeven dat de pastorij zich binnen een omwalling bevindt. Dit doet sterk denken aan een bijzonder fenomeen dat o.m. door Dries Tys in kaart werd gebracht voor de kustvlakte: Tijdens de volle middeleeuwen werden op diverse locaties door lokale leenheren van de Graaf van Vlaanderen complexe en rijke omwalde hoeves opgetrokken. Vaak zijn ze geassocieerd met een kerk, die zich aansluitend binnen een eigen omwalling bevond. Deze sites getuigen van de ambities van de lokale heren. De morfologie van de pastriesite, de nabijheid van de kerk en de historische data suggereren sterk dat we te Mariakerke met een dergelijke situatie zitten.

De morfologie van de site van de pastorij evolueerde doorheen de tijd. Op de oudste tiendenkaart blijkt dat deze site kleiner was en bestond uit een rechthoekig areaal (figuur 26 = C). Pas op latere kaarten (vanaf de 19de eeuw, maar wellicht vroeger) blijkt ook het kleine perceel ten zuiden ervan mee opgenomen in de omwalling. Dit resulteert in een meer onregelmatig omwald lichaam. Het is wel zo dat op de 17de eeuwse tiendenkaart langs de westelijke zijde van dit perceel een gracht aangegeven is. Dit is ook zo voor het blokvormige perceel ten oosten ervan (figuur 26 = blauwe stippeellijnen, D). Deze grachten lijken niet direct ergens aansluiting te vinden. Betreft het een onvolledigheid van de kaartmaker, of hebben we hier te maken met een relict dat herinnert aan

de vroegere, middeleeuwse situatie? Of ook de kerk omwald was, kon niet getraceerd worden aan de hand van de historische kaarten. Echter, indien het hier om de oorspronkelijke riddersite gaat, is de kans reëel dat dit het geval was.

Wat de omvang en verspreiding van de middeleeuwse bewoning was, is onduidelijk. Dit hoeft niet te gaan om een geconcentreerde kern. Evengoed bestond een dergelijke nederzetting uit verspreide bewoning over een groter areaal. Ook over de ouder Romeinse aanwezigheid is er weinig duidelijkheid.

Dit complex bevond zich oorspronkelijk aan de rand van de Testerepgeul, dewelke vanaf de 12de eeuw systematisch werd ingedijkt. Van dit bedijkingsproces vonden we aanwijzingen in de oude perceelsstructuur. Twee diagonale lijnen (in groen aangegeven op figuur 26) in de perceelsstructuur getuigen mogelijk van 2 opeenvolgende fases van bedijking. Enkel de meest noordelijk is momenteel nog visueel waarneembaar binnen het gebied. Of ook de dijk zelf nog bewaard bleef, kan eveneens enkel door middel van archeologisch onderzoek achterhaald worden. In ieder geval werden daarvan geen restanten aangetroffen in het aangrenzende perceel dat recentelijk archeologisch werd onderzoekt.

De oorlogsperikelen en de verschillende belegeringen van de stad Oostende gedurende de late 15de tot 18de eeuw zal ongetwijfeld sporen nagelaten hebben. Maar deze zijn als dusdanig niet traceerbaar in het landschap.

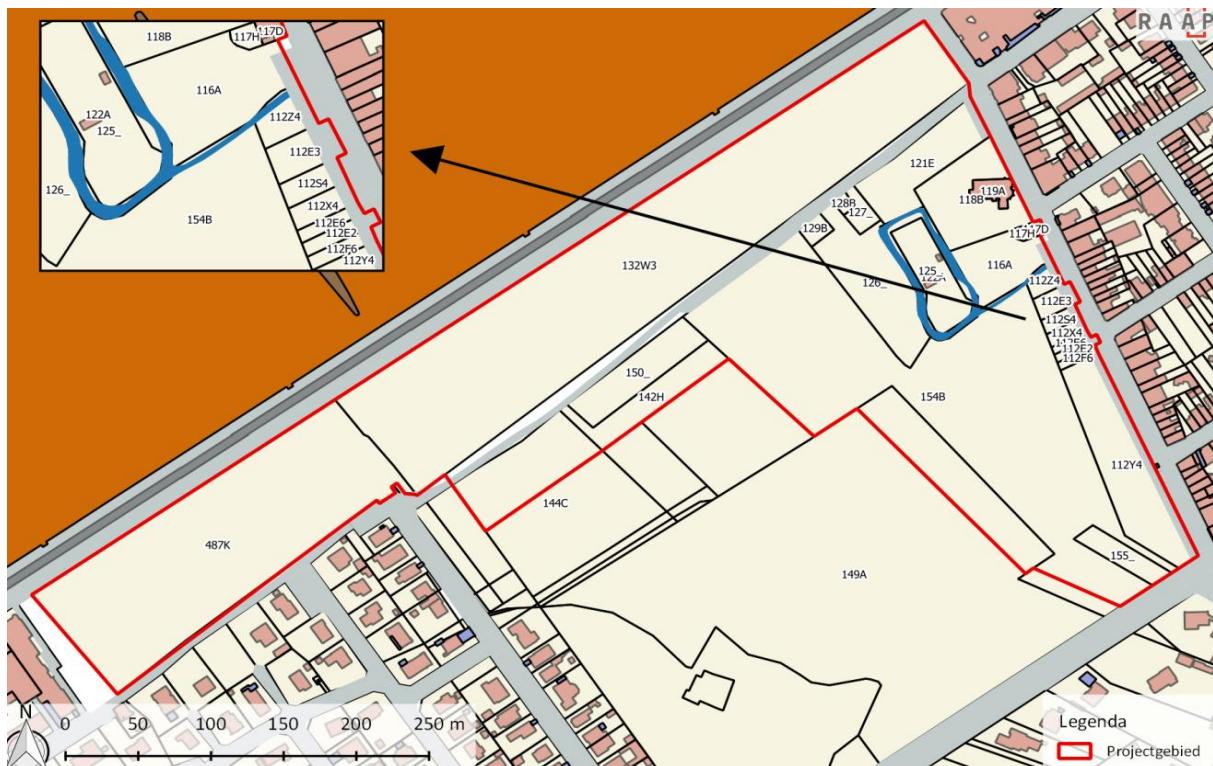
In de 19de eeuw waren 2 wegtracés aanwezig die de Duinenweg met de Nieuwpoortsesteenweg verbonden (figuur 26 = E). De oostelijke gelegen weg is een voorloper van de Dorpsstraat. Beide wegen zijn verdwenen maar nog deels bewaard in de perceelsstructuur én op de luchtfoto's nog herkenbaar aan de hand van een kleurschakering in de begroeiing (zogenaamde cropmark). De kaarten lijken te suggereren dat de Dorpsstraat eerder een jonge structuur is. Echter op de 17de eeuwse Tiendenkaart is een brug over het Albertusgeleed getekend in het verlengde van het oude tracé. Dit kan erop wijzen dat er toch al een oudere – pré-18de eeuwse – verbinding aanwezig was.

Het is ook pas vanaf de 19de eeuw dat de bewoning terug toeneemt. Onder meer op de percelen net ten noorden van de pastorie en kerksite (langs beide zijden van de Duinenweg) bevonden zich in de 19de en 20ste eeuw verschillende vissershuisjes. Enkel het huisje net ten zuiden van de kerk bleef nog bewaard. De bewoning op dit perceel gaat echter verder terug want reeds op de 17de eeuwse tiendenkaart is hier al bewoning te zien.

Tot slot wijzen we op de aanwezigheid van de Duitse batterij Cécile in de duinenstrook, waarvan resten nog dagzoomen.

figuur 26: synthesekaart: A = Duinenweg, B = parallelweg, C = oorspronkelijk areaal pastorij, D = grachten, E = 19^{de} eeuwse wegtracés, groen = Testerepgeul, uit het historisch en archeologisch onderzoek van Caroline Ryssaert en Dries Tys RAAP België

figuur 27: Kadasterkaart, uit het historisch en archeologisch onderzoek van Caroline Ryssaert en Dries Tys RAAP België

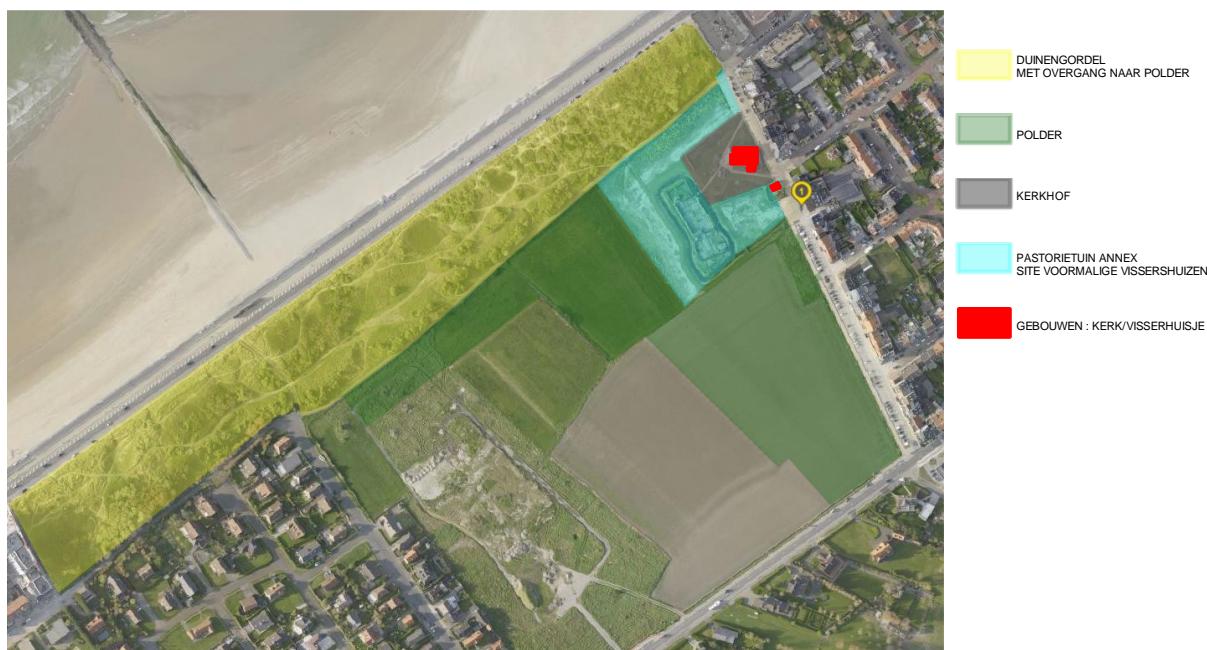
3.2 Landschappelijk erfgoed

3.1.1 Inleiding

Op basis van terreinwaarnemingen wordt het studiegebied beschreven aan de hand van een indeling in ruimtelijk-landschappelijke eenheden. Meer bepaald is een opdeling gemaakt in duinengordel met overgang duinen-polderland, polder, begraafplaats en pastoerietuin annex site van de voormalige vissershuisen. Om het overzicht te behouden worden naast een algemene beschrijving zowel gebruik, bodem, vegetatie, hydrografie als gebouwde onderdelen per eenheid behandeld. Voorkomende erfgoedelementen worden vermeld met, indien relevant, een beknopte historische context en/of gegevens uit actuele studies of projecten om aansluiting te kunnen maken met de visie en de doelstellingen voor het geheel:

- de studie "Verkennend hydrologisch onderzoek van de duinpolder-overgang ter hoogte van het 'Duinenkerkje' in Mariakerke-Oostende", 2010, INBO ([zie bijlage 6](#))
- "Gebiedsvisie en actieplan voor de duinen tussen Westende en Oostende", 2003, ESHER, "Inrichtingsvoorstel omgeving Duinenkerkje te Mariakerke, Oostende, 2009, VLM ([zie bijlage 5](#))
- "Advies ter verkenning van de potenties voor natte natuurontwikkeling in het duinpolderovergangsgebied ter hoogte van het Ensorkerkje in Mariakerke, Oostende"
- het historisch onderzoek (zie verslag Caroline Ryssaert) ([zie bijlage 4](#))
- bodemkaart op www.geopunt.be

Ook de knelpunten of storende elementen worden beschreven per landschappelijke eenheid. De aanbevelingen tot valorisatie van de huidige toestand komen aan bod in Hoofdstuk 5.

figuur 28: situering gebied, © K. Goegebeur en G. Meysmans

3.1.2 Terreinwaarnemingen gedurende de periode van januari tot oktober 2018

Duinengordel met overgang naar polder (Duinenweg)

Het duingebied is circa 750m lang en heeft een oppervlakte van circa 6 ha. Aan westelijke zijde wordt het begrensd door de bebouwing van Raversijde-Bad, aan oostelijke zijde door de bebouwing van Mariakerke-Bad. Ten noorden worden de duinen gescheiden van het strand door de zeedijk met daarop de N34 ofwel de Koninklijke baan. Zuidelijk wordt de duinengordel begrensd door de Duinenweg, een fiets-/wandelpad.

De studie van ESHER milieu en natuur beschrijft de duinengordel tussen Westende en Oostende, waarvan het hier besproken duinengebied een onderdeel vormt, als 'lokaal vrij hoge zeereepduinen die niet meer rechtstreeks met het strand in contact staan en in sterke mate versnipperd zijn door bedijking, bebouwing en transportinfrastructuur. Ze zijn vrij goed gefixeerd door een kalkminnende vegetatie van struweel, grassen en kruiden.

Zie [bijlage 5](#) "Gebiedsvisie en actieplan voor de duinen tussen Westende en Oostende" opgemaakt door ESHER milieu & natuur bvba

De Duinenweg markeert de overgang van de duinen naar de polders die in dit gebied zeer abrupt is. Oorspronkelijk liep deze weg over de dijk die achter de duinengordel (kant binnenland) werd gebouwd om de polder voor het opstuivend zand te behoeden. Niettemin werd de dijk overstoven en verschoof de duinengordel, waardoor de Duinenweg verplaatst werd naar de rand van het duinenpakket. In zijn huidig verloop is de Duinenweg terug te brengen tot het begin van de 17de eeuw. Restanten van de zeedijk van rond 1400 zijn momenteel niet waarneembaar in het studiegebied.

figuur 29: paden in de duinengordel, © K. Goegebeur en G. Meysmans

Gebruik : de duinen vervullen enerzijds een zeewerende functie, maar worden daarnaast dooraderd door meerdere voetwegen. Omwonenden en toeristen gebruiken de duinen immers als wandel- en rustplek, wat soms beschadiging en vervuiling met zich meebrengt (afb. 49). De Duinenweg wordt druk gefrequenteerd door recreanten, zowel te voet als met de fiets (afb. 50 en afb. 51).

afb. 49 en afb. 50: restanten kampvuur (links) en gebruik Duinenweg door fietsers en wandelaars (rechts), © K. Goegebeur en G. Meysmans

afb. 51: gebruik duinen als verblijfsplek, © K. Goegebeur en G. Meysmans

Toegankelijkheid : de oude Duinenweg is vandaag een intensief gebruikt, geasfalteerd wandel-/fietspad. Het pad ligt zowat 150cm hoger dan het weiland. De weg ontdubbelt zich, waarbij de aftakking zich door de duinen slingert als smal (ca. 100cm breed) wandelpad (afb. 52). Op bepaalde plaatsen is het asfalt overgroeid door grassen en kruiden (en afb. 53).

afb. 52 en afb. 53: ontdubbeling Duinenweg (links) - asfaltering wandelpad versleten en overgroeid (rechts), © K. Goegebeur en G. Meysmans

Ook de verharding van het fietspad is op meerdere plaatsen in versleten toestand (afb. 54). Dit fietspad wordt verlicht met hoge openbare verlichtingspalen en heeft hier en daar enkele zitbanken langs de duinenzijde. In de buurt hiervan zijn ook vuilnisbakken geplaatst. Aan de kant van het weiland is ter hoogte van kerk en pastorieuin een afsluiting geplaatst met houten palen en ursusdraad ten behoeve van de schapen die er worden geweid. Het weiland is toegankelijk via een veerooster. Verderop, richting Raversijde, staat een beschadigde en niet meer dienstige omheining met betonpalen en prikkeldraad tussen Duinenweg en weiland (afb. 55).

afb. 54 en afb. 55: versleten toestand Duinenweg (links) en prikkeldraadafsluiting langs Duinenweg (rechts), © K. Goegebeur en G. Meysmans

Bodem : de bodem van de duinengordel bestaat volledig uit duinbodem (type A0 : al of niet gefixeerde, hoge duinen).

De overgangsgronden bestaan uit overstoven poldergronden. Ze worden gekenmerkt door een bovenlaag van al dan niet zuiver duinzand, dat rust op polderafzettingen, type Da : duinzand rustend op een polderafzetting.

Vegetatie : bij de beschrijving van de (duin)vegetaties zijn naast de eerder vermelde studies en waarnemingen nog volgende richtlijnen, besluiten en waarderingen van belang :

(1) het grensoverschrijdend Natura 2000-netwerk - projectgebied 'Duinen van Vlaanderen' met volgende doel-habitats en te behouden of te versterken soorten:

- 2110 Embryonale wandelende duinen
- 2120 Wandelende duinen op de strandwal met helmgras (*Ammophila arenaria*); 'witte duinen'
- 2130* Vastgelegde duinen met kruidvegetatie; 'grijze duinen'
- 2150* Eu-Atlantische vastgelegde ontkalkte duinen, (*Calluno-Ulicetea*)
- 2160 Duinen met duindoorn (*Hippophaë rhamnoides*)
- 2170 Duinen met kruipwilg (*Salix repens* ssp. *argentea*), (*Salicion arenariae*)
- 2180 Beboste duinen van het Atlantische, Continentale en Boreale kustgebied
- 2190 Vochtige duinvalleien

(2) de beschrijving op www.inventaris.onroerenderfgoed.be bij het beschermd duin- en polderlandschap : "de successie van plantengemeenschappen heeft op het moment van de bescherming (1979) plaatselijk (vooral in het noordoosten) het climaxstadium bereikt, wat de ontwikkeling van boksdoornstruwelen inhoudt. Samen met zwarte vlier (*Sambucus nigra*), eenjarigen - fijne kervel (*Anthriscus caucalis*) en ijle dravik (*Bromus sterilis*) behoort dit struweel tot de associatie van duindoorn (*Hippophaë rhamnoides*) en zwarte vlier (*Sambucus nigra*). De doornige en ondoordringbare ineengestrengelde hangende takken van de boksdoorn (*Lycium barbarum*) vormen vandaag een geschikte natuurlijke bescherming van de duinen.

Zoals in vele duingebieden zijn alle fysisch-chemische factoren hier aanwezig die kunnen aanleiding geven tot een volwaardige en typische duinenvegetatie. Volgende plantensoorten werden waargenomen en opgeliist in de duinreep: zandmuur (*Arenaria serpyllifolia*), jacobskruiskruid (*Jacobaea vulgaris* subsp. *vulgaris*), schermhavikskruid (*Hieracium umbellatum*), kleine klaver (*Trifolium dubium*), pijlkruidkers (*Lepidium draba*), zandzegge (*Carex arenaria*), echt duizendguldenkruid (*Centaurium erythraea*), grote zandkool (*Diplotaxis tenuifolia*), kromhals (*Anchusa arvensis*), zeewinde (*Convolvulus soldanella*), kruipend stalkruid (*Ononis repens* subsp. *repens*), wilde liguster (*Ligustrum vulgare*), hertshoornweegbree (*Plantago coronopus*), blaassilene (*Silene vulgaris*), gewoon biggenkruid (*Hypochaeris radicata*), biestarwegras (*Elytrigia juncea* subsp. *boreoatlantica*), helmgras (*Ammophila arenaria*), kruipwilg (*Salix repens*), kraailook (*Allium vineale*) en zeevetmuur (*Sagina maritima*).

Voornamelijk de associaties van het helmverbond (vooral op de meer aan accumulatie en erosie blootstaande duingedeelten) en van het duinviooltjesverbond (op de minder kalkrijke gedeelten) zijn goed ontwikkeld. Plaatselijk komen ook tot rust gekomen licht humeuze duingrasveldjes voor, met een merkbaar effect van de verdergaande uitloping op de vegetatiesamenstelling".

(3) de Biologische Waarderingskaart (BWK versie 2, 1997-2010) die vermeldt de aanwezigheid van stuifduinen, droog duingrasland van kalkrijke milieus en duinstruweel in de duinstrook. Het polderlandschap ten zuiden omvat onder meer soortenrijk permanent cultuurgrasland, weiland met veel sloten en/of microreliëf, verruigd grasland en akkers:

- volgens BWK 02 = zeer waardevol duinstruweel met droog duingrasland van kalkrijke milieus, ...)
- grote groepen (= duinstruweel) met boksdoorn (*Lycium barbarum*), Japanse bottelroos (*Rosa rugosa*), witte abeel (*Populus alba*) en in mindere mate Russische oliffwilg (*Elaeagnus angustifolia*) (afb. 56 en afb. 57)

afb. 56 en abf. 57: boksdorn of *Lycium barbarum* (links) en struwelen met boksdorn (rechts), © K. Goegebeur en G. Meysmans

Duinkwel : de studie van het INBO uit 2010 maakt melding van een ‘duinkwelzone’. ‘Ten zuidoosten van het talud van het fiets- en wandelpad werd tijdens het plaatsen van peilbus 3 vastgesteld dat zich boven de kleilaag (op ca. 4m TAW en 1m onder het maaiveld) een dun waterlaagje bevindt dat vermoedelijk uit het duinlichaam richting polder afstroomt. ....het is zeer waarschijnlijk dat het om een permanent waterstroompje gaat. De term ‘kwel’ is strikt genomen niet gepast, gezien het een horizontale waterstroming betreft.

Zie bijlage 6: Verkennend hydrologisch onderzoek van de duinpolder-overgang ter hoogte van het ‘Duinenkerke’ in Mariakerke-Oostende (INBO)

Knelpunten : de volledige en vrije toegankelijkheid van de duinen voor het publiek met een intensieve betreding van het duinlandschap zetten de vegetatie onder druk; zwerfvuil kan een probleem vormen. De asfaltering van de wandelpaden, parallel aan en haaks op de Duinenweg is niet noodzakelijk en is momenteel in geaccidenteerde toestand.

Polder

Het stuk polder dat als landschap is beschermd, grenst in het noorden aan de hierboven beschreven duinengordel, oostelijk omsluit hij de als dorpszicht beschermd site met pastorietuin, een resterend vissershuisje en de plek waar verschillende, verdwenen vissershuisen stonden om verder begrensd te worden door de Dorpsstraat. De zuidelijke rand reikt deels tot aan de Nieuwpoortsesteenweg en volgt verder perceelsranden die het open gebied als het ware in twee verdelen. Met andere woorden, het stuk polderland dat onbebouwd bleef, is feitelijk dubbel zo groot als het beschermd deel, dat circa 52 ha omvat. Kenmerkend voor het kleine stuk beschermd landschap is zijn open karakter in een voor de rest volledig verstedelijkt landschap abf. 58). Ter hoogte van enkele oude perceelsgrenzen is micro-reliëf waarneembaar (abf. 59).

afb. 58 en abf. 59: open landschap polder (links) en micro-reliëf (rechts), © K. Goegebeur en G. Meysmans

Gebruik : het projectgebied bestaat uit grasland en een akker die tot op heden wordt bewerkt voor de teelt van maïs. Het grasland wordt beheerd door een kudde schapen. De weilanden worden vooral gebruikt als hondenspelweide. Het gebied functioneert tevens als verbinding tussen de Dorpsstraat en de voormalige

kampeersite in het westen, die momenteel wordt omgebouwd tot woonverkaveling. Uiterst links ligt een ruigte waarin brokstukken en puin van de voormalige campingsite liggen.

Toegankelijkheid : vanaf de Dorpsstraat vertrekt langsheen en ten zuiden van de afwateringssloot van de walgracht, een onverhard pad naar de westzijde van het open gebied (afb. 60). Ter hoogte van de pastorietuin is er verbinding over de gracht heen via een hedendaagse houten brug met zitranden. Een andere looplijn vertrekt ongeveer halverwege de verbinding tussen Dorpsstraat en nieuwe verkavelingssite, langsheen de oostkant van de sloot richting duinengordel. Er is op deze plek connectie gemaakt met de Duinenweg, maar de looplijnen buigen ook af richting Dorpsstraat enerzijds en richting Raversijde anderzijds. Deze hebben vooral te maken met het stuk grasland dat door omwonenden wordt gefrequenteerd om hun hond uit te laten. In het uiterste westelijk stuk weiland liggen restanten van paden en verhardingen van de voormalige camping. Sommige routes hierin worden vandaag nog gebruikt door de omwonenden (afb. 61). Enkele van de onverharde paden gaan terug op historische tracés (zie verder figuur 30) of 3.1 Archeologisch erfgoed.

figuur 30: synthesekaart met aanduiding historische tracés: A = Duinenweg, B = parallelweg, C = oorspronkelijk areaal pastorij, D = grachten, E = 19^{de} eeuwse wegtracés, groen = relict Testerepgeul, uit het historisch en archeologisch onderzoek van Caroline Ryssaert en Dries Tys RAAP België

RAG, Kaarten en plannen, nr. 608; De kabinettskaart der Oostenrijkse Nederlanden en het Prinsbisdom Luik, opgesteld tussen 1771 en 1777 door graaf de Ferraris; Primitief Kadaster en Topografische kaart van Philippe Vandermaelen, 1846-1854.

afb. 60 en afb. 61: verbinding tussen Dorpsstraat en westzijde gebied (links) en restanten verharde paden in de ruigte (rechts), © K. Goegebeur en G. Meysmans

Bodem : de bodem bestaat vooral uit dekkleigronden, type E1, met zware klei tot klei van meer dan 100cm dikte. Op verschillende plekken worden overdekte kreekruggronden (D5) aangetroffen.

Hydrografie : waarnemingen in de loop van 2018 toonden aan dat volgende slootjes en grachten op het terrein nog aanwezig zijn : de aftakking van de walgracht rond de pastorie, richting Dorpsstraat en een sloot ten westen van de pastoriesite, op een grens van het projectgebied (afb. 62).

Het is opmerkelijk dat zowel binnen het projectgebied als net buiten de afbakening de ‘natte lijnen’ samenvallen met historische perceelsgrenzen.

afb. 62 en afb. 63: sloot op een grens van het projectgebied (links) en waterwilg en gele lis (rechts), © K. Goegebeur en G. Meysmans

Vegetatie : boswilg (*Salix caprea*) primeert in de sloot ten westen van de pastoriesite, op een grens van het projectgebied. Waterwilg komt samen met gele lis en wilgenroosje ook voor op een andere oude perceelsgrens, meer in westelijke richting (afb. 63).

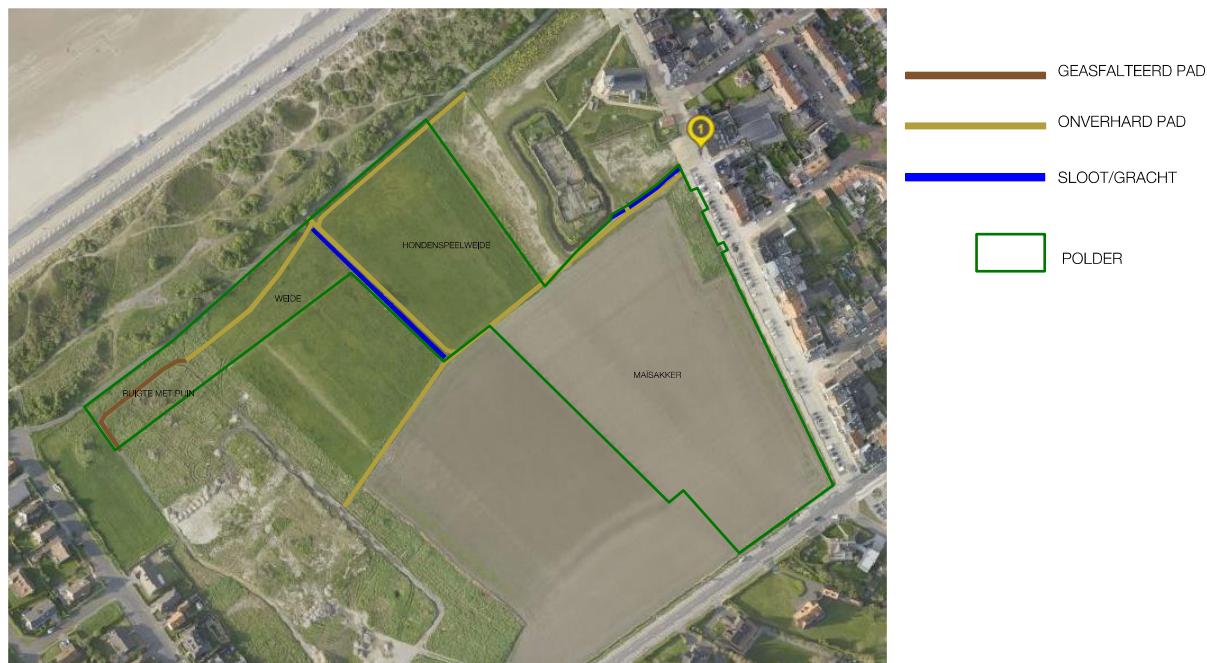
Knelpunten : de aanleg van de nieuwe, belendende verkaveling zet het open karakter van het polderlandschap alsmee meer onder druk. Het gebruik van de weilanden als hondenweide, waardoor op sommige momenten meerdere honden vrij rondlopen in het gebied, vormt een bedreiging zowel voor het historisch gebruik van het landschap als voor de natuur (afb. 64). Ook het industriële beheer met maïsteelt van een deel van het beschermd landschap tast de historische en wetenschappelijke waarde van het poldergebied aan. De sloten en grachten worden slechts matig tot niet beheerd. De ruigte in het meest westelijke deel van deze eenheid ligt vol met restanten van verhardingen en puin van de vroegere camping (afb. 65). Tussen polder en Duinenweg staat aan de meest westelijke kant een omheining die in zeer slechte toestand verkeert (afb. 66).

afb. 64 en afb. 65: weiland in gebruik als hondenspelweide (links) en puin in de polder (rechts), © K. Goegebeur en G. Meysmans

afb. 66: defecte omheining tussen Duinenweg en polder, © K. Goegebeur en G. Meysmans

figuur 31: paden in polderdeel, © K. Goegebeur en G. Meysmans

Kerkhof

De begraafplaats die als landschap is beschermd, is het gebied rond de kerk dat aan drie zijden wordt begrensd door een lage muur. In het westen wordt de begrenzing gemaakt door de walgracht van de voormalige pastorietuin en een stuk lage muur, die een hoek vormt met de noordelijke kerkhofmuur. In het zuiden wordt de kerkhofmuur onderbroken door de haag rond het resterende vissershuis. Het gebied beslaat een oppervlakte van circa 3750 m², het kerkmonument inclusief.

Gebruik : de begraafplaats is een erfgoedelement met historisch - maatschappelijke waarde. Naast het grafmonument van kunstenaar James Ensor worden nog een handvol grafstenen rond het duinenkerkje aangetroffen.

Toegankelijkheid : aan de kant van de Dorpsstraat geven twee doorgangen in de muur toegang tot het kerkhof en de kerk via een pad dat verhard is met gele, gebakken kleiklinkers. Het pad loopt vanaf de kerkingang verder naar de poort die toegang verschafft tot de pastorietuin. Op de oostelijke grens ligt een looplijn langs een de walgracht, die het zuidelijke, houten brugje over de aftakking van de walgracht verbindt met een veerooster, die toegang geeft tot de noordelijke gelegen plek waar in het verleden verschillende vissershuisen waren gegroepeerd.

figuur 32: paden in het kerkhof, © K. Goegebeur en G. Meysmans

Bodem : De bodem bestaat hier uit dekkleigronden van het type E1.

Vegetatie : er moet hier eerder gesproken worden over een aangelegde tuin met een kort gemaaid gazon. Daarin werden o.a. groepen paaslelie (*Narcissus pseudonarcissus* subsp. *pseudonarcissus*); een bolgewas uit de narcisfamilie (Amaryllidaceae), aangeplant. Paaslelie komt oorspronkelijk voor in graslanden, bossen en op rotsige plekken op veelal zwak-zure lemige bodems. Waarschijnlijk werd rond de kerk een cultivar aangeplant met de bedoeling om deze te laten verwilderden tot bollengrasland.

Verder werden tegen de kerk enkele geschoren haagaanplantingen van palm (*Buxus sempervirens*) aangeplant op de locatie van de vroegere graftombes.

Dorpsgezicht met pastorietuin, vissershuisje en site van voormalige vissershuisen

Het betreft hier de site die beschermd wordt als dorpszicht. Westelijk ten opzichte van de kerk en haar begraafplaats liggen de relicten van de voormalige pastorie. De site is een ovaalvormig perceel en is zichtbaar aanwezig in het landschap. Rondom het perceel ligt een walgracht met rietvegetatie en die op datum van 8 oktober 2018 volledig droog was. Het perceel beslaat samen met de walgracht een oppervlakte van circa 3700 m².

Ten noorden van de kerk en ten westen van de pastorietuin ligt een stuk weiland dat begraasd wordt door schapen. In het verleden waren op deze plekken vissershuisen gesitueerd. De oppervlakte bedraagt ongeveer 14.000 m², de begraafplaats met kerk niet meegerekend.

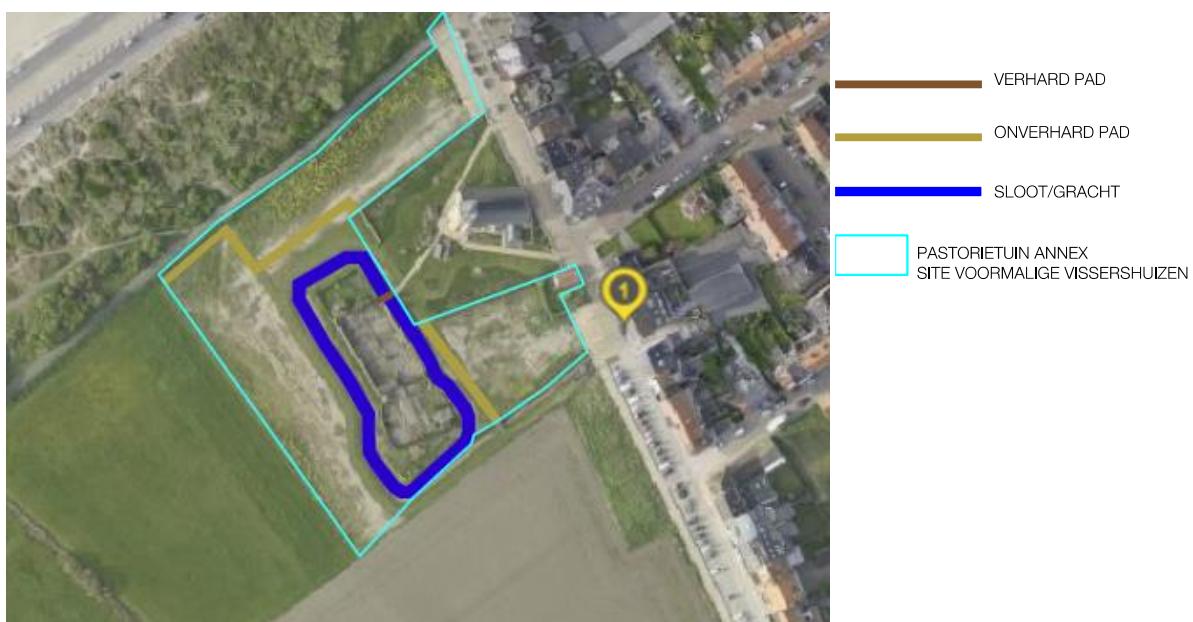
Gebruik : de pastorietuin, die nog gedeeltelijk is ommuurd, heeft een nieuwe bestemming gekregen als verzameling van (private) volkstuinen. De aanpalende stukken grasland zijn in gebruik als graasweide voor schapen (afb. 67).

afb. 67 en afb. 68: begrazing door schapen ter hoogte van pastorietauin (links) en veerooster tussen kerkhof en grasweide schapen (rechts), © K. Goegebeur en G. Meysmans

Toegankelijkheid : de toegang tot de pastorietauin wordt verleend via een houten deur in een gemetselde kader, dat deel uitmaakte van de tuinmuur. Over de walgracht ligt een houten brug, die recent werd vernieuwd en de verbinding maakt tussen de pastorietauin en het kerkpolderpad dat verhard is in gele, gebakken kleiklinkers.

De grasweides zijn omheind door ursusdraad met houten palen of een omheining van gekloven, kastanjehouten paaltjes en zijn via openingen en veeroosters vrij toegankelijk voor het publiek. Een pad in grassteenlagslag verbindt de houten voetgangersbrug ter hoogte van de aftakking van de walgracht met de veerooster in het noorden (afb. 68).

figuur 33: paden langs de pastorietauin en voormalige vissershuisen, © K. Goegebeur en G. Meysmans

Bodem : de volledige site ligt op dekkleigronden, type E1.

Vegetatie : grasland met de tegen de muur van de pastorietauin vooral kleinbladige klimop (Hedera helix) en witte abeel (Populus alba).

Hydrografie : in 2012 werd de walgracht geruimd en gerestaureerd na een herprofiling van de afgekalfde oevers.

Tuinmuur : volgens het (schade)rapport over de hofmuur, opgemaakt door Grontmij naar aanleiding van de 'herinrichting Park Noord', zijn er op de westzijde nagels aangetroffen, bedoeld ter bevestiging van leifruit of klimplanten, die aldus op het oosten gericht, door de muur beschermd werden tegen de gure westenwind.

Grontmij, Herinrichting Ensorpark Noord, Gedetailleerde situering van de werkzaamheden, Referentienummer 299723, Bijlage 1, p.7.

Knelpunten : de hofmuur is in zeer bouwvallige staat en wordt onder meer door bomen (waaronder vooral witte abeel) die in het metselwerk wortelen, bedreigd (afb. 69). Aan de binnenzijde zijn constructies tegen de muur gezet die schade kunnen toebrengen (afb. 70). Het toegangspoortje gaat gebukt onder een woekerende klimop, die de stabiliteit van het geheel in gevaar brengt (afb. 71).

afb. 69 en afb. 70: populier in en tegen de hofmuur van de pastorie (links) en bouwvallige constructies binnen de hofmuur (rechts), © K. Goegebeur en G. Meysmans

afb. 71: poortje pastorietuin gebukt onder begroeiing van klimop, © K. Goegebeur en G. Meysmans

Door de bouwvallige situatie waarin het geheel zich bevindt, is het onduidelijk voor het publiek wat de betekenis en historische achtergrond van walgracht en hofmuur zijn, niettegenstaande het feit dat de connectie tussen kerk en tuin is behouden en gevisualiseerd in het toegangspad (afb. 72). Het beeld van de groene haas is misplaatst en geeft het erfgoedlandschap eerder pretpark-allures (afb. 73).

afb. 72 en afb. 73: verbinding tussen kerk en pastorie (links) en beeld van haas in de graasweide (rechts), © K. Goegebeur en G. Meysmans

3.3 Bouwhistorisch erfgoed

3.3.1 Onze-Lieve-Vrouw ter Duinenkerk

Zie [bijlage 7](#) plannen bestaande toestand Onze-Lieve-Vrouw ter Duinenkerk.

3.3.1.1 Exterieur

afb. 74: situering Onze-Lieve-Vrouw ter Duinenkerk, www.geopunt.be, geconsulteerd op 25-4-2019

Origineel bestond de kerk uit één beuk van zes traveeën en een koor. In de 20ste eeuw is aan de noordzijde een tweede beuk aangebouwd met dezelfde indeling zoals de oude. Aan de zuidbeuk is ter hoogte van de vierde travee een aangebouwde rechthoekige sacristie. Ter hoogte van de derde travee is een zijkapel voorzien. De rechthoekige westtoren is meest opvallend element van de kerk, het is dertig meter hoog en bevat een polygonale traporen.

De kerk wordt gekenmerkt door gele bakstenen met een vooruitspringende afgeschuinde sokkel, gemarkerd door steunberen. Het ritme van de traveeën van het schip en koor worden versterkt door de opwaarts versmallende steunberen en spitsboog vormige tweelingvensters. In totaal zijn er twintig vensteropeningen te zien, waarvan vijf met brandvensters bezet en vier dichtgemetseld zijn (drie in het oude koor en één in de devotiekapel). De tweelingsvensters zijn in de tracing versierd met een oculus, een ovaal, een ruit en andere geometrische figuren die in de bakstenen zijn uitgekapt. Het maaswerk van de ramen bestaat uit bakstenen in een geprofileerde omlijsting. De noordelijke beuk, ter hoogte van de kapel, bevat twee kleine blinde spitsboogvensters, een calvariekruis onder afdakje en ingemetselde grafstenen. De westelijke puntgevel bevat dezelfde vensters als de zijmuren met tralies en roosvenster in geveltop. Het roosvenster bevat acht kleine ronde vensters rond een grotere centrale oculus. De bedaking bestaat voor het schip uit twee zadeldaken op gelijke hoogte. De sacristie bevat ook een zadeldak, maar een niveau lager. Voor de zijkapel is een lessenaarsdak voorzien. De toren heeft een achtkantige torenspsits afgedeekt met leien.

De toren wordt gemarkerd door opwaarts smaller wordende hoeksteunberen. Onder de torenrand is een fries op te merken van vijf romaanse boogjes. Het portaal is classicistisch en licht vooruitspringend met een arduinen omlijsting. Boven de deuropening is een guirlande aangebracht met daarboven een rechthoekig bovenlicht met gelijkaardige omlijsting als de deur. Boven het portaal is een bakstenen rondboognis met een Onze-Lieve-Vrouwbeeld te zien uit de eerste kwart van de 20ste eeuw. Het beeld is geplaatst onder een schelp en tussen twee halfronde, gegroefde pilasters met ionische kapitelen. Op de pilasters is een driehoekig fronton te zien met pinakel. De inscripties "sta maria ora pro nobis" zijn in het fronton aangebracht en op pilaster is het bouwjaar 1638 te lezen, het bouwjaar van de toren. De galmgaten in de toren zijn rondbooggvormig, verdeeld door een middenstreef en voorzien van drie klankborden.

afb. 75 en afb. 76: noordzijde (links) en oostzijde (rechts) OLV ter Duinenkerk, © Felix & Partners, 28/05/2018

afb. 77 en afb. 78: raamdetail en grafmonument aan de noordzijde OLV ter Duinenkerk, © Felix & Partners, 28/05/2018

afb. 79 en afb. 80: details van de oostzijde OLV ter Duinenkerk, © Felix & Partners, 28/05/2018

afb. 81 en afb. 82: zuidzijde (links) en een detail van de zuidzijde (rechts) OLV ter Duinenkerk, © Felix & Partners, 28/05/2018

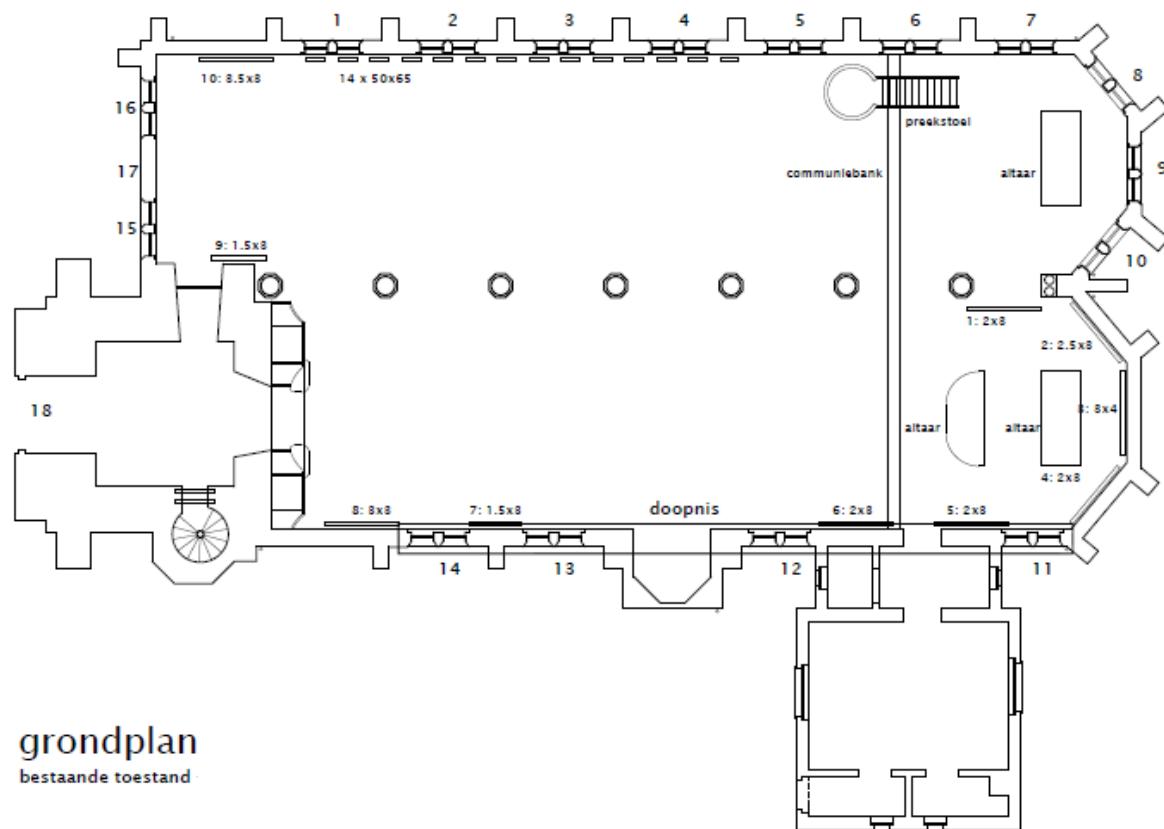

afb. 83 en afb. 84: westzijde OLV ter Duinenkerk, © Felix & Partners, 28/05/2018

afb. 85: details van de westzijde OLV ter Duinenkerk, © Felix & Partners, 28/05/2018

3.3.1.2 Interieur

figuur 34: grondplan OLV ter Duinenkerk, plannen bestaande toestand 2009, architectenbureau Felix & Partners BV

Het interieur bestaat, door de toevoeging van een tweede beuk in 1929, uit twee beuken. Elke beuk heeft zijn eigen altaar en een contrasterende plafond. Zo wordt de noordbeuk gekenmerkt door een rechthoekig grondplan met aan de westzijde een bidruimte met doopvont en aan de oostzijde een altaar. De zuidbeuk heeft ook een rechthoekig grondplan, met aan de westzijde het portaal (westtoren) en aan de oostzijde het altaar. De zuidzijde van de zuidbeuk bevat een nis met beeld alsook een toegang naar de sacristie. De beuken worden gescheiden door natuurstenen zuilen met knoppen kapitelen. De aanwezige meubels of houtwerk dateren van de 18de eeuw, op het moment dat het interieur verfraaid werd met de rococostijl. Namelijk het schilderij boven het hoofdaltaar (zuidbeuk), de tien schilderijen van E. Lacroix, de lambrisering, een communiebank (noordbeuk), een preekstoel (noordbeuk) en het doksaal met biechtstoelen (zuidbeuk). De verfaaiing werd uitgevoerd door Sebastiaan Wyduu en Frans Feis.

afb. 86 en afb. 87: doksaal in de zuidbeuk, © Felix & Partners, 28/05/2018

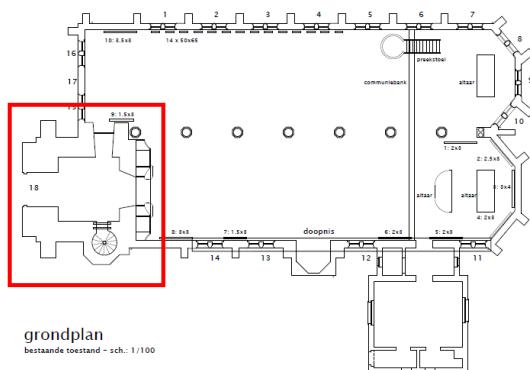

afb. 88 en afb. 89: noordbeuk (links) en zuidbeuk (rechts), © Felix & Partners, 28/05/2018

afb. 90 en afb. 91: beide beuken worden gescheiden door natuurstenen zuilen met knoppenkapitelen, © Felix & Partners, 28/05/2018

Inkom en portaal (westtoren)

De gelijkvloerse verdieping van de westtoren bestaat uit een inkom en een portaal. De inkom bestaat uit wit bepleisterde muren en een vloer met blauwe hardstenen tegels. Een houten vleugeldeur zorgt voor de toegang naar het portaal. De deurpanelen zijn afgewerkt met gekleurde ruitjes met metalen roedeverdeling. Het houten schrijnwerk van de vleugeldeur loopt door t.e.m. het plafond en gaat over in een glas-in-loodraam (roedeverdeling in hout met 2 x 8 glasvlakken bestaande uit 15 rechthoekige ruitjes).

Het portaal wordt gekenmerkt door een marmeren vloer met zwart en witte tegels. De witte tegels vormen een rechthoek. De muren zijn afgewerkt met houten beplanking tot aan het plafond. Er komen twee versierde halfzuilen voor in hout. Aan de zuidzijde van het portaal komen twee deuren voor, namelijk een toegang naar de westtoren en een toegang naar een technische ruimte. Aan de noordzijde is een deur naar het stooklokaal van de kerk. Het plafond is eenvoudig wit bepleisterd en bevat een luik voor de klokken. Het portaal kan afgescheiden worden van de zuidbeuk met een smeedijzeren hekken dat deel uitmaakt van het doksaal (zie verder).

afb. 92, afb. 93 en afb. 94: toegangsdeur tussen inkom en portaal (links en midden) en smeedijzeren hekken doksaal (rechts), © Felix & Partners, 28/05/2018

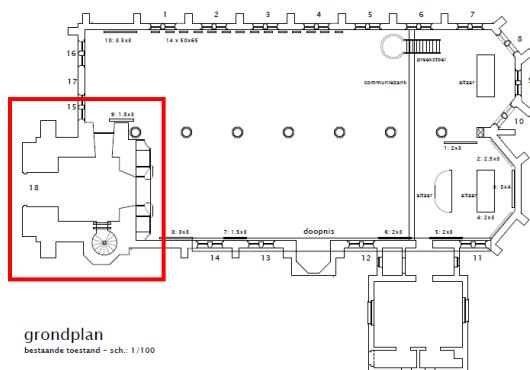

afb. 95 en afb. 96: blauwe hardstenen tegels van de inkom (links) en marmertegels in het portaal (rechts), © Felix & Partners, 28/05/2018

afb. 97 en afb. 98: het portaal met zicht op de zuidbeuk (links) en toegang naar westtoren (rechts), © Felix & Partners, 28/05/2018

Westtoren

De verschillende niveaus van de westtoren zijn bereikbaar a.d.h.v. een traptoren. Via een deur op de gelijkvloerse verdieping is meteen toegang naar de bakstenen trap. De muren van de traptoren zijn opgetrokken in baksteen en afgewerkt met een witte kalklaag. Op de eerste verdieping is toegang tot een kleine stockage ruimte (achter het bovenlicht in glas-in-lood van de toegangsdeur) en de bovenverdieping van het doksaal waar het orgel staat. De vloer bestaat uit houten planken, de muren en het plafond zijn wit bepleisterd. In het plafond is een opening te zien voor de klokken. De tweede verdieping, ook toegankelijk met de traptoren, bevat een stenen vloer. De muren zijn witgekalkte bakstenen en het plafond bestaat uit een houten roostering. De moerbalken liggen op eenvoudige natuurstenen consoles. Op de derde verdiepingen zijn de klokken ondergebracht. Namelijk een grote en een kleinere bronzen klok. Het opschrift van beide klokken is door vervuiling niet meer leesbaar. Op Inventaris Onroerend Erfgoed staat volgende informatie: "bronzen klok, 1931, Felix van Aerschot (Leuven)". De zolderverdieping is toegankelijk met een houten ladder. De westtoren bevat geen mechanisch torenuurwerk.

afb. 99, afb. 100 en afb. 101: toegang naar de eerste verdieping van de westtoren, © Felix & Partners, 28/05/2018

afb. 102, afb. 103 en afb. 104: de eerste verdieping van de westtoren, © Felix & Partners, 28/05/2018

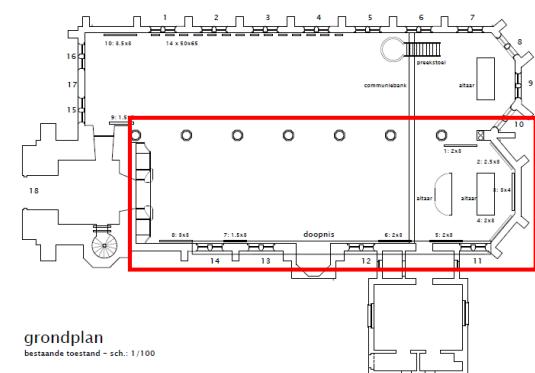

afb. 105 en afb. 106: de tweede verdieping van de westtoren, © Felix & Partners, 28/05/2018

afb. 107 en afb. 108: toegang naar de zolderverdieping (links) en klokkenstoel (rechts), © Felix & Partners, 28/05/2018

Zuidbeuk

De zuidbeuk wordt gekenmerkt door marmeren vloertegels in wit, zwart en grijs. In de loopgang van de zuidbeuk zijn de tegels in trompe l'oeil gelegd. Op drie plaatsen zijn stervorminge (roosvormige) patronen terug te vinden, namelijk in het midden van de loopgang, in de zijkapel (doopnis) en voor het hoofdaltaar. Vermoedelijk werden ze gelegd in 1769. Het koor wordt benadrukt met wit en zwarte marmer tegels in dambordpatroon.

De noordzijde van de zuidbeuk wordt gekenmerkt door vier gotische tweelingsvensters met glas-in-loodpanelen. Vanaf het doksaal tot met het koor is een houten lambrisering te zien. De lambrisering is in eikenhout opgetrokken, bevat een natuurstenen plint en loopt tot aan de onderzijde van de tweelingsvensters. Er zijn roccocoversiering met schelpwerk ornamenten aangebracht. De deur naar de sacristie is mee geïntegreerd in de lambrisering. Vanaf de lambrisering tot aan het plafond zijn de muren afgewerkt met een grijs geschilderde bepleistering.

De scheiding tussen de zuid- en noordbeuk bestaat uit spitsboogvormige scheibogen in baksteen die rusten op natuurstenen zuilen met knoppenkapitelen. Op de scheiding van de twee beuken staat een beeld van Sint-Jozef met het Jezuskind in de armen.

Het plafond van de zuidbeuk was in 1768 versierd door fresco's van E. Lacroix (gerestaureerd in 1907 door de Brugse schilder Flori Van Acker). De fresco's werden zwaar beschadigd tijdens de Tweede Wereldoorlog en werden in 1955 verwijderd. In 1984 werd het plafond opnieuw voorzien van tekeningen, namelijk gelijmde schilderingen op doek, door G. Deseyn. Er werden vier van de vijf Glorieuze Mysteriën afgebeeld. Tijdens de restauratie in 2013 werden de schilderingen verwijderd wegens een te slechte staat. Het plafond werd opnieuw bepleisterd en wit geschilderd.

afb. 111 en abf. 112: de marmeren tegels van de loopgang (links) en stermotief aan het altaar (rechts), © Felix & Partners, 28/05/2018

afb. 113 en abf. 114: muren van de zuidbeuk, © Felix & Partners, 28/05/2018

afb. 115 en abf. 116: plafond en natuurstenen zuilen van de zuidbeuk, © Felix & Partners, 28/05/2018

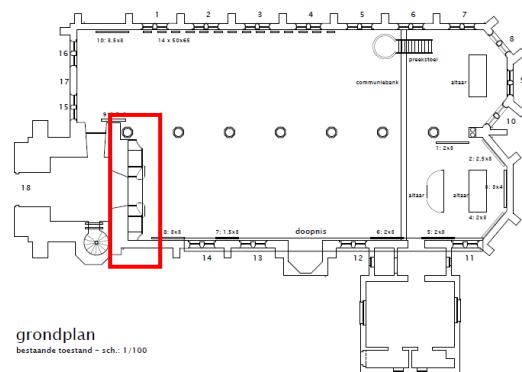

afb. 117 en abf. 118: lambrisering in de zuidbeuk, © Felix & Partners, 28/05/2018

afb. 119 en afb. 120: lambrisering in de zuidbeuk, de deur naar de sacristie is mee verwerkt in de lambrisering, © Felix & Partners, 28/05/2018

Het doksaal

Aan de ingang van de kerk werd in 1768-1770 een zes meter breed doksaal geplaatst in rococostijl. In het doksaal zijn twee biechtstoelen ingebouwd. Boven ieder biechtstoel is een medaillon te zien met gepaste symbolische scènes. Zo is rechts de verloren zoon afgebeeld, verwelkomt door zijn vader en links de Goede Herder. Op de balustrade van het doksaal, boven de medaillons, zijn muziekinstrumenten afgebeeld in verguld hout. Zo zijn de mandoline, de viool, de fluit, de tamboerijn en trompet afgebeeld. Onderaan het orgel is een bloemenguirlande in houtsnijwerk te zien. Boven de doorgang van het doksaal, in een accoladeboog, is een witte uurwerkplaats geflankeerd door twee putti. Het smeedijzeren hek, die de kerkruijnte met het portaal scheidt, is versierd met twee identieke medaillons waarin de initialen van Sancta Maria tot een sierlijk monogram verwerkt zijn.

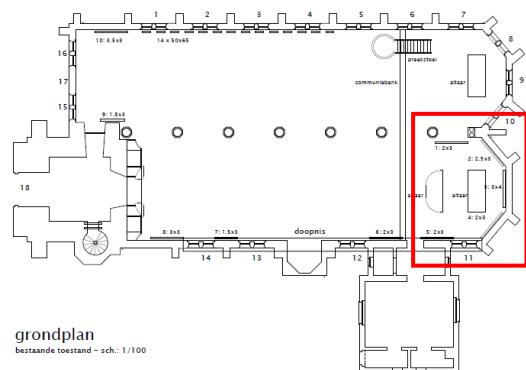

afb. 121 en afb. 122: doksaal in de zuidbeuk met een uurwerkplaats geflankeerd door twee putti, © Felix & Partners, 28/05/2018

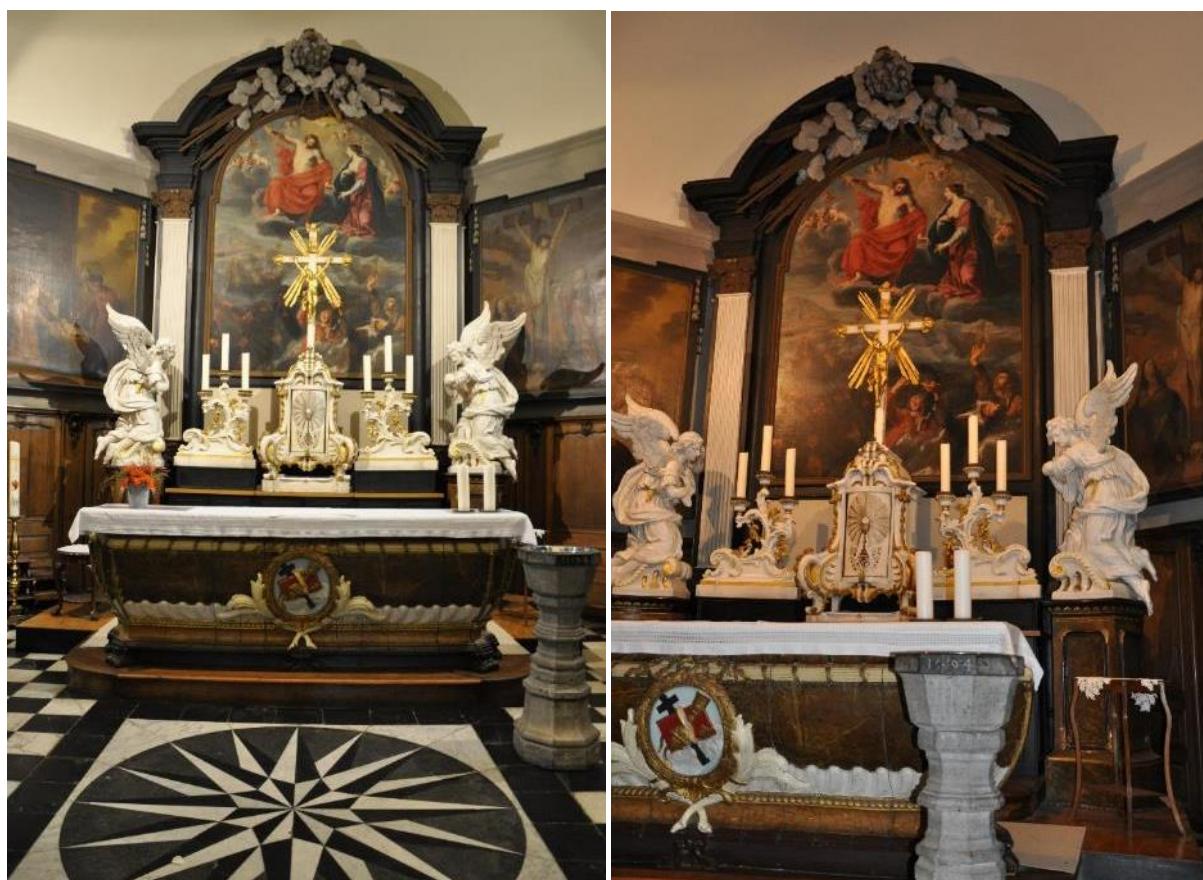

afb. 123 en afb. 124: details van het doksaal in de zuidbeuk, boven ieder biechtstoel komt een medaillon voor, © Felix & Partners, 28/05/2018

Het altaar (zuidbeuk)

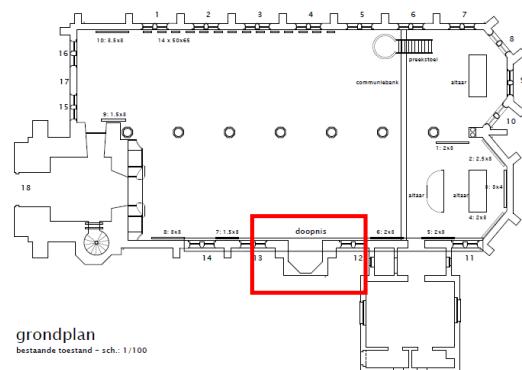

Het altaar in de zuidbeuk is een portiekaltaar in classicistische stijl. Het altaar werd opgetrokken in 1771-1772, bestaat uit geschilderd hout en heeft de vorm van een graftombe. Het altaar is vermoedelijk na het Tweede Vaticaanse Concilie aangepast zodat de priester met zijn gezicht naar het volk kon staan. Om deze reden is het altaar naar voren geschoven en staat het tabernakel en de kandelaars niet meer op oorspronkelijke plaats. Aan beide zijden van het altaar is een sokkel met engelenbeeld geplaatst. Het altaar wordt vooral gekenmerkt door een groot schilderij van ongeveer 3,4 op 2,3 meter gesitueerd boven het altaar. Voor een gedetailleerde beschrijving, zie 3.3.1.3 Cultuурgoederen.

afb. 125 en afb. 126: het altaar in de zuidbeuk, © Felix & Partners, 28/05/2018

De zijkapel (doopnis)

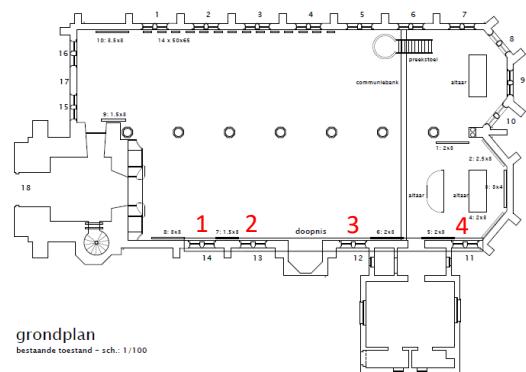
De zijkapel of doopnis uit 1779 bevindt zich in de zuidzijde van de zuidbeuk en heeft een altaar toegewijd aan de H Cecilia. De vloer bestaat uit marmeren grijze tegels met centraal een stermotief in wit marmer. De buitenbekleding van de zijkapel bestaat uit stucwerk, de binnenbekleding is in marmer (wit en donker). De zijkapel is in renaissancestijl opgetrokken met halfzuilen, voluten en guirlandes. De guirlandes en bladversieringen zijn goud geschilderd als accent. Boven de sluitsteen van de boog is een vaas te zien als versiering. Onder het altaar is een liggend beeld te zien. Het is een Romeinse heilige gemaakt door G. Delafontaine uit Menen, naar een kopie van de Italiaanse beeldhouwer Stefano Maderno.

afb. 129 en afb. 130: doopnis in de zuidbeuk, Felix & Partners, 28/05/2018

Glasramen (zuidbeuk)

De glasramen in de zuidbeuk zijn gemaakt door G. De Loddere (Brugge), vermoedelijk eind jaren '80. Zijn handtekening is te vinden onderaan het glas-in-loodpaneel nr. 1 (dichts bij het doksaal).

Glasraam 1: Links wordt H. Helena afgebeeld en rechts H. Georges. Onderaan beide panelen is volgende opschrift te lezen: "ter nagedachtenis van George De Haene (1868-1954) en van Helena Bossuyt (1872-1942) wier zoon George De Haene w.p. Brugge 21-09-1916 hier medepastoor sinds 13-08-1977 die 40 jaar priesterschap dankbaar herdenkt 1943-1983 +". Daarnaast is een handtekening te zien van de kunstenaar, namelijk G. De Loddere (Brugge).

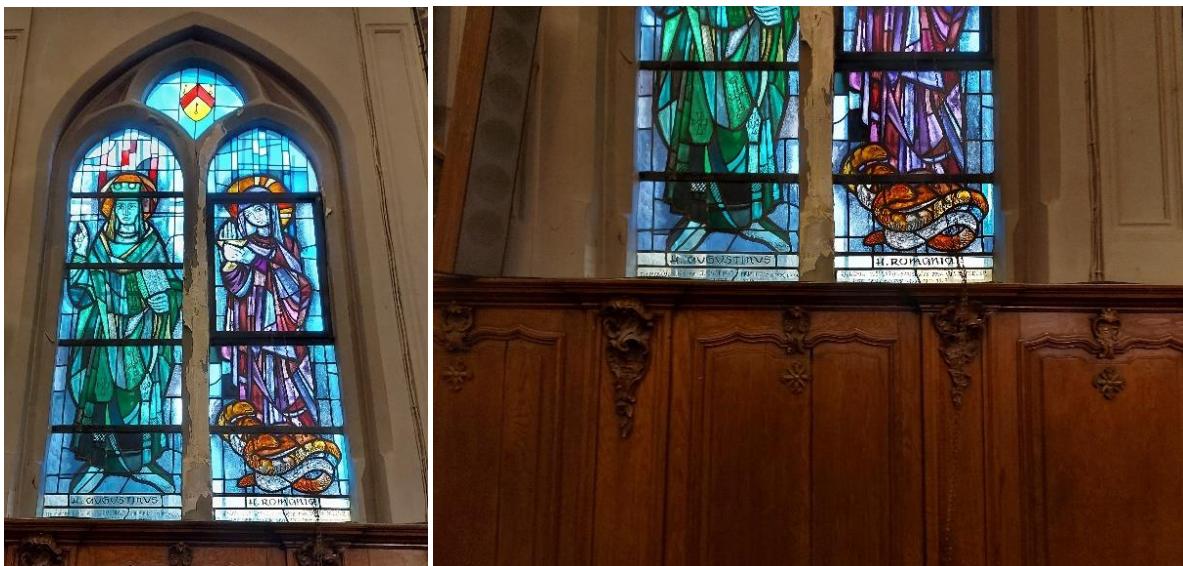
afb. 131 glasraam 1 in zuidbeuk, Felix & Partners, 17/12/2020

Glasraam 2: Links wordt H. Celina en rechts H. Adolf afgebeeld. Onderaan beide panelen is volgende opschrift te lezen: "Ter nagedachtenis van Adolf Lowie (1841-1904) en van Elina Bossuyt (1948-1929) wier zoon Gibert Lowie stadem 5.02.1887 +Oostende 19.01.1946 – hier onderpastoor was (1919-1935) en daarna pastoor (1935-1946)".

afb. 132 glasraam 2 in zuidbeuk, Felix & Partners, 17/12/2020

Glasraam 3: Links wordt H. Augustinus en rechts H. Romania afgebeeld. Onderaan beide panelen is volgende opschrift te lezen: *"Ter nagedachtenis van Augustinus Mercier (1839-1899) en van Romania Bossuyt (1945-1929) wier zoon Valers Mercier (...) hier onderpastoor was 1904-1907".*

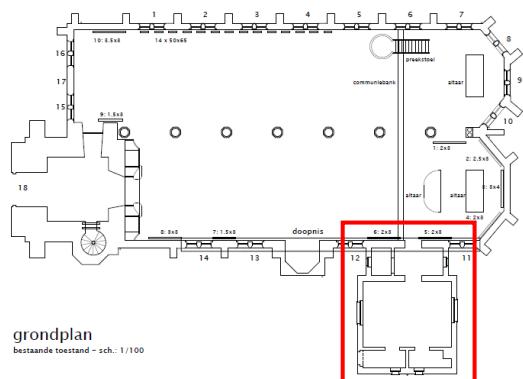
afb. 133 glasraam 3 in zuidbeuk, Felix & Partners, 17/12/2020

Glasraam 4: Links wordt H. Felix en rechts H. Isabella afgebeeld. Onderaan beide panelen is volgende opschrift te lezen: *"Ter nagedachtenis van Felix Bossuyt (1820-1879) en van Isabella Labens (1822-1883) wier zoon Jules Bossuyt °Lichtervelde 8-02-1854 - +lichtervelde 24-09-1926 hier pastoor was 1903-1914".*

afb. 134 glasraam 4 in zuidbeuk, Felix & Partners, 17/12/2020

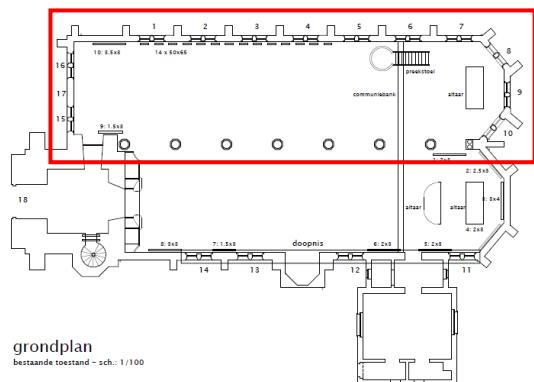
Sacristie

De sacristie bestaat uit een kleine inkom met aan de rechter zijde een toiletruimte. Vervolgens bevindt zich in de sacristie één rechthoekige ruimte waar de priester zich kan klaarmaken. Via deze ruimte is er toegang naar een kleine berging en een gang met een deur naar buiten. Alle ruimtes zijn eenvoudig afgewerkt met wit geschilderde bepleisterde muren en plafond. De vloer bestaat uit cementtegels en is bedekt met een afwerking in linoleum. De plinten bestaan uit zwarte cementtegels.

Noordbeuk

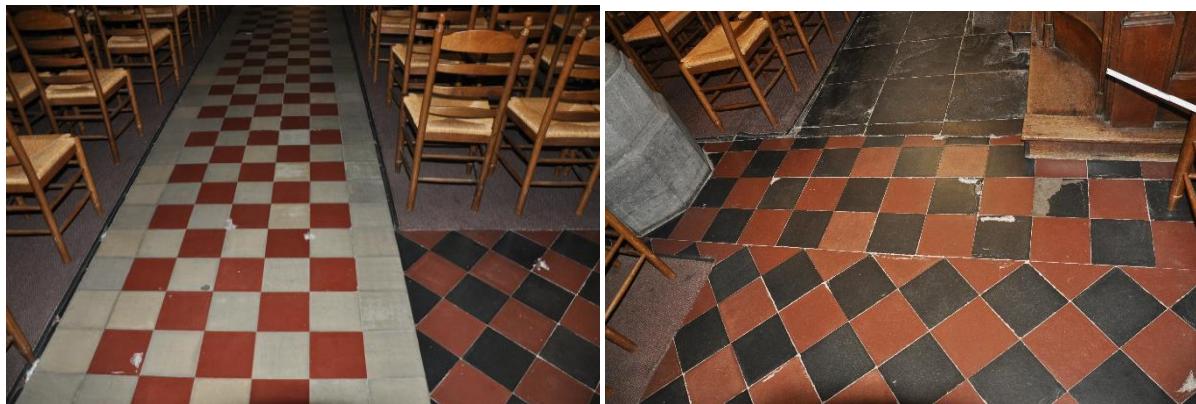
In de noordbeuk bestaat de vloer uit cementtegels. Zo is het gangpad opgetrokken met wit-rode cementtegels, en de zones waar de stoelen staan opgetrokken met zwart-rode cementtegels in dambordpatroon. De zone waar de stoelen staan is bedekt met losse matten. Waar het altaar is gesitueerd bestaat de vloer uit wit-rode tegels in dambordpatroon, afgeboord met zwarte tegels. De zone van het altaar ligt iets hoger dan de vloer van de noordbeuk, en is afgeboord met één trede uit blauwe hardsteen. De zone aan de westzijde wordt nu gebruikt als bidplaats en doopkapel. Ook deze zone ligt opnieuw één trede (uit blauwe hardsteen) hoger en bestaat uit wit-rode cementtegels in dambordpatroon. De doopvont in de noordbeuk (westzijde) staat in een rechthoekige zone met rode cementtegels, afgewerkt met een rand in zwarte cementtegels.

In de noordbeuk komen gotische tweelingsvensters voor met glas-in-loodpanelen. De wanden in de noordbeuk bestaan uit baksteen en zijn zichtbaar gebleven. Aan de noordzijde van de noordbeuk is opnieuw lambrisering in eikenhout te zien, vermoedelijk verplaatst na de uitbreiding van de kerk. De lambrisering heeft wel geen natuurstenen plint en loopt niet door tot in het koor zoals in de zuidbeuk. Op de lambrisering is de kruisweg te zien, afgebeeld in ovalen van 65 op 51 cm (zie verder cultuurgoederen). Tussen de staties zijn rococoversiering met schelpwerk ornamenten aangebracht.

Het plafond van de noordbeuk wordt gekenmerkt door spitsbooggewelven in pitchpine met trekankers.

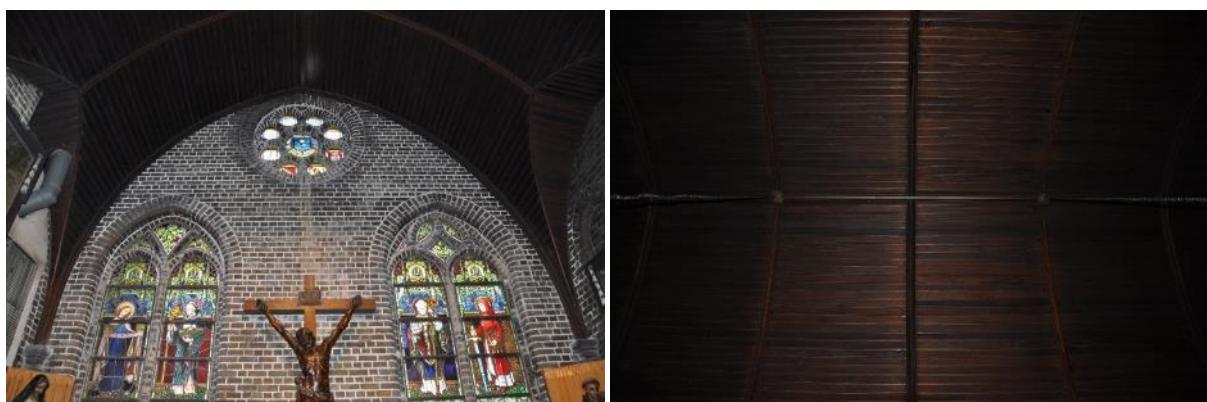
afb. 138 en abf. 139: wit-rode cementtegels westzijde van noordbeuk, met optrede in blauwe hardsteen, © Felix & Partners, 28/05/2018

afb. 140 en abf. 141: wit-rode cementtegels in middengang noordbeuk (links) en aansluiting zwart-rode cementtegels met marmeren vloer in de zuidbeuk (rechts), © Felix & Partners, 28/05/2018

afb. 142 en abf. 143: wit-rode cementtegels aan altaar noordbeuk met aansluitingsstrook (zwart-rode tegels) naar zuidbeuk (links) opstap in blauwe hardsteen aan altaar (rechts), © Felix & Partners, 28/05/2018

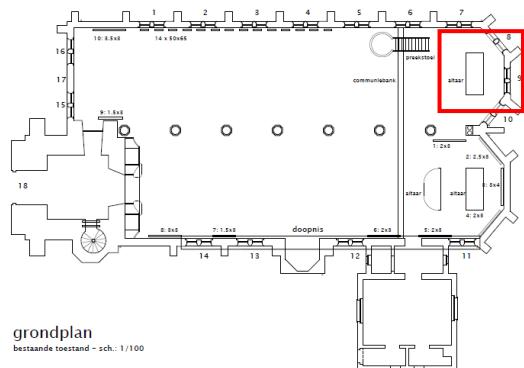

afb. 144 en abf. 145: bakstenen muren zichtbaar gelaten en plafond in pitchpine, © Felix & Partners, 28/05/2018

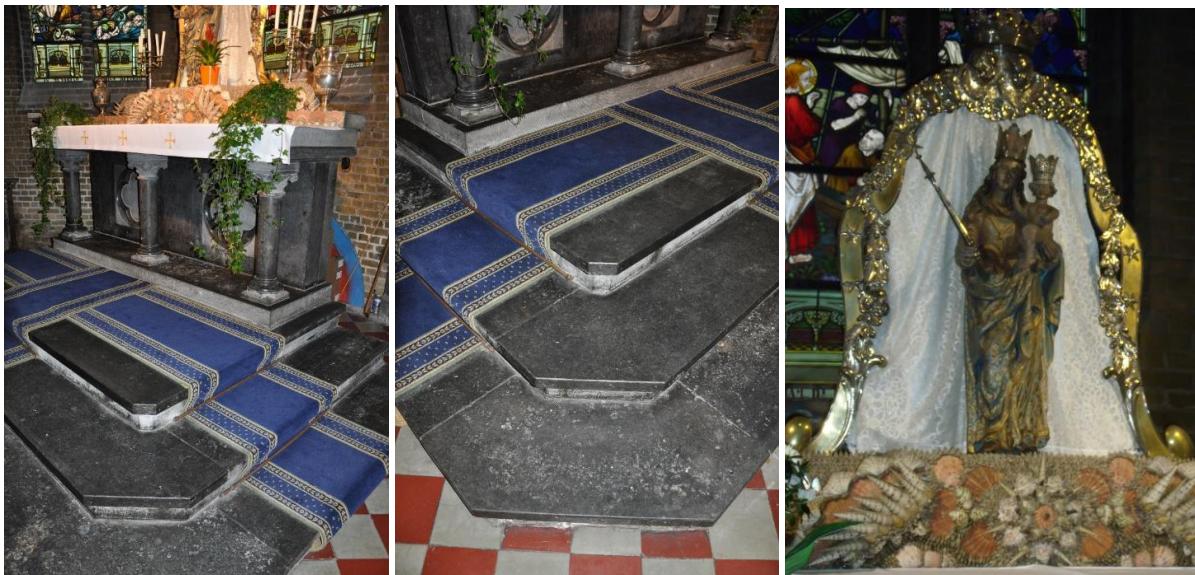

afb. 146 en abf. 147: lambrisering noordzijde van de noordbeuk, © Felix & Partners, 28/05/2018

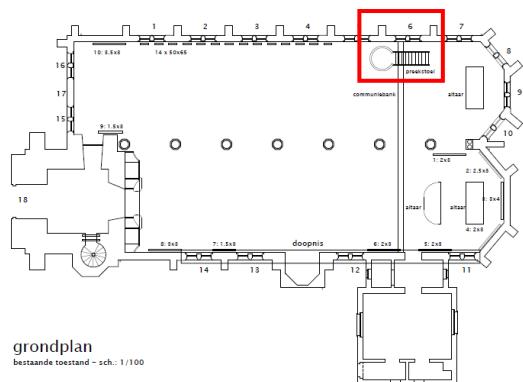
Het altaar (noordbeuk)

In de noordbeuk staat een Onze Lieve Vrouw altaar met links een processiekruis uit 1756. Het Onze Lieve Vrouw altaar is opgetrokken uit zwart graniet. Namelijk drie treden waarop een eenvoudig rechthoekige altaar op staat, versierd met drie zuilen met knoppenkapitelen. Het altaar bevat relikwieën van de H. Generous, Maximus en van de gelukzalige Idesbaldus. Op het altaar staat een beeld van Onze Lieve Vrouw met het Jezuskind op de arm, in een omlijsting verguld zilver (zie 3.3.1.3 Cultuурgoederen). Het beeld is in gepolychromeerd hout en bevat renaissance stijlkenmerken. Vermoedelijk stamt het beeld uit de 17de eeuw.

De preekstoel

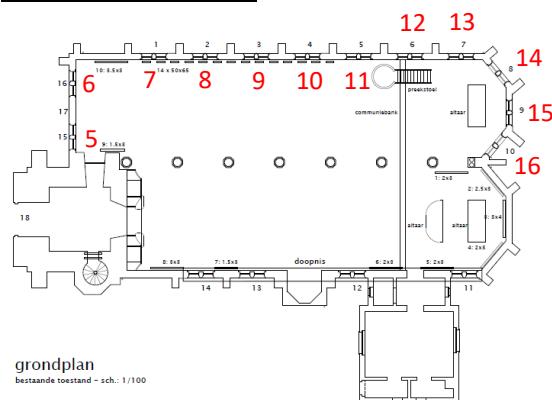

De preekstoel, gesitueerd aan de linkzijde van het altaar in de noordbeuk, is opgetrokken in 1763-1764. De preekstoel of kansel bestaat uit een schragende vrouwengriffie met het kruis in de linkerhand en de kelk in de rechterhand. Dit symboliseert het geloof, de hoop en de liefde. De panelen van de kuip vertonen drie figuren, namelijk een zegende Christus met een wereldbol in de hand, de Moeder Gods met zeven sterretjes rond haar hoofd en op het draaiend deurtje Sint-Jozef. De trapleuning bestaat uit gesneden vlechtwerk.

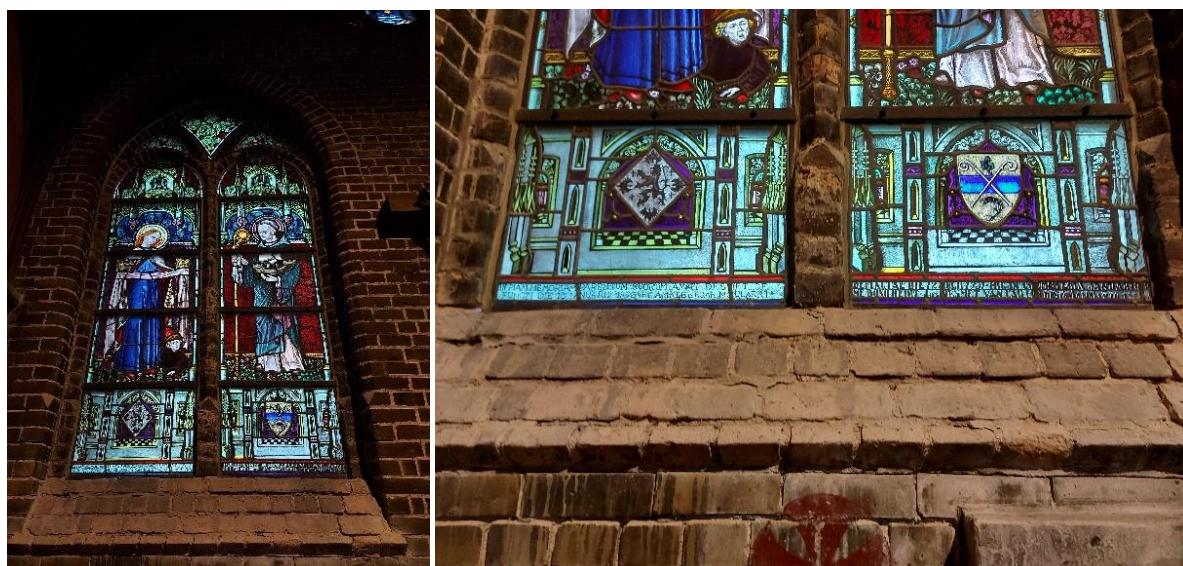
afb. 151, afb. 152 en afb. 153: preekstoel OLV ter Duinenkerk, © Felix & Partners, 28/05/2018

Glasramen (noordbeuk)

Glasramen 5 en 6 zijn opgetrokken door J. Desmet (Brugge), vermoedelijk in de jaren '30 (neogotisch), en hebben reeds aan de buitenzijde voorzetbeglaizing.

Glasraam 5: afbeelding van twee heiligen, namelijk links een heilige met vier kronen (H. Godelieve?) en rechts een heilige met staf en een boot (H. Walericus?). Onderaan beide panelen is volgende opschrift te lezen: "In piam memoriam parenjum suorum amati desmet de functi die 16 januarii 1893 et amelbergae moulaert" en "defunctae die 12 julli 1931 – hig in (...) januari1 medono de dit – jos desmet van gailli – die (...) januario 1933 (...)".

afb. 154 glasraam 5 in de noordbeuk, Felix & Partners, 17/12/2020

Glasraam 6: Onderaan beide panelen is volgende opschrift te lezen: "in memoriam familiae delcroix-david".

afb. 155 glasraam 6 in de noordbeuk, Felix & Partners, 17/12/2020

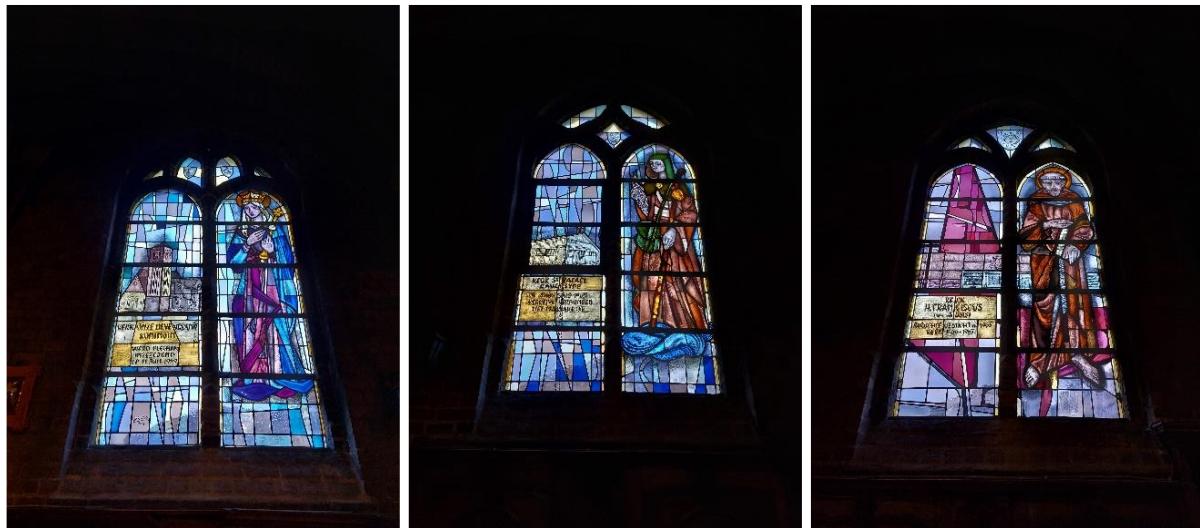
Overige glasramen in de noordbeuk zijn opnieuw gemaakt door G.B. Delobby uit Brugge.

Glasramen 7, 8 en 9:

Glasraam 7 bevat links een afbeelding van de OLV Koningin in Mariakerke met onderaan het volgende opschrift: "Kerk Onze Lieve Vrouw Koningin werd plechtig ingezegend op 11 juli 1959" alsook een handtekening van G.B. Delobby. Op het rechter paneel is Onze Lieve Vrouw Koningin afgebeeld.

Glasraam 8 bevat op het linker paneel een tekening van een kerk met daaronder volgende opschrift: "Kerk St Rafael Raversyde tot augustus 1965 kerkelijk verbonden met Mariakerke". Op het rechter paneel wordt (engel) Rafael afgebeeld met een vis.

Glasraam 9 bevat op het linker paneel volgende opschrift: "kerk H. Franciscus van Assisi parochie gesticht in 1963 kerk 1966-1967". Het rechter paneel bevat een afbeelding van H. Franciscus.

afb. 156 glasramen 7, 8 en 9 in de noordbeuk, Felix & Partners, 17/12/2020

Glasraam 10 is kleiner dan overige glasramen (korter). Op het linker paneel is opnieuw Onze Lieve Vrouw Koningin afgebeeld, met op het rechter paneel een afbeelding van een noodkerk. Onderaan is volgende tekst te lezen: "O.L.V. Sterre der zee noordkerk "De Barak" gebouwd 1919 gewijd in 1920 parochiekerk tot juli 1959 aan Leonie Vanloo werd bij de viering van haar honderd jaar dit brandraam opgedragen 6-01-1986".

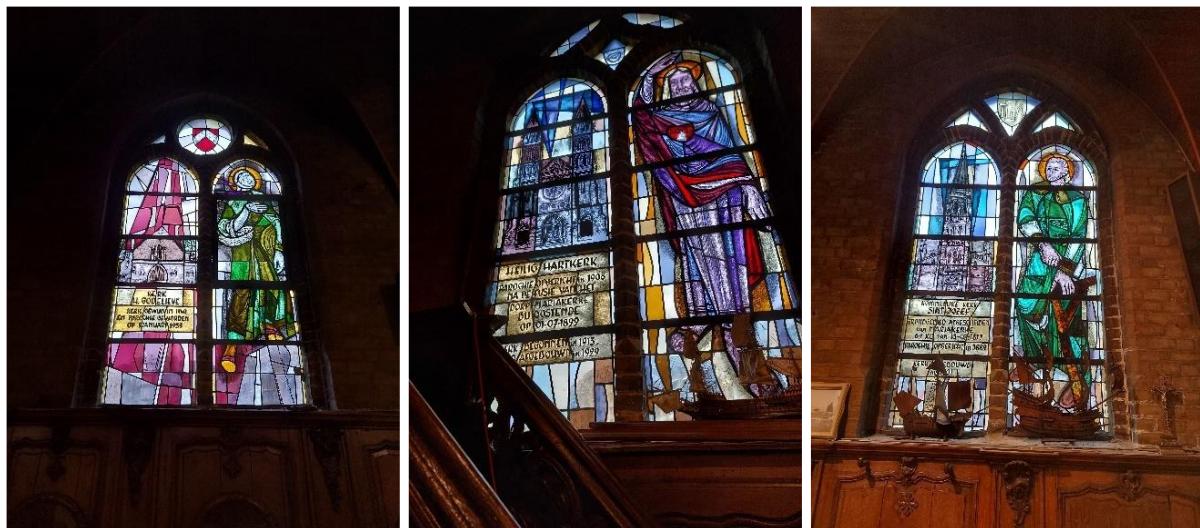
afb. 157 glasraam 10 in de noordbeuk, Felix & Partners, 17/12/2020

Glasraam 11, 12 en 13:

Glasraam 11 bevat op het linker paneel een afbeelding van de H. Godelieve kerk met als opschrift: "Kerk H. Godelieve kerk gewijd in 1940 en parochie geworden op 1 januari 1959". Op het rechter paneel is een afbeelding van H. Godelieve te zien.

Glasraam 12 heeft op het linker paneel een afbeelding van de Heilig Hartkerk in Oostende. Onderaan is opschrift "Heilig Hartkerk parochie opgericht in 1908 na de fusie van het dorp Mariakerke bij Oostende op 01-07-1899 kerk begonnen in 1913 (...) afgebouwd in 1929". Op het rechter paneel is een heilig-hart afbeelding te zien.

Glasraam 13 bevat op het linker paneel de afbeelding van de Sint-Jozefkerk, met onderaan volgende opschrift: "Koninklijke kerk Sint Jozef grondgebied afgescheiden van Mariakerke bij KB ban 18-07-1877 parochie opgericht in 1889 kerk gebouwd in 1901". Op het rechter paneel is H. Jozef te zien.

afb. 158 glasraam 11, 12 en 13, Felix & Partners, 17/12/2020

Glasramen 14, 15 en 16 zijn opnieuw gemaakt door J. Desmet (Brugge), vermoedelijk in de jaren '30 (neogotisch).

Glasraam 14 is een tekening dat doorloopt over beide panelen. We zien een boot op zee met enkele vissers in paniek (vermoedelijk in stormweer) met vooraan een Heilige met zijn armen omhoog gericht. Onderaan is het opschrift "In memoriam dominae delcroix" te lezen.

afb. 159 glasraam 14, Felix & Partners, 17/12/2020

Glasraam 15 is opnieuw een tekening over beide panelen. Diezelfde heilige lijkt de boot en de vissers in veiligheid hebben gebracht. De vissers hervatten hun werk. Onderaan is het opschrift "*In memoriam d Delcroix (...)*"

afb. 160 glasraam 15, Felix & Partners, 17/12/2020

Glasraam 16 bestaat opnieuw uit een afbeelding over twee panelen. Onderaan is volgende opschrift te lezen: "In memoriam sororis vincentiae primae superio rissae". Opnieuw wordt zelfde heilige afgebeeld met voor hem een man op zijn knieën. Op de achtergrond is de boot met vissers te zien.

afb. 161 glasraam 16, Felix & Partners, 17/12/2020

3.3.1.3 Cultuурgoederen

In wat volgt wordt een overzicht gegeven van de waardevolle interieurelementen die zich op het monument van de bescherming (1946) in het monument bevonden, maar niet nagelvast verbonden zijn aan het monument en dus niet automatisch mee zijn beschermd zijn. Ze kunnen echter wel beschouwd worden als "onroerend door bestemming" en voldoen eveneens aan de definitie van cultuурgoederen (zie motivatie bij elk interieurelement). Bijgevolg zijn deze interieurelementen mee beschermd (Onroerend Erfgoed (Ed.) (2015), richtlijn over cultuурgoederen in monumenten, pagina 4).

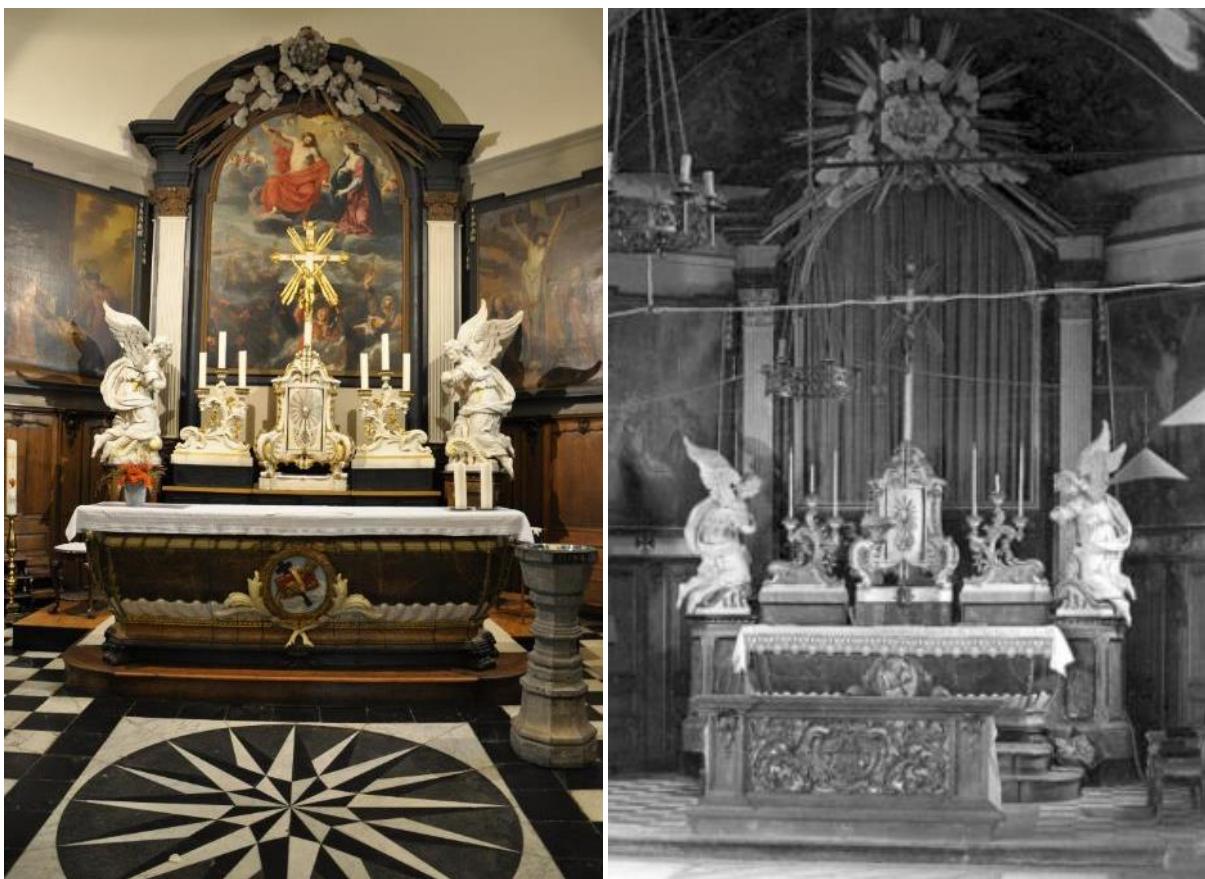
Altaar

Het altaar in de zuidbeuk is een portiekaltaar in classicistische stijl geplaatst werd in 1771-1772 en opgetrokken in beschilderd hout. Het altaar heeft de vorm van een graftombe en heeft in het midden een medaillon met de voorstelling van de bijbel, een kruis en een kelk. Aan weerszijden van het tabernakel zijn kandelaars te zien uit 1772 (werden in 1914 vernieuwd). Het tabernakel bevat een luikje waarop een Heilige Hostie is geschilderd. Aan weerszijden van het altaar zijn twee sokkels geplaatst met engelenbeelden. Beide sokkels zijn ten opzichte van het altaar schuin geplaatst. Het altaar wordt vooral gekenmerkt door een groot schilderij van ongeveer 3,4 op 2,3 meter gesitueerd boven het altaar. Het schilderij heeft een monumentale omlijsting van wit, zwart en goud en situeert zich tussen twee zuilen (lisenen) met ionische kapitelen en een gebogen fronton. De twee lisenen steunen op twee zwart geschilderde basementen en bestaan uit wit geschilderd hout. Het schilderij zelf kan in drie delen onderscheiden worden. Zo is er bovenaan Christus te zien, met bloot bovenlijf en bliksems in de rechterhand. Aan zijn linkerzijde is Onze Lieve Vrouw te zien die smekend opkijkt naar haar zoon. Haar rechterhand houdt ze tegen haar half ontblote boezem, de linkerhand wijst naar het drama die zich onderaan het schilderij afspeelt. De bovenzijde van het schilderij wordt gekenmerkt door wolken en een tiental cherubijntjes. Boven het hoofd van christus is een duif te zien die de H. Geest voorstelt. In het midden van het schilderij is een woeste zee waarin drie grote schepen zich bevinden en links daarvan een golwend kunstlandschap met een kerkje waaruit een processie vertrekt. In de processie wordt het beeld van Onze Lieve Vrouw gedragen. In het onderste deel van het schilderij worden drenkelingen afgebeeld. Het altaar bevat ook twee aantreden bestaande uit inlegwerk van notelaar, naaldhout en esdoorn.

Het altaar is vermoedelijk na het Tweede Vaticaanse Concilie aangepast zodat de priester met zijn gezicht naar het volk kon staan. Om deze reden is het altaar naar voren geschoven.

Motivatie cultuурgoed:

Het altaar, het schilderij, de kandelaars, het tabernakel, de engelenbeelden en bijhorende sokkels hoorden al sinds de bescherming bij de zuidbeuk en zijn bijgevolg onroerend door ornamentele bestemming. Er wordt eveneens voldaan aan de definitie van cultuурgoederen (versterking artistieke waarde, het altaar maakt deel uit van de zuidbeuk) waardoor het altaar (en bijhorende elementen) mee beschermd is.

afb. 162 en abf. 163: links: het altaar in de zuidbeuk, © Felix & Partners, 28/05/2018 – rechts: situatie in 1944, KIK, www.kikirpa.be

afb. 164 en abf. 165: details van het altaar in de zuidbeuk, © Felix & Partners, 28/05/2018

afb. 166, abf. 167, abf. 168 en abf. 169: (links naar rechts) tabernakel – kandelaar – engelbeeld - sokkel van het altaar in de zuidbeuk, © Felix & Partners, 28/05/2018

Doopvont

Voor het altaar in de zuidbeuk is een doopvont in Doornikse steen te zien van 1594. Deze stond vermoedelijk eerst in de zijkapel aan de noordzijde.

Motivatie cultuurogoed:

De doopvont hoorde al sinds de bescherming bij de zuidbeuk en is bijgevolg onroerend door ornamentale bestemming. Er wordt eveneens voldaan aan de definitie van cultuuroederen (versterking artistieke waarde, de doopvont maakt deel uit van de zuidbeuk) waardoor de doopvont mee beschermd is.

afb. 170 en afb. 171: links: doopvont OLV ter Duinenkerk, © Felix & Partners, 28/05/2018 – rechts: situatie voor de uitbereiding, vermoedelijk stond de doopvont in de noordelijke zijkapel, KIK, www.kikirpa.be

Communiebank

In de Onze-Lieve-Vrouw ter Duinenkerk zijn twee communiebanken aanwezig, geplaatst in de noordbeuk en momenteel niet gebruikt. De communiebanken bestaan uit hout en bevatten versieringen in houtsnijwerk (rococoversieringen). Vermoedelijk maken de communiebanken deel uit van de verfraaiingswerken van het interieur in de 18de eeuw. Op een afbeelding, ca. midden 20ste eeuw, is te zien dat één communiebank voor het altaar in de zuidbeuk stond en één communiebank voor het altaar in de noordbeuk.

Motivatie cultuurogoed:

De communiebanken hoorden al sinds de bescherming bij de Onze-Lieve-Vrouw ter Duinenkerk en is bijgevolg onroerend door ornamentale bestemming. Er wordt eveneens voldaan aan de definitie van cultuuroederen (versterking artistieke waarde, de communiebanken maakt deel uit van de verfraaiingswerken in de 18de eeuw) waardoor communiebanken mee beschermd zijn.

Afb. 172 en afb. 173: communiebanken in de noordbeuk, © Felix & Partners, 28/05/2018

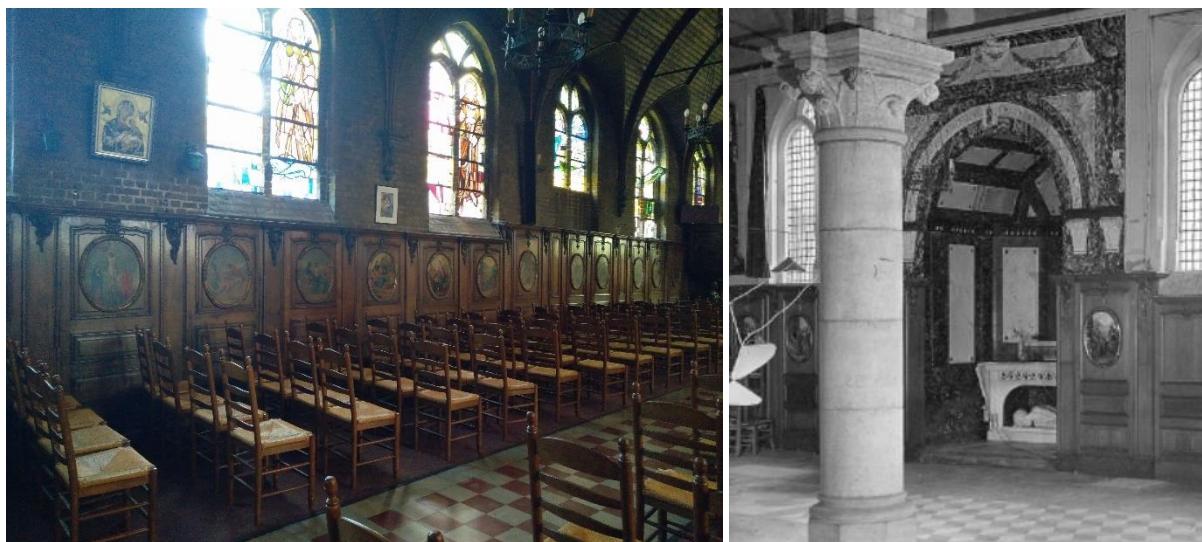
Afb. 174 en afb. 175: oorspronkelijk stond voor elk altaar een communiebank, KIK, www.kikirpa.be

Kruisweg

Op de lambrisering in de noordbeuk wordt de kruisweg afgebeeld, in ovalen van 65 op 51 cm. De negen eerste staties zijn gemaakt door kunstschilder Flori Aerts (1877-1934). Na zijn dood werden de laatste vijf taferelen uitgevoerd door C. Leegenhoek (1903-1971). Oorspronkelijk waren de kruiswegstaties verspreid over de noord- en zuidbeuk. Later werden ze allemaal op de lambrisering van de noordbeuk geplaatst.

Motivatie cultuурgoed:

De kruiswegstaties horen sinds de bescherming bij de lambrisering van de kerk en zijn bijgevolg onroerend door ornamentale bestemming. Er wordt eveneens voldaan aan de definitie van cultuурgoederen (versterking artistieke waarde, de kruiswegstaties maken deel uit van de verfraaiingswerken van de kerk) waardoor de kruisweg mee beschermd is.

Afb. 176 en afb. 177: links: kruiswegstaties in de noordbeuk, © Felix & Partners, 28/05/2018 – rechts: oorspronkelijk kwamen er ook kruiswegstaties voor in de zuidbeuk, KIK, www.kikirpa.be

Afb. 178: kruisweg op de lambrisering in noordbeuk OLV ter Duinenkerk, © Felix & Partners, 28/05/2018

Beeld altaar noordbeuk

Op het altaar staat een beeld van Onze Lieve Vrouw met het Jezuskind op de arm. Het beeld is in gepolychromeerd hout en bevat renaissance stijlkenmerken. Vermoedelijk stamt het beeld uit de 17de eeuw. De omlijsting met verguld zilver is later toegevoegd.

Motivatie cultuурgoed:

Het beeldje van Onze Lieve Vrouw met Jezuskind op de arm hoorde al sinds de bescherming bij het altaar en zijn bijgevolg onroerend door ornamentale bestemming. Er wordt eveneens voldaan aan de definitie van cultuuroederen (versterking artistieke waarde, het beeld maakt deel uit van het Onze Lieve Vrouw altaar) waardoor het beeld mee beschermd is.

afb. 179 en afb. 180: links: Onze Lieve vrouw met Jezuskind op de arm, © Felix & Partners, 28/05/2018 – rechts: situatie in 1944, KIK, www.kikirpa.be

Schilderijen E. Lacroix

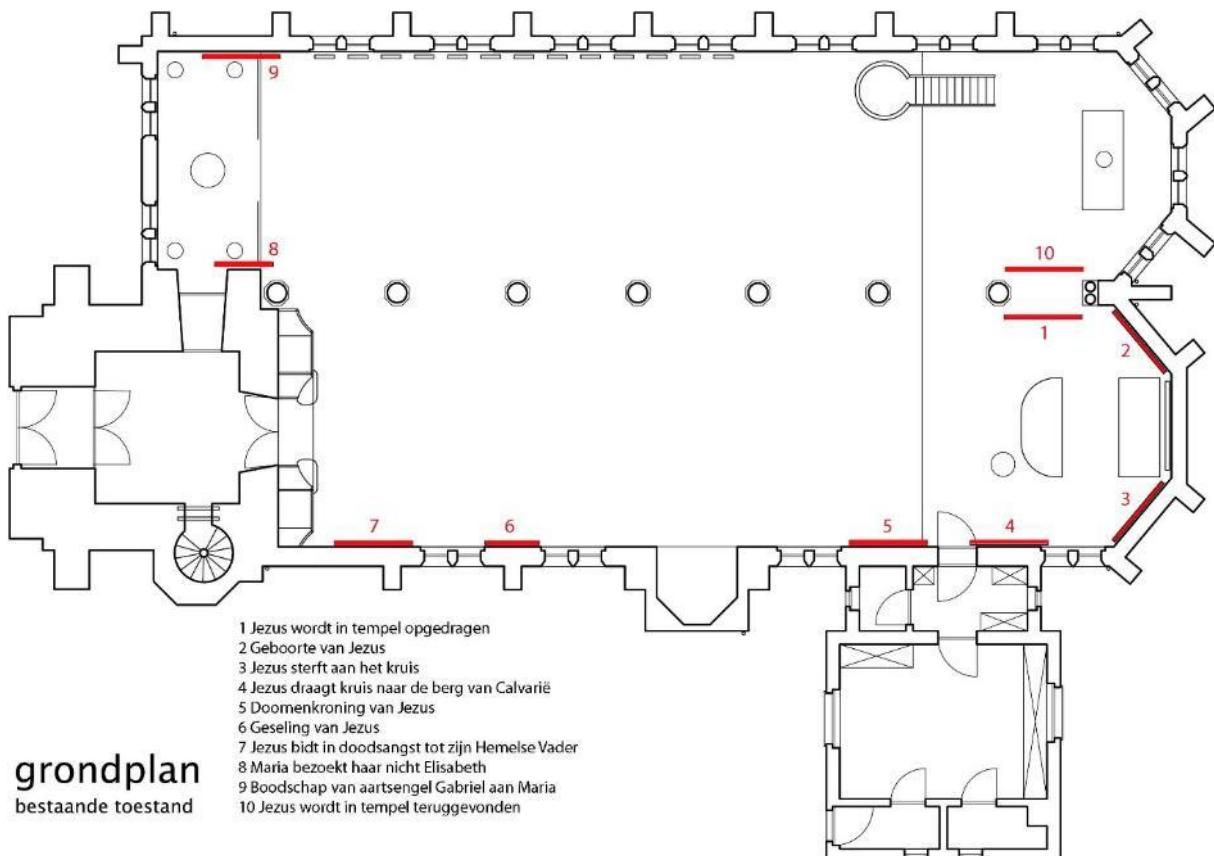
In 1787-1788 werden tien schilderijen in de kerk aangebracht door kunstenaar E. Lacroix, een schilder uit Oostende. De tien schilderijen beelden vijf Blijde en vijf Droeve mysteriën uit. De schilderijen zijn dus oorspronkelijk bedoeld voor de zuidbeuk. Later, bij de uitbreiding van de noordbeuk, werden enkele schilderijen verhuist naar de nieuwe beuk. Hierdoor hangen de schilderijen niet meer op hun originele plaats en is de volgorde ook niet meer correct. De doeken zijn ongelijk van grootte, de afmetingen variëren van 2 op 1,10 meter tot 2 op 1,8 meter. De zwarte omlijstingen bevatten bovenaan wit-vergulde franjes en onderaan bladmotieven.

Motivatie cultuурgoed:

De schilderijen zijn onroerend door ornamentale bestemming. Er wordt eveneens voldaan aan de definitie van cultuурgoederen (verstekking artistieke waarde, horen oorspronkelijk bij de zuidbeuk en dus bij de verfraaiingswerken van de kerk in de 18de eeuw, reeds aanwezig voor de bescherming) waardoor de schilderijen mee beschermd zijn.

afb. 181: situatie voor de uitbereiding van de noordbeuk waar de schilderijen in hun originele positie hangen, KIK, www.kikirpa.be

figuur 35: grondplan bestaande toestand OLV ter Duinenkerk met aanduiding van de schilderijen, © Felix & Partners

afb. 182: schilderijen 1 t.e.m. 4 (links naar rechts) OLV ter Duinenkerk, © Felix & Partners, 28/05/2018

afb. 183: schilderijen nr. 5 t.e.m. 8 (links naar rechts), © Felix & Partners, 28/05/2018

afb. 184: schilderijen nr. 9 t.e.m. 10 (links naar rechts), © Felix & Partners, 28/05/2018

3.3.1.4 Diagnose

EXTERIEUR

Zie [bijlage 8](#) verslag monumentenwacht 28/8/2018

Zie [bijlage 9](#) onderzoek KIK (Koninklijk instituut voor het Kunstpatrimonium) over de vochthuishouding en het binnenklimaat van de Onze Lieve Vrouw ter Duinen

In 2014 werden werken aan het exterieur van de kerk uitgevoerd. Het exterieur van de kerk is dan ook nog in goede staat. Volgende opmerkingen kunnen gemaakt worden:

- Het torenkruis is licht roestig
- De ladderhaken zijn niet-genormeerd en mogen niet gebruikt worden voor persoonlijke beveiliging
- De arduinen deuromlijstingen vertonen wat barstjes in het groefleger
- Het verfwerk op de houten luifel van de calvarie is aangebladderd
- De muurankers in de voorgevel zijn licht roestig
- Het verluchtingsrooster in de gevel van de sacristie is roestig
- De geschilderde diefijzers zijn licht roestig
- Het buitenschilderwerk (ramen en deuren) staat schraal
- Eén van de ramen vertoont een gebarsten moneel
- De glas-in-loodramen zijn in redelijke staat. De bruggen van de koorramen zijn roestig
- Het voegwerk op de westgevel (toren) en de noordelijke zijbeuk: verpoederen van mortelvoeg als gevolg van de combinatie van zouten en de migratie van vocht (zie [bijlage 9](#) onderzoek van KIK over de vochthuishouding en het binnenklimaat van de OLV ter Duinen, p.22, hoofdstruck 8: conclusie en advies)
- Het baksteenmetselwerk van de westgevel (sacristie) vertonen schade en zilte plekken (trekken vocht aan). Regendoorslag vormt hier een probleem en draagt bij aan de verspreiding van de zouten over de muur (zie [bijlage 9](#)). De combinatie van vorst met het hoge vochtgehalte in de bakstenen, alsook zoutkristallisatie zorgen voor schade aan de gevel.

INTERIEUR

Zie [bijlage 8](#) verslag monumentenwacht 28/8/2018

Zie [bijlage 9](#) onderzoek KIK (Koninklijk instituut voor het Kunstpatrimonium) over de vochthuishouding en het binnenklimaat van de Onze Lieve Vrouw ter Duinen

Vloeren

- Schade aan de vloeren (zowel cementtegels als marmervloeren) door gebruik van matter met rubberlaag ondernaan
- Marmervloeren: enkele tegels gebarsten, gebroken of stukken verdwenen
- Cementtegels: schade door zouten, afschilferen, gebroken, ...
- Vloerbekleding in sacristie (linoleum) komt los

afb. 185 en abf. 186: herstellingen blauwe hardstenen tegels (links) en barsten in marmertegels (rechts), © Felix & Partners, 28/05/2018

afb. 187 en afb. 188: schade door gebruik van matten met rubberlaag (links) en barsten in marmertegels (rechts), © Felix & Partners, 28/05/2018

afb. 189 en afb. 190: schade cementtegels in noordbeuk, © Felix & Partners, 28/05/2018

Wanden

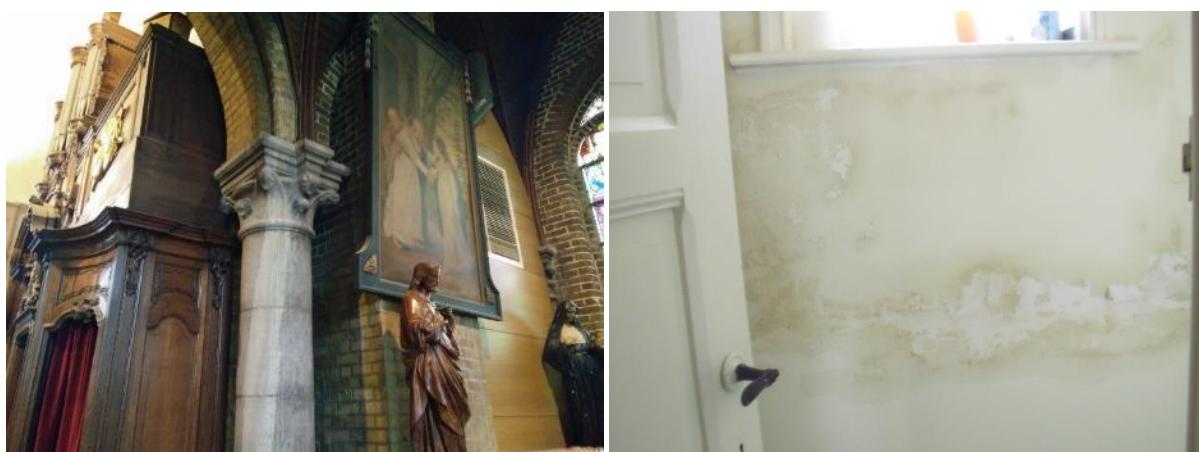
- Algemeen: het onderzoek van KIK (zie [bijlage 9](#)) toont aan dat het actuele binnenklimaat in de kerk zeer nefast is voor de schadeaccumulatie aan het voegwerk van de noordelijke zijbeuk, zeker in de winterperiode wanneer de sterke temperatuursvariaties overeenkomstig dagelijks grote verschillen in RV veroorzaken binnen dit kritisch gebied.
- Zuidbeuk: afbladeren van verflaag, sporen van zouten (aantasting bepleistering) en roetvervuiling
- Zuid- en noordbeuk: vervuiling natuursteen (zuilen)
- Noordbeuk: ter hoogte van de devotiekapel achteraan bevinden zich de inblaasopeningen van de verwarmingsinstallatie. De (koude) lucht wordt er ontrokken aan de inkomhal in de toren en in twee richtingen de kerk ingeblazen. Naast de materiële schade aan het voegwerk, worden hier op de binnenmuren tevens druipsporen waargenomen die mogelijk veroorzaakt worden door condensvorming op de ramen
- Noordbeuk: bakstenen zijn sterk vervuild met roet (kaarsen)
- Noordbeuk: voegwerk in slechte staat als gevolg van combinatie van zouten en de migratie van vocht
- Sacristie: pleisterwerk in sacristie en toilet heeft schade van opstijgend vocht en zouten en er zijn barsten op te merken

afb. 191 en afb. 192: zoutaansting op de muren in de zuidbeuk, © Felix & Partners, 28/05/2018

afb. 193 en afb. 194: voegwerk noordbeuk in slechte staat (verpulveren), © Felix & Partners, 28/05/2018

afb. 195: vervuiling op de zuilen en zoutaansting op muren toilet in sacristie, © Felix & Partners, 28/05/2018

Lambrisering (noord- en zuidbeuk)

- Aantasting door houtworm, panelen sluiten niet goed meer aan (spleten) en het hout heeft hier en daar beschadigingen
- Ontbreken van lijsten, sierstukken, ...
- Verkleuring van vernislaag
- Schilderijen aangetast door houtworm, verflaag staat mager, schade (kras) door vandalisme, verkleuring vernislaag

afb. 196 en afb. 197: beschadiging en aantasting door insecten, lambrisering, © Felix & Partners, 28/05/2018

afb. 198 en afb. 199: ontbreken van onderdelen en beschadiging van schilderijen, lambrisering, © Felix & Partners, 28/05/2018

Plafond

- Zuidbeuk: verfwerk is plaatselijk afgebladderd en vervuild door roet
- Noordbeuk: het houten spitstongewelf is sterk vervuild (roet)

Schrijnwerk

- Tussendeuren inkom: hang- en sluitwerk roestig, verflaag staat mager
- Lambrisering inkom: vervuild, verflaag staat mager, spleten (door krimpen hout)
- Schrijnwerk sacristie: verfwerk bladdert af

Glas-in-lood

- Op enkele plaatsen doorgezakt, maar algemeen in goede staat

Altaar (zuidbeuk)

- Stoffig, aantasting door insecten, ontbreken van houten sierstukken, vertonen scheuren en barsten
- Imitatie marmer (verflaag) bladdert af
- Houten panelen sluiten niet goed meer aan (krimp)
- Altaar werd verplaatst naar voor en hierdoor wat aangepast: "hedendaagse" ingrepen doen afbreuk aan erfgoedelement (tapijt aan achterzijde gekleefd)
- Aantasting van houten treden door lijm (vastkleven van tapijt)

afb. 200 en afb. 201: schade hoofdaltaar zuidbeuk: verdwenen elementen en insectenaantasting, © Felix & Partners, 28/05/2018

afb. 202 en afb. 203: schade hoofdaltaar zuidbeuk: vervuiling en aantasting insecten (links) en krimpscheuren (rechts), © Felix & Partners, 28/05/2018

afb. 204 en afb. 205: schade hoofdaltaar zuidbeuk: tapijt aangekleefd (links) of lijmresten (rechts), © Felix & Partners, 28/05/2018

Altaar noordbeuk

- Natuursteen vervuild

Preekstoel

- Aantasting van houtworm, vervuiling (stof en roet)

Doksaal

- Vervuiling (stof en roet), verkleuring vernislaag, aantasting houtworm, aansluitingen hout niet altijd mooi meer (krimp, spleten, schade)
- Orgel vervuild, houten delen sluiten niet goed meer aan (sierstukken)

afb. 206 en abf. 207: schade doksaal zuidbeuk: aantasting van klopkever (links) en delen sluiten niet goed meer aan (rechts),
© Felix & Partners, 28/05/2018

afb. 208 en abf. 209: schade orgel zuidbeuk: vervuiling en delen sluiten niet goed meer af, © Felix & Partners, 28/05/2018

Schilderijen

- Verkleuring vernislaag, schade door niet aangepast klimaat (verwarming), gaten en scheuren in het doek, doek niet meer opgespannen, aantasting door insecten
- Schilderijen: houten kader aangetast door houtworm, verflaag mager, vervuild

afb. 210 en abf. 211 schade schilderijen: scheuren en gaten in het doek, © Felix & Partners, 28/05/2018

afb. 212 en afb. 213 schade schilderijen: krassen en aantasting door insecten, © Felix & Partners, 28/05/2018

Toren en zolder

- Zolders: de zolders van de noord- en zuidbeuk zijn niet bereikbaar en kunnen niet nagezien worden
- Traptoren: afwerkingslagen verweerd, barsten in de muren, vervuild
- Traptoren: gemetselde trap vertoont wat uitgeloogd voegwerk
- Toren: het verfwerk van de metalen klokkenstoel is licht afgebladderd
- Toren: de klepel van de kleine klok is sterk roestig

afb. 214 en afb. 215: schade traptoren: barsten op te merken en verfwerk bladdert af, © Felix & Partners, 28/05/2018

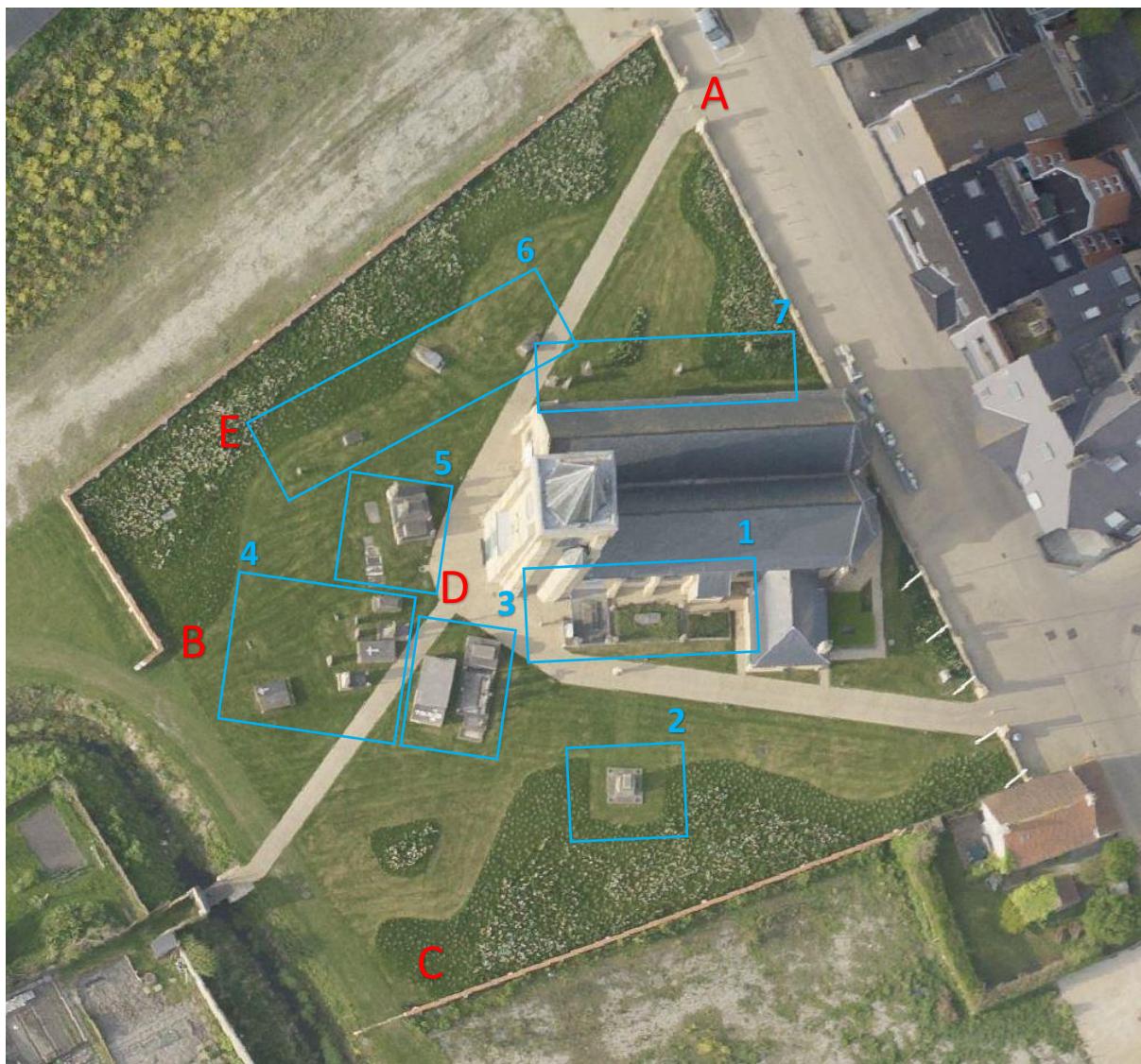
3.3.2 Kerkhof

BESCHRIJVING

afb. 216 situering kerkhof, www.geopunt.be, geconsulteerd op 25-04-2019

Rond de kerk ligt een trapeziumvormige kerkhof met graspleintjes en sierstruiken. De doden die er begraven liggen behoorden veelal tot gekende families uit Mariakerke. Het belangrijkste graf is dat van de schilder baron James Ensor (1860-1949). Hij hielp op het einde van de 19de eeuw de kerk vrijwaren van de sloop en kreeg een ereplaats. Daarnaast liggen er op het kerkhof ook nog drie Oostendse burgemeesters, namelijk Arnold Hoys, J.B. Lansweert en Henri Serruys. Ook de laatste burgemeester van Mariakerke, namelijk Leopold Passyn, ligt er begraven.

figuur 36: Bovenaanzicht kerkhof OLV ter Duinen, www.geopunt.be

Kerkhofmuur

Het kerkhof is omsloten met bakstenen muurtjes. Aan de oostzijde (figuur 36; A) zijn de bakstenen muurtjes afgewerkt met een schuine in baksteen. De muur is op verschillende plaatsen onderbroken door bakstenen pilaren, ook bovenaan afgewerkt met een schuine in baksteen. Er zijn twee poorten (toegangen) gevormd door hoger gemaakte pilaren. Aan de noordzijde (figuur 36; B) en zuidzijde (figuur 36; C) van het kerkhof zijn de muren lager en bevatten ze een afwerking met rode dakpannen. In het zuidoosten wordt de kerkhofmuur onderbroken door een haag rond het resterende vissershuis. In het verlengde van de muur aan de zuidwestzijde zijn er in het gras nog sporen te vinden van de afgebroken muren.

afb. 217 en abf. 218: (zie figuur 36; A en B) lage bakstenen muren aan de oostzijde bovenaan afgewerkt met een schuine in baksteen (links) lage bakstenen muren bovenaan afgewerkt met rode dakpannen (rechts), © Felix & Partners, 16/04/2019

afb. 219 en abf. 220: (zie figuur 36; C) Kerkhofmuur aan de zuidzijde (links) en sporen van de kerkhofmuur aan de zuidzijde in het gras (rechts), © Felix & Partners, 16/04/2019

Aanleg kerkhof

Oorspronkelijk waren in het kerkhof geen paden verzien en bestond het terrein uit gras. Door gebruik ontstonden er spontane looplijnen, zoals te zien is op afbeeldingen van de OLV ter Duinenkerk net na WO1 met oorlogsschade. Later zijn van de spontane looplijnen verharde paden gemaakt. Er zijn twee verharde paden met gele bakstenen kleiklinkers (zie figuur 36; D) aangelegd vanuit beide toegangen (dorpsstraat) naar de kerk. Het pad loopt vanaf de kerkingang verder naar de poort van de pastorieuin. Langs de kerk is ook een verhard pad aangelegd met dezelfde kleiklinkers. Daarnaast is het kerkhof sober ingericht, bestaande uit gras waarvan bepaalde zones kort zijn gemaaid (zie kleurverschil figuur 36; E).

Graven

Zone 1: ten zuiden van de zuidbeuk van de OLV ter Duinenkerk

afb. 221 en afb. 222: zone 1 - zie figuur 36, © Felix & Partners, 16/04/2019

Graf 1.1: een rechthoekig graf afgebakend door een ijzeren hekken en onderaan afgeboord met natuursteen. In het midden is een natuurstenen kruis te zien met gefrijnde boorden. Het opschrift is niet meer te lezen. Het kruis is deels bedekt door klimop.

afb. 223, afb. 224 en afb. 225: graf 1.1 - links en midden een recente foto, © Felix & Partners, 16/04/2019 en rechts een afbeelding vermoedelijk jaren '20 na oorlogsschade, KIK-IRPA

Graf 1.2: opnieuw een rechthoekige zone afgebakend door een natuurstenen bord en aan elke hoek een pilaar (natuursteen) met vierkantig doorsnede. De pilaren hebben een versierde bekroning in natuursteen. Oorspronkelijk waren er tussen de pilaren ijzeren hekkens voorzien, maar deze zijn reeds verdwenen. De bevestigingen zijn nog zichtbaar. In het midden ligt een natuurstenen rechthoekig graf, licht hellend, met bovenaan een kruis in reliëf. Het opschrift is niet meer leesbaar door de begroeiing van klimop.

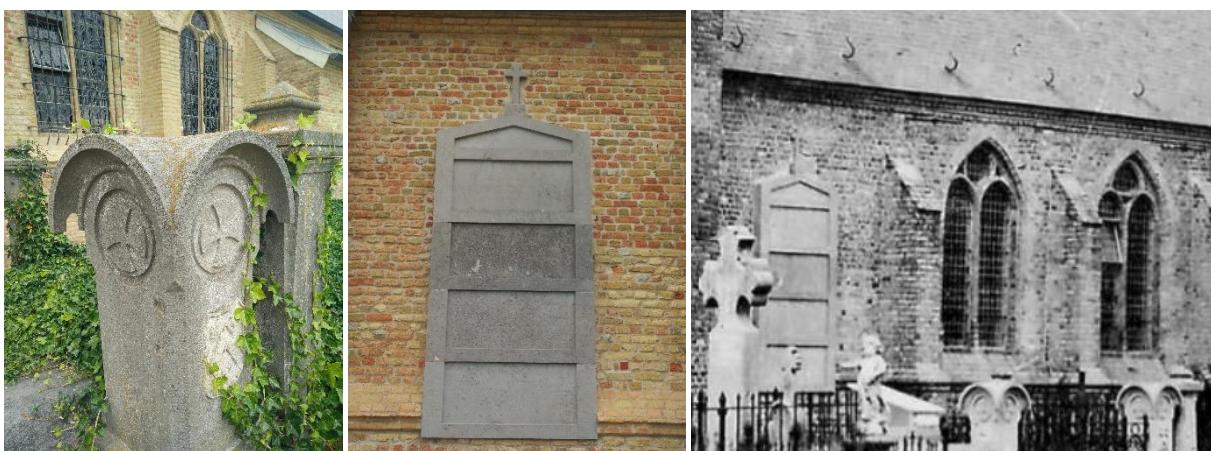

afb. 226, afb. 227 en afb. 228: graf 1.2 - links en midden een recente foto, © Felix & Partners, 16/04/2019 en rechts een afbeelding vermoedelijk jaren '20 na oorlogsschade, KIK-IRPA

Graf 1.3: rechthoekig verhoogd platform, bovenaan afgewerkt met natuursteen. De voorzijde is deels gecementeerd. Aan de twee hoeken vooraan is een pilaar geplaatst in natuursteen. De pilaren bevatten kruisen en een wapenschild in reliëf. Oorspronkelijk waren er hekkens geplaatst tussen de pilaren vooraan en aan de zijkanten. Op een oude afbeelding is te zien dat de hekkens van de zijkanten doorliepen tot tegen de kerk. Vermoedelijk vormde het graf één geheel met de gedenkplaat tegen de gevel van de kerk. In het midden van het graf is een verhoging aangebracht (rechthoekig) met een kruis in reliëf, beide in dezelfde natuursteen. Het graf bevat geen opschrift. Het opschrift van de gedenkplaat is moeilijk leesbaar.

afb. 229 en afb. 230: graf 1.3, © Felix & Partners, 16/04/2019

afb. 231, afb. 232 en afb. 233: graf 1.3 - links en midden © Felix & Partners, 16/04/2019 en rechts een afbeelding van 1944, KIK-IRPA

Graf 1.4: sacrofaaggraf, bestaande uit een blokvormige volume uit natuurstenen. Daarop is een kleinere sarcofaaggrav geplaatst, met een hellend bovenvlak. Op het bovenvlak is het opschrift te zien met een kruis in reliëf. Er zijn verschillende namen aangebracht, maar moeilijk te lezen. De datum 1914 is wel nog leesbaar. Aan de voorzijde is nog een opschrift aangebracht.

afb. 234, afb. 235 en afb. 236: graf 1.4 - links en midden © Felix & Partners, 16/04/2019 en rechts een afbeelding van 1944, KIK-IRPA

Graf 1.5: natuurstenen kruis, oorspronkelijk geplaatst in het gras.

afb. 237: graf 1.5, © Felix & Partners, 16/04/2019

Zone 2: ten zuiden van de kerk – graf van Ensor

Ten zuiden van de kerk ligt het belangrijkste graf van de site, namelijk het graf van James Ensor, een Belgische kunstschilder. De omgeving van de Onze-Lieve-Vrouw ter Duinenkerk was één zijn favoriete plekken om er te verblijven. De kerk en zijn omgeving werden dan ook vaak gebruikt als onderwerp voor zijn kunst. Het landschap (duinen) zijn grotendeels dankzij hem behouden gebleven. Zo heeft hij een uitbreiding met appartementen kunnen tegenhouden en het landschap kunnen behouden. Het was zijn wens om begraven te worden op het kerkhof van de Onze-Lieve-Vrouw ter Duinen. Hij heeft een mooie plek gekregen dicht bij de kerk en met zicht op de polders.

Graf 2.1: het graf van Ensor bestaat uit een rechthoekig platform, één trede hoog, opgetrokken uit breukstenen. In de hoeken zijn uitsparingen voorzien om een bloem- of struik te planten. Op het platform is een rechthoekig sarcofaag is geplaatst, ook opgetrokken in breuksteen. Enkele witte natuurstenen blokken springen naar voor en vormen een extra rechthoekige volume. Hierop is aan de voorzijde het opschrift “BARON JAMES ENSOR 1860-1946” te zien.

2.1

afb. 238 en afb. 239: zone 2 - zie figuur 36, © Felix & Partners, 16/04/2019

Zone 3: ten zuidwesten de kerk

afb. 240 en afb. 241: zone 3 - zie figuur 36, © Felix & Partners, 16/04/2019

Graf 3.1: Bestaat uit drie blokvormige graven naast elkaar. Het bovenvlak is licht hellend geplaatst en uitgevoerd in een ander natuursteen dan de zijvlakken. Het linker en rechter graf hebben in het bovenvlak een kruis in reliëf verwerkt. Op het linker graf is "Joanna Cornelis Tournoy 1908-1989" te lezen. Op een oude afbeelding is te zien dat er vermoedelijk op het graf in het midden een natuurstenen kruis stond. Het is niet duidelijk of de graven vroeger verschillende hoogtes hadden.

afb. 242, afb. 243 en afb. 244: graf 3.1 - links en midden een recente foto, © Felix & Partners, 16/04/2019 en rechts een afbeelding vermoedelijk jaren '20 na oorlogsschade, KIK-IRPA

Graf 3.2: Het meest rechtse graf is opnieuw blokvormig met een bovenvlak dat licht hellend is geplaatst. De zijkanten zijn gecementeerd, het bovenvlak is in natuursteen. In het midden van het bovenvlak is een kruis te zien in witte natuursteen waarop tekst is aangebracht: zo is de datum 1888 te lezen en familienamen zoals "Desmet" en "Moulaert".

afb. 245, afb. 246 en afb. 247: graf 3.2 - links en midden © Felix & Partners, 16/04/2019 en rechts een afbeelding van 1944, KIK-IRPA

Graf 3.3: blokvormig plateau, aan de zijkanten afgewerkt met cementering en de bovenzijde met een natuurstenen plaat. Op de plaat is een rechthoekige sarcofaag geplaatst in natuursteen, met een licht hellende bovenzijde. De hoeken van het bovenste vlak zijn ingenomen ter versiering. Het opschrift is niet meer leesbaar.

afb. 248, afb. 249 en afb. 250 graf 3.3 - links en midden © Felix & Partners, 16/04/2019 en rechts een afbeelding van 1944, KIK-IRPA

Graf 3.4: bestaat uit één rechthoekige zone, afgebakend met natuurstenen rand en vandaag opgevuld met steenslag en beton (vroeger open voor beplanting). In deze zone komen drie graven voor, namelijk twee grote rechtopstaande natuurstenen kruisen en een kleiner natuurstenen monument. Er zijn natuurstenen pilaren geplaatst op elke hoek van de zone en één in het midden. Vermoedelijk waren tussen de pilaren kettingen gespannen of hekkens aangebracht. Op beide natuurstenen kruisen is de naam "Royon" te zien. Overige tekst is moeilijk te lezen.

afb. 251, afb. 252, afb. 253 en afb. 254: graf 3.4 - links en midden © Felix & Partners, 16/04/2019 en rechts een afbeelding van 1944, KIK-IRPA

Graf 3.5: twee graven die grotendeels verdwenen zijn. Het linker graf is een rechthoekige zone met een boord in natuursteen. De zone in het midden is opgevuld met steenslag en beton (oorspronkelijk open voor beplanting). Op het graf is een natuurstenen zuil geplaatst waarop oorspronkelijk een beeld stond (deze is verdwenen). Het rechter graf is opnieuw rechthoekig met een boord in baksteen. De zone in het midden was bedoeld voor beplanting (deze is momenteel leeg).

afb. 255, afb. 256 en afb. 257: graf 3.5 - links en midden © Felix & Partners, 16/04/2019 en rechts een afbeelding van 1944, KIK-IRPA

Zone 4: ten zuidwesten van de kerk

afb. 258 en afb. 259: zone 4 - zie figuur 36, © Felix & Partners, 16/04/2019

Graf 4.1: twee blokvormige graven met een licht hellend bovenvlak. Het bovenvlak bestaat uit natuurstenen, de zijden zijn afgewerkt met cementering. Het graf aan de rechter zijde bevat familienamen zoals "Dewitte" en "Debruyne" en data zoals "1856-1908" en "1880-1956". Een aantal letters/cijfers zijn verdwenen (in metaal op natuursteen bevestigd). Het graf aan de linkerkant bevat een wit kruis in natuursteen. De namen en data in de natuursteen zijn moeilijk leesbaar.

afb. 260 en afb. 261: graf 4.1, © Felix & Partners, 16/04/2019

Graf 4.2: het graf bestaat uit een rechthoekig platform, licht hellend geplaatst met opschrift "ICI REPOSE TH HENRI RAICK 1873-1945 PRISONNER POLITIQUE 1940 ET SON EPOUSE LEA MEUNIER 1889-1965" in metalen letters/cijfers. Aan de hoeken vooraan zijn twee pilaren geplaatst, waar vermoedelijk kettingen aan werden vastgemaakt. Op het platform is een rechtopstaande natuursteen met daarboven een kruis geplaatst in natuursteen. Rond de rechtopstaande steen is een metalen ketting gelegd. De tekst op de steen is moeilijk leesbaar.

afb. 262 : graf 4.2, © Felix & Partners, 16/04/2019

Graf 4.3: eenvoudig blokformig graf met licht hellend bovenvlak in natuursteen waarom een wit kruis (natuursteen) ligt. Op het bovenvlak is het opschrift “FAMILIE PASSOHYN – PITTERY – VANTYGHEM” in metalen letters te zien.

afb. 263: graf 4.3, © Felix & Partners, 16/04/2019

Graf 4.4: rechthoekig platform bestaande uit een natuurstenen deksteen en zijkanten afgewerkt met cementering. Op de twee hoeken van het platform vooraan zijn twee pilaren geplaatst waar vermoedelijk een metalen hekken of ketting tussen werd geplaatst. Op het platform staat een pilaarvormig element, vooraan voorzien van een plaat voor opschrift (niet meer leesbaar) en aan de bovenzijde afgewerkt met een groot kruis in imitatie hout (vermoedelijk gemaakt in beton).

afb. 264, afb. 265 en afb. 266: graf 4.4 - links en midden © Felix & Partners, 16/04/2019 en rechts een afbeelding van 1944, KIK-IRPA

Graf 4.5: rechthoekig platform in twee trappen opgetrokken uit natuursteen. Daarop staat een sarcofaag, opgetrokken in natuursteen en bevat een licht hellend bovenvlak. Het bovenvlak bevat opschrift en kruis in Reliëf (opschrift moeilijk leesbaar).

afb. 267: graf 4.5, © Felix & Partners, 16/04/2019

Graf 4.6: Verzameling van rechtopstaande kruisen in natuursteen (opschriften moeilijk leesbaar). Eén opstaande kruis (kleinere versie, te zien op oude afbeelding) is bijna volledig verdwenen. Daarnaast is ook nog een restant (voet in natuursteen) te zien van een metalen kruis (reeds verdwenen).

afb. 268, afb. 269 en afb. 270: graf 4.6, © Felix & Partners, 16/04/2019

afb. 271, afb. 272 en afb. 273: graf 4.6 - links en midden © Felix & Partners, 16/04/2019 en rechts een afbeelding van 1944, KIK-IRPA

Zone 5: ten westen van de kerk

afb. 274 en afb. 275: zone 5 - zie figuur 36, © Felix & Partners, 16/04/2019

Graf 5.1: een viertal graven bestaande uit een natuurstenen plaat met opschrift (verdwenen).

afb. 276, afb. 277, afb. 278 en afb. 279: graf 5.1, © Felix & Partners, 16/04/2019

Graf 5.2: blokvormig graf afgewerkt met een natuurstenen dekplaat, licht hellend geplaatst en voorzien van opschrift "LA MEMOIRE DE MONSIEUR AUGUSTIN LELEU NE A BRUGES LE 31 OCTORBE 1825 DECEDE A MARIAKERKE SUR MER LE 31 MAI 1900 SON EPOUSE DAME JACQEULINE DEMEUNYNCK NEE A OSTENDE LE 29 JANVIER 1845 Y DECEDEE LE 7 DECEMBRE 1908 QUE LEURS AMES REPONSENT EN PAIX PERPETUEL". Op het graf is een rechtopstaande kruis geplaatst op een voet met opschrift "SEPULTURE DE LA FAMILLE LELEU DEMEUNYCK", beiden in natuursteen.

afb. 280: graf 5.2, © Felix & Partners, 16/04/2019

Graf 5.3: Blokvormig graf, afgewerkt met bovenaan een natuurstenen plaat en aan de zijkanten met cementering. Daarop is een sarcofaag geplaatst in natuursteen, met bovenaan een opschrift in reliëf. Achter de sarcofaag is een rechtopstaande kruis op sokkel geplaatst, vermoedelijk in beton/cementering opgetrokken. De sokkel is versierd met rots imitatie (stenen) rond het opschrift en het kruis heeft een imitatie van hout. Over het kruis hangt een krans.

afb. 281 en afb. 282: graf 5.3 © Felix & Partners, 16/04/2019

Graf 5.4: Blokvormig graf, bovenaan afgewerkt met een natuurstenen plaat en aan de zijkanten afgewerkt met cementering. Vooraan komen twee pilaren voor, oorspronkelijk met tussenin een metalen ketting (reeds verdwenen). Bovenaan is een sarcofaag geplaatst, rechthoekig, met een licht hellende natuurstenen bovenvlak. Het opschrift in het bovenvlak is reeds verdwenen. Vooraan de sarcofaag is een natuurstenen plaat bijgeplaatst met het opschrift "H HAMILTON – TRATSAERT BEWEZEN BURGEMEESTER VAN MARIAKERKE".

afb. 283: graf 5.4, © Felix & Partners, 16/04/2019

Zone 6: ten noordwesten van de kerk

afb. 284 en afb. 285: zone 6 - zie figuur 36, © Felix & Partners, 16/04/2019

Graf 6.1: Eenvoudig blokvormig graf, op een sokkel geplaatst van bakstenen (afgewerkt met cementering). Het graf is bovenaan afgewerkt met een natuurstenen plaat, licht hellend en voorzien van een opschrift (niet meer leesbaar). Achter het graf komt nog een natuurstenen kruis voor, geplaatst in het gras, met opschrift "1837 20 MAART TER ZALIGER GEDACHTENIS VAN MYNHEER HENRICUS-JOSEPHUS VAN REMOORTELE WEDUWNAAR VAN CATHARINA LAUWYCK VAN ROSALIA LIAGRE 23 MEY 1907".

afb. 286 en afb. 287: graf 6.1, © Felix & Partners, 16/04/2019

Graf 6.2: blokvormig graf in natuursteen, met uitsparingen in de hoeken. Bovenaan op het graf is "HENRI SERRUYS 1888-1952 BURGEMEESTER VAN DE STAD OOSTENDE 21 V 1940 8 IX 1944 18 X 1941 25 I 1952 BIANCA VAN SIELEGHEM 1898 – 1992" te lezen met metalen letters/cijfers. Voor het graf is een extra natuurstenen sokkel geplaatst met het opschrift "HET STADSPERSONEEL AAN BURGEMEESTER H. SERRUYS". Rechts van het graf Serruys is nog een natuurstenen kruis te zien, gebroken en deels verdwenen.

afb. 288 en afb. 289: graf 6.2, © Felix & Partners, 16/04/2019

Graf 6.3: eenvoudig blokvormig graf, op een sokkel geplaatst van bakstenen (afgewerkt met cementering). Het graf is bovenaan afgewerkt met een natuurstenen plaat, licht helling en met een opschrift (niet meer leesbaar). Oorspronkelijk bovenaan ook voorzien van een natuurstenen wit liggend kruis.

afb. 290 en afb. 291: graf 6.3 - links © Felix & Partners, 16/04/2019 en rechts een afbeelding van 1944, KIK-IRPA

Zone 7: ten noorden van de kerk

afb. 292 en afb. 293: zone 7 - zie figuur 36, © Felix & Partners, 16/04/2019

Graf 7.1: Ten noorden van de kerk zijn een vijftal opstaande natuurstenen kruisen verspreid in het gras. Het kruis dichts bij de inkom van de kerk bevat een rechtopstaand tableau in natuursteen, met het opschrift "ONDER DE SCHADUW VAN DIT KRUIS RUSTEN DE GODVRUCHTIGE JAQUES HONS OM ZIJN LIEFDADIGHEID BIJGENAAMD DE GROOTE ALMOESENIER VAN VLAANDEREN GEBOREN TE DUINKERKEN DER 29 MAART 1615 OVERLEDEN TE OOSTENDE DEN 9 FEBRUARI 1683 EN MARIA BEAUTRIX HONS ABDISSE VAN HET KLOOSTER DER CONCEPTIONISTEN DOOR HAREN HIER BOVEN GEMELDEN OOM GESTICHT TE OOSTENDE. ZIJ STIERF IN ... TEN HAREN 1883 WERDEN DEZE OVERBLIJFSELEN ...". Op een ander kruis staat "TER GEDACHTENIS VAN ANNA FRANCISCA CLARISSE WEDUWE IN EERSTE HUWELIJK VAN PHILLIPUS MAENHOUT WAARVAN ER 3 KINDEREN ZIJN ANNA JOANNES EN PETRUS EN IN TWEEDE HUWELYK MET JOANNES DESCHEPPER OVERLEDEN TE OOSTENDE DEN 11 NOVEMBER 187- IN DEN OUDERDOM VAN 89 JAREN". Overige teksten zijn niet meer te lezen.

afb. 294, afb. 295 en afb. 296: graf 7.1, © Felix & Partners, 16/04/2019

afb. 297 en afb. 298: graf 7.1, © Felix & Partners, 16/04/2019

Graf 7.2: Tegenaan de gevel van de kerk, noordzijde, zijn een aantal grafstenen – gedenkplaten geplaatst. Zo is er een natuurstenen gedenkplaat met een vrouwfiguur die een tableau met het opschrift “DOM HIC CATHARINA EMMERY UXOR ARNOLD HOYS...”.

afb. 299, afb. 300 en afb. 301: graf 7.2, © Felix & Partners, 16/04/2019

afb. 302 en afb. 303: graf 7.2, © Felix & Partners, 16/04/2019

DIAGNOSE

- Kerkhofmuren: vertonen op enkele plaatsen barsten in het metselwerk
- Kerkhofmuren: voegwerk op enkele plaatsen verdwenen of gebarsten
- Kerkhofmuren: op enkele plaatsen vervuiling en mossen
- Kerkhofmuren: geroeste duimen en nagels beschadigen het metselwerk
- Kerkhofmuren: dakpannen gebroken
- Graven: opschriften veelal verdwenen of moeilijk leesbaar
- Graven: cementering verdwenen, barsten, brokkelen af, ...
- Graven: blauwe hardsteen gebroken, verdwenen, vorst schade, vervuild, ...
- Graven: metalen delen (kettingen, bevestigingen, haken, ...) roestig
- Enkele graven bijna volledig verdwenen, enkel voetstuk nog aanwezig

afb. 304 en afb. 305: schade grafzerken: afbrokkelen van cementering, © Felix & Partners, 16/04/2019

afb. 306 en afb. 307: schade grafzerken: blauwe hardsteen gebroken of verdwenen, © Felix & Partners, 16/04/2019

afb. 308 en afb. 309: schade grafzerken: blauwe hardstenen platen verzakt, gebroken of sluiten niet goed meer aan, © Felix & Partners, 16/04/2019

3.3.3 Tuinmuur pastorie

BESCHRIJVING

De tuinmuur omsloot vroeger de pastorietuin. De pastorie is verdwenen, maar de omsluiting van de site is nog steeds aanwezig. De site (pastorietuin) wordt nu gebruikt voor stadstuintjes. De site is toegankelijk via een houten bruggetje over de oude omwalling. De tuinmuur is opgetrokken uit baksteen en witgekalkt. De muur is versteigd met bakstenen steunberen.

afb. 310: situering tuinmuur in het gebied, www.geopunt.be, geconsulteerd op 25-04-2019

afb. 311 en afb. 312: nog aanwezige tuinmuur van de reeds verdwenen pastorie, © Felix & Partners, 16/04/2019

DIAGNOSE

- Muren brokkelen af en zijn deels verdwenen
- Kalelaag deels verdwenen
- Vervuiling van de afwerkingslaag
- Voegen deels verdwenen
- Begroeiing op de muren zorgen voor schade
- Dakpannen (boven poortje) stuk
- Verflaag poortje staat mager

afb. 313: schade tuinmuur pastorie: muren brokkelen af en zijn deels verdwenen, © Felix & Partners, 16/04/2019

3.3.4 Vissershuisje

BESCHRIJVING

Aan de oost-zuidzijde van de kerk staat nog een laatste vissershuisje uit 1860. Het huisje is een laatste getuige van de oorspronkelijke bebouwing. Het gebouw bevat 3 traveeën onder een zadeldak (pannen). Waarvan de gevel aan de zuidzijde als voorgevel is beschouwd en dwars op de straat is gesitueerd. In deze gevels zijn twee rechthoekige ramen (met luiken) en een deur te zien. De noordgevel is gesloten en gericht naar de kerk. Op deze gevel is een gedicht te lezen (zwarte verf op de gekalkte witte gevel). Aan de oostzijde (straatkant) is de woning voorzien van een kleine aanbouw, voorzien van een schuin dak (pannen). De oostgevel van de aanbouw heeft zeven steunberen (ver verschillende hoogtes) ter versteviging. Het vissershuisje is gekenmerkt door witte gevels en een zwarte (gepekte) plint. Oorspronkelijk had het vissershuisje geen dakgoot. Aan de voor- en achterzijde werden later een hanggoot aangebracht om de gevel te beschermen tegen vocht. De zijgevel bevat geen hanggoot en benadert nog het dichts de historische toestand.

afb. 314: situering vissershuisje in het gebied, www.geopunt.be, geconsulteerd op 25-4-2019

afb. 315 en afb. 316: zuid (links) en noordgevel (rechts) van het vissershuisje, © Felix & Partners, 28/05/2018

DIAGNOSE

- Gebroken dakpannen
- Dakaansluitingen zijn verweerd (slabben, loketten)
- Dakgoot achterzijde verdwenen, enkel nog bevestigingen aanwezig
- Algemeen gevels: vervuild

- Cementlaag/kaleilaag/verflaag bladdert af
- Barsten in de gevels op te merken
- Het buitenschilderwerk (ramen en deuren) staat schraal
- Muurankers en andere metalen elementen zijn roestig

afb. 317 en abf. 318: schade vissershuisje: dakaansluitingen zijn verweerd, gebroken dakpannen, cement en kaleilaag bladdert af, © Felix & Partners, 28/05/2018

afb. 319: schade vissershuisje: cement en kaleilaag bladdert af, © Felix & Partners, 28/05/2018

3.3.5 Bunkers

afb. 320: situering bunkers in het gebied, www.geopunt.be, geconsulteerd op 25-04-2019

Grote delen van de site (duinen) zijn afgeschermd en niet toegankelijk voor het publiek. Deze zones zijn overgenomen door de natuur, waardoor het vinden van bunkerrestanten moeilijk gaat. Daarnaast zijn vermoedelijk alle bunkers of restanten bedolven onder het zand. Toch zijn enkele bunkers of restanten te vinden, vaak gelegen aan paden (veelal spontaan ontstaan door bezoekers). Het gaat hier om kleine delen van de bunkers die uitsteken boven de grond (vrijgekomen zijn) of brokstukken (baksteen of beton). Het is onduidelijk of de restanten van de batterij Cécilia of batterij Beseler gaan uit de Eerste Wereldoorlog of van het luchtafweergeschut van de Tweede Wereldoorlog (Steunpunt Boelcke). Gezien de situering van de bunkers (in het zand) is een diagnose van de huidige toestand niet mogelijk.

afb. 321 en afb. 322: restanten van bunkers in de duinen, © Felix & Partners, 16/04/2019

afb. 323 en afb. 324: restanten van bunkers in de duinen, © Felix & Partners, 16/04/2019

4. BESCHRIJVING VAN DE ERFGOEDWAARDEN

Zie bijlage 3 voor alle beschermingsbesluiten

De kerk Onze-Lieve-Vrouw ter Duinen te Oostende (Mariakerke) is beschermd als monument, omwille van de **artistieke, geschiedkundige en oudheidkundige waarde**.

Uit beschermingsbesluit M.B. van 5/11/1946:

Artikel 1.-worden gerangschikt als monumenten, overeenkomstig de bepalingen der wet van 7 augustus 1931, om reden van hun artistieke, geschiedkundige en oudheidkundige waarde: de kerk O.L.Vrouw-er-Duinen, te Mariakerke-onder-Oostende, eigendom van de stad Oostende; kadaster: selectie B.West, nr.119 N (48a.00 ca.).

De omgeving van de kerk Onze-Lieve-Vrouw ter Duinen te Oostende (Mariakerke) is beschermd als dorpsgezicht om reden van de **artistieke waarde**. Gelet op de aanwezigheid van een zeldzaam wordend vissershuisje, en vooral gezien de natuurlijke omgeving betreft het 14de-15de-eeuwsje kerkje.

Uit beschermingsbesluit M.B. van 22/9/1981:

Artikel 1 : - Wordt beschermd als dorpsgezicht overeenkomstig de bepalingen van het decreet van 3 maart 1976, om reden van de artistieke waarde : - de omgeving van de Kerk Onze-Lieve-Vrouw Ter Duinen, te Oostende (Mariakerke).

De begraafplaats rond de reeds beschermd kerk Onze-Lieve-Vrouw ter Duinen te Oostende (Mariakerke) wordt beschermd als landschap.

Uit beschermingsbesluit M.B. van 27-5-1975:

Artikel 1.- Als landschap wordt gerangschikt, overeenkomstig de bepalingen van het artikel 6 der wet van 7 augustus 1-931, op het behoud van monumenten en landschappen, de begraafplaats rond de reeds gerangschikte kerk van O.L.Vrouw ter Duinen, te Oostende, bekend ten kadaster: Oostende, 5de afdeling, deel van het artikel 174, sectie B, het perceelnummer 118 A (37a 80ca), eigendom van de stad Oostende.

Het duin- en polderlandschap nabij de kerk Onze-Lieve-Vrouw ter Duinen te Oostende (Mariakerke) wordt beschermd als landschap om reden van de **historische, wetenschappelijke en esthetische waarde**.

Uit beschermingsbesluit M.B. van 7-9-1979:

Artikel 1.- Wordt gerangschikt als landschap om reden van de historische wetenschappelijke en esthetische waarde, het duin- en polderlandschap nabij de kerk O.L.Vrouw ter Duinen, te Oostende (...)

5. VISIE OP TOEKOMSTIG BEHEER

5.1 Hoofddoelstellingen

5.1.1 Archeologisch erfgoed

Het verhaal van de Testerepgeul en de geschiedenis van het vroeg- en volmiddeleeuwse landinname is weinig bekend voor het grote publiek. Het onderzoeksgebied vormt een goede locatie daarvoor, o.m. gezien de kerk en nabijgelegen omwalde pastorij wellicht de kern vormden van het oude domein.

De verschillende fases in de middeleeuwse ontginning is nog deels af te lezen in het perceelingspatroon. Bij het inrichten van het gebied kan rekening gehouden worden met de ouder perceelsgrenzen:

- De blokvormige percelen ter hoogte van de kerk die herinneren aan het Oudland. Deze werden begrensd door een dijk en de Testerepgeul.
  - Het bewaren van het blok landbouwgronden rond en ten westen van de kerk van Mariakerke als landschapsrelict van de oude domeininrichting van Testerep. Het gaat om het laatste relict van het landschap van de grafelijke domeinen die rond 900 op Testerep werden ingericht.
  - Inrichten van oude blokpercelen als ecologisch armere weiden, met aandacht voor brakke soorten (aardbeiklaver e.d.), als reconstructie van de oorspronkelijke, meer gevarieerde poldervegetatie. Weiden laten begrazen door een schapenkudde.
  - Bewaren van de perceelsgrens die overeen komt met de defensieve bedijking van de Testerepgeul tussen het einde van de 10de en de 11de eeuw. Eventueel kan hier een evaluerend archeologisch onderzoek uitgevoerd worden op het fossiele dijktracé. Eventueel kan de dijk gereconstrueerd worden om de toeristen zo te confronteren met een cruciaal stukje landschapsgeschiedenis van de kustvlakte (defensieve bedijking, getijdengeulen, oudland, nieuwland, inpolderingen).
- De langwerpige percelen van het Nieuwland ten zuiden van de kerk, het zogenaamde Nieuwland. En met eventueel nog tweede fase van bedijking.
  - Inrichten van waterpartijen in dit gebied, rekening houden met de oorspronkelijke waterlopen (Testerepgeul, latere afwateringsgrachten)
  - Het opnieuw visualiseren van de smalle percelen kan een contrast vormen met de blokvormige percelen ten noorden ervan en een herinnering vormen aan de laatmiddeleeuwse landinname.

Het perceel van de oude pastorij van Mariakerke is archeologisch uiterst waardevol. Het zou eventueel terug kunnen gaan op de oudste dorpsinrichting van Mariakerke en heel misschien ook de tijd dat Mariakerke nog bekend stond als de villa de Testerep en het moederdorp van Testerep vormde. Enkel door middel van archeologisch onderzoek kan dit verder nagegaan worden.

Het is nog steeds niet duidelijk of de kerk oorspronkelijk omwald was. Ook dit aspect kan enkel door middel van archeologisch onderzoek achterhaald worden.

Bovenstaande visies moeten nog verder besproken, onderzocht en geïntegreerd worden met de doestellingen van het landschappelijk erfgoed. Alles moet in overleg met het Agentschap Onroerend Erfgoed gebeuren.

5.1.2 Landschappelijk erfgoed

Door de verstedelijking aan de kust en zijn hinterland is het studiegebied tot een fractie verworden van het weidse traditionele landschap van duinengordel en polders. De duinengordel en het polderlandschapsrelict zijn kwetsbare cultuurhistorische schakels met zowel natuurlijke als antropogene (erfgoed)elementen die onder zware druk staan van toerisme, woningbehoefte en recreatie.

Behoud, herstel en versterking van zowel erfgoed- als puur natuurlijke elementen moeten het typische karakter van dit stuk traditioneel landschap opnieuw zichtbaar en voelbaar maken. De identiteit van de kerk als vroegere parochiekerk met haar begraafplaats en omgeving met pastorie en vissershuis dient te worden onderkend en verduidelijkt. De vrijwaring van het gebied is essentieel wat echter niet uitsluit dat het op een waldoordachte manier kan worden ingezet voor een zacht, recreatief medegebruik.

De hoofddoelstelling is om het bestaande patrimonium en de vastgestelde erfgoedwaarden te behouden, te herstellen en waar mogelijk te versterken. Dit doel zal in overeenstemming worden gebracht met de doelstelling van natuurbeschermingen die op de site rusten.

Duinengordel met overgang naar Polder (Duinenweg)

Om de duinenvegetatie met zijn wetenschappelijke waarde veilig te stellen en de kans te geven zich verder te ontwikkelen, is het noodzakelijk deze te behoeden voor de intensieve betreding die er momenteel voorkomt. Vermits het hier een relatief klein gebied betreft, is het aan te raden de toegankelijkheid van de duinen goed onder controle te houden. De bezoekers moeten beter begeleid worden in het gebied, zodat de natuur in de duinen zich kan herstellen en ontwikkelen. De visie over de duinen moet samen met het agentschap Onroerend Erfgoed, agentschap Natuur en Bos en MDK verder onderzocht en uitgewerkt worden. De toegankelijkheid van de duinen wordt in het natuurbeheerplan verder uitgewerkt.

Op de westelijke rand van de duinengordel kan een veilige doorgang voor het publiek naar de zeedijk worden gemaakt. In de duinen zullen de geasfalteerde paden worden verwijderd. Daarnaast kan aan de zuidelijke rand van de duinen een beperkte verblijfsplek worden behouden in het zand. Het extensief beheer met begrazing van enkele schapen, hierna besproken in hoofdstuk 6, grijpt terug naar een historische situatie.

Het spreekt voor zich dat de Duinenweg, die historisch is gefundeerd, in zijn verloop ongewijzigd blijft. Om het belang van deze historische verbinding te benadrukken en om tegemoet te komen aan het recreatieve medegebruik van de site, kan de beeldkwaliteit worden aangepakt, door onder meer uitgekiende plaatsen voor zitbanken en /of ander meubilair te voorzien, en door het gebruik van kwalitatieve vormgeving en materialen. Er wordt hierbij gedacht aan de openbare verlichtingspalen die zullen vervangen worden door lage bolders, naar het voorbeeld van de verlichting toegepast langs het wandelpad aan de oostelijke gebiedsgrens. Om de visuele beleving van de site (polderlandschap en kerk met omgeving) te verhogen kan eventueel een (niet-verheven) uitkijkpunt langs een pad worden gecreëerd. De asfaltverharding van het pad wordt best gewijzigd. Precieze materiaalkeuze hangt samen met het verder gebruik als fiets- en wandelpad en dient verder onderzocht te worden in het kader van het ontwerpproces.

Polder

De landschappelijke en esthetische waarde van het polderlandschap wordt bepaald door de openheid van het historische weidelandschap. Dit zal behouden blijven als er geen begrenzingen worden gecreëerd met hagen, bomenrijen of andere hoge en/of gesloten (groen)structuren. In het verleden werden de percelen in dit gebied hooguit afgesloten door grachten of houten palen met draad. Afsluitingen ten behoeve van het beheer met schapen kunnen bestaan uit houten palen met ursusdraad en veeroosters, zoals reeds toegepast in het gebied. De bestaande weilanden kunnen behouden blijven en de huidige akker kan via omvormingsbeheer eveneens naar weiland worden omgezet. Het hierna voorgesteld hooibeheer zal natuurwaarden introduceren en het historisch landbouwgebruik voor de toekomst verzekeren.

Het typerend en historisch patroon van onregelmatige en blokvormige percelen dat op verschillende plaatsen zichtbaar aanwezig is in het landschap, moet behouden blijven en kan zelfs versterkt worden door omheiningen (ten behoeve van begrazing) op deze lijnen te plaatsen. Hier wordt een verschil gemaakt tussen de langwerpige

percelen van het Nieuwland (ten zuiden van de kerk) en de blokvormige percelen van het Oudland (rond en ten westen van de kerk).

De looplijnen die ontstaan zijn naar aanleiding van het gebruik van een graslandperceel als hondenspeelweide, zullen verdwijnen eenmaal. Wellicht is het noodzakelijk om op een andere plek, bij voorkeur buiten het beschermd gebied, een nieuwe hondenweide mogelijk te maken voor de omwonenden en hun dieren.

Om doorwading van het gebied mogelijk te houden en de verbinding tussen de nieuwe verkaveling en de Dorpsstraat te verzekeren, is het wenselijk om te kiezen voor het bestaande grasperceel tussen Dorpsstraat en de westzijde van het gebied, via de perceelsgrenzen die wellicht terug te brengen zijn op de eerste inpolderingsfase van de Testerepgeul. Dit tracé is historisch te funderen en het is een eenvoudige én bestaande wandelroute (zie historische en archeologische nota in [bijlage 4](#)). In de toekomst kan eventueel evaluerend onderzoek uitgevoerd worden naar deze fossiele dijktracé en kan eventueel, in samenspraak met het agentschap Onroerend Erfgoed, de dijk gereconstrueerd worden om de toeristen zo te confronteren met een cruciaal stukje landschapsgeschiedenis van de kustvlakte (defensieve bedijking, getijdengeulen, oudland, nieuwland, inpolderingen).

Om te verhinderen dat van de voorziene paden wordt afgeweken, kan een eenvoudige en transparante omheining worden geplaatst met ursusdraad. In elk geval zal het noodzakelijk zijn om honden aan de lijn te houden.

Kerkhof

De omkadering van de vroegere familiekelders met haagaanplanting van palm (*Buxus sempervirens*) is historisch en ecologisch niet te verantwoorden. Palmstruik komt voor in bergachtige streken van Midden- en Zuid-Europa op eerder kalkrijk en stenige bodems in de halfschaduw. Geopteerd wordt om de aanplanting te behouden omwille van het traditioneel kerkelijk gebruik. Met Palmzondag, de zondag voor Pasen en 1ste dag van de Goede Week, wordt de eucharistieviering voorafgegaan door de palmliturgie. Daarbij wordt met palmen/palmtakjes (buxustakjes) de blije intrede van Jezus te Jeruzalem herdacht.

Geadviseerd wordt om het intensieve gazon (incl. bolgewassen) om te vormen tot een duin-struisgras-associatie (*Festuco-Galietum veri*) van het verbond van gewoon struisgras (*Agrostis capillaris*). Dit extensief duingrasland is typisch voor zeer oude, (bijna) volledig ontkalkte en verzuurde binnenduinen van de kuststreek. Hierin gedijen doorgaans weinig soorten - vooral grassen en overjarige kruidachtigen als geel walstro (*Galium verum*) en hazenpootje (*Trifolium arvense*) voeren de boventoon.

Dorpsgezicht met pastorietuin, vissershuisje en site van voormalige vissershuizen.

De artistieke waarde wordt bepaald door de samenhang van de kerk en begraafplaats met de pastorie en de vissershuizen, waarvan er slechts één werd bewaard (ensemble). De belevenswaarde blijft vandaag vrij beperkt omdat de lezing niet duidelijk is, zeker wat betreft de site van de voormalige pastorie en de site van de voormalige vissershuizen.

Om vormgeving en functie van het omwallingsstelsel en vroegere pastorie te blijven garanderen, is het nodig het maaibeheer van de rietvegetatie op gezette tijdstippen vol te houden, alsook het ruimen en nakijken van de gracht. De hofmuur met inkompoort van de pastorie zal worden gerestaureerd.

Een mogelijke doorgang van de pastorietuin met een tweede brugje tegenover het bestaande, wordt afgeraden. Dit heeft geen historische grond en is niet noodzakelijk voor de beleving van het gebied. Het gebruik van de pastorietuin als volkstuin voor buurtbewoners ligt in het verlengde van het historisch gebruik, maar het is wenselijk dat individuele tuinhuisjes en bergingen worden weggehaald. Deze hebben namelijk geen historische waarde. Constructies tegen de hofmuur moeten vermeden worden.

Eventueel kan op de plaats waar de pastorie stond een gemeenschappelijke constructie worden geplaatst. Dit vraagt echter een diepgaand onderzoek van de site in kwestie. Er kan overwogen worden om de volkstuinen tijdens de dag toegankelijk te maken voor het publiek. Vanuit natuurwetenschappelijk oogpunt is het belangrijk dat 'de grachten en waterpartijen binnen het gebied niet rechtstreeks in verbinding staan met andere

waterlopen. Een eventuele overloop mag enkel voorzien worden op maaiveldhoogte. (Advies uitgebracht door Agentschap Natuur en Bos op 20/08/2012 aan het Agentschap Ruimtelijke Ordening in het kader van de stedenbouwkundige aanvraag voor de 'heraanleg Ensorpark')

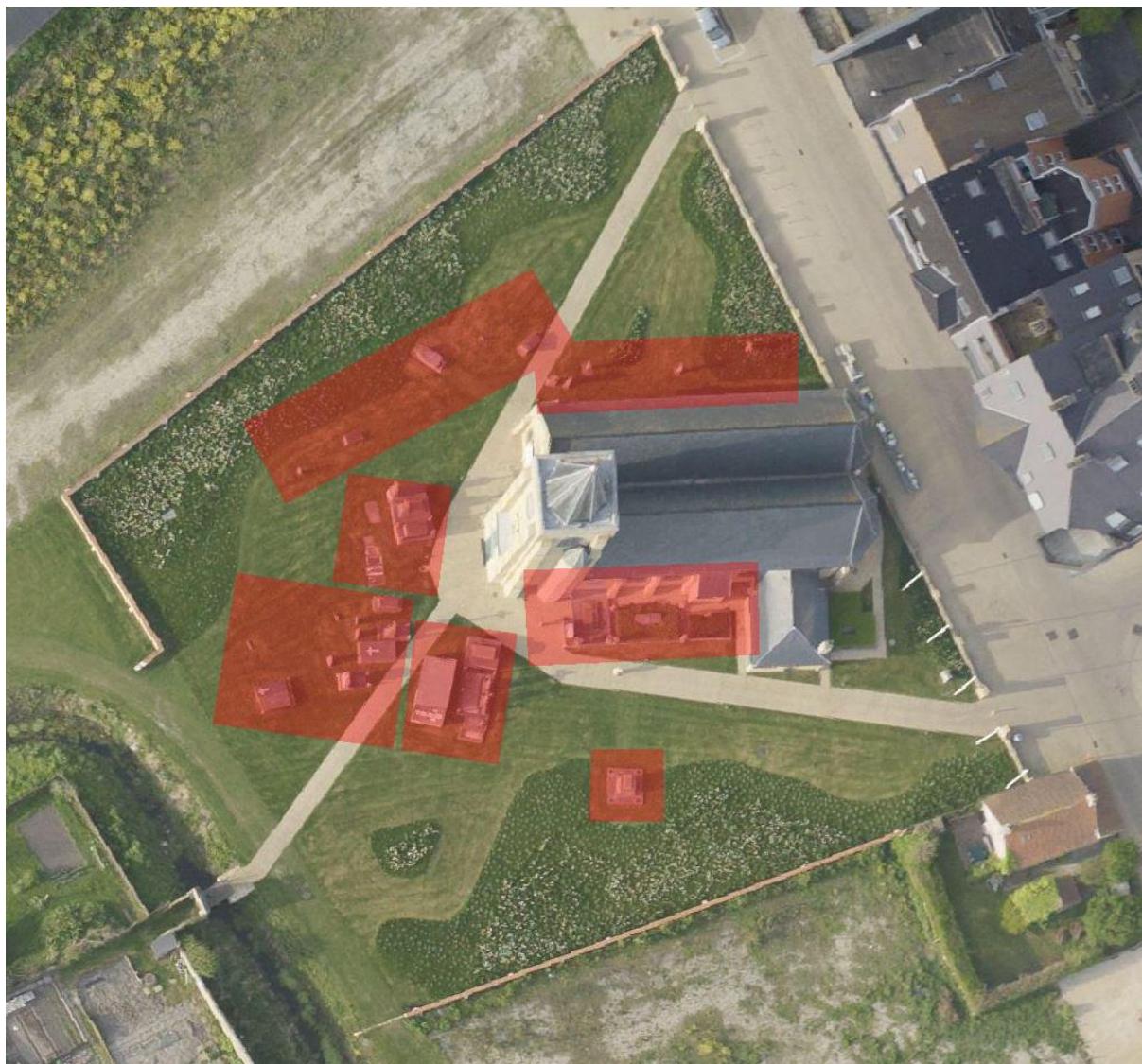
De plek waar de vissershuisen stonden is als dusdanig vandaag niet meer herkenbaar. Letterlijke simulaties van perceelsranden of bebouwing zijn niet aan de orde. In het kader van artistieke interventies kunnen voorstellen hieromtrent verder worden onderzocht in nauw overleg met het Agentschap Onroerend Erfgoed en Agentschap Natuur en Bos.

De paden die te maken hebben met de verzorging van de schapen die geweid worden op de gronden rondom kerk en pastorietuin, zullen moeten aangepast worden in functie van de historische percelering. In elk geval zal de auto van de herder uit het beschermd landschap worden geweerd.

ZEN-erfgoed

De overgebleven oude graven en het graf van baron James Ensor. Deze graven zijn erfgoed dat door zijn aard geen economisch nut heeft. De kerkhofmuur, de paden en de grafstenen in de gevel van de kerk maken geen deel uit van het ZEN-erfgoed.

Zie hoofdstuk “2.2 Bouwhistorische ontwikkeling” voor een korte omschrijving van de geschiedenis van het kerkhof en hoofdstuk “3.3 Bouwhistorisch erfgoed” voor een inventaris van alle grafmonumenten.

Figuur 37 kerkhof OLV ter Duinen Mariakerke – aanduiding ZEN-erfgoed (rood): oude graven en graf baron James Ensor.

5.1.3 Bouwhistorische erfgoed

Onze-Lieve-Vrouw ter Duinenkerk

De hoofddoelstelling voor de Onze-Lieve-Vrouw ter Duinenkerk bestaat uit het behouden en/of herstellen van de erfgoedwaarden. De kerk blijft zijn functie behouden in de toekomst. Het exterieur van de kerk werd recentelijk gerestaureerd en is in goede staat. De hoofddoelstelling van het exterieur bestaat daarom vooral uit onderhoudswerken die verder in hoofdstuk zes worden uitgewerkt.

Het interieur van de Onze-Lieve-Vrouw ter Duinenkerk daarentegen heeft dringend restauratie nodig om de aanwezige erfgoedwaarden te behouden en/of herstellen. Het gaat dan voornamelijk over het restaureren van de noordbeuk met respect voor de artistieke, geschiedkundige en oudheidkundige waarde. De concrete richtlijnen voor het verwezenlijken van deze hoofddoelstellingen worden in hoofdstuk zes uiteengezet. Deze richtlijnen worden later uitgewerkt in een restauratiedossier.

Daarnaast moeten er een aantal ingrepen plaatsvinden om het gebouw beter in stand te houden/onderhouden. Zoals bijvoorbeeld het toegankelijk maken van de zolders om periodieke inspecties te kunnen toelaten. Of het beschermen van glas-in-loodpanelen door het plaatsen van voorzetbeglazing om schade te voorkomen. Alle ingrepen worden verder in hoofdstuk zes besproken.

Kerkhof

De meeste graven van het kerkhof zijn in slechte staat en moeten dringend gerestaureerd worden om de historische, wetenschappelijke en esthetische waarde van de site te herstellen. De graven zijn namelijk een belangrijk onderdeel van de site (beeldbepalend). De restauratieve ingrepen moeten zo snel mogelijk gebeuren om verder verval te voorkomen. De muren rondom het kerkhof zijn in goede staat. De hoofddoelstelling van de kerkhofmuren bestaat uit onderhouds- en herstellingswerken. Het is belangrijk om de visie van het totaalbeeld door te trekken tot in de restauratie en het onderhoud. Alle ingrepen moeten besproken en geplaatst worden in het groter geheel. De ingrepen mogen het totaalbeeld niet veranderen of de waarde van de site verminderen. De concrete richtlijnen worden verder in hoofdstuk zes uitgewerkt.

Tuinmuur pastorie

De hoofddoelstelling van de tuinmuur is het restaureren en herstellen van de oorspronkelijke staat, met maximaal behoud van de historische materialen en erfgoedwaarden. Na de restauratie moet een doordacht beheer en onderhoud vastgelegd worden schade en verval te voorkomen. Het is belangrijk om de visie van het totaalbeeld door te trekken tot in de restauratie en het onderhoud. Alle ingrepen moeten besproken worden en geplaatst worden in het groter geheel. De ingrepen mogen het totaalbeeld niet veranderen of de waarde van de site verminderen. De concrete richtlijnen worden verder in hoofdstuk zes uitgewerkt.

Vissershuisje

De hoofddoelstelling bestaat uit het in stand houden en herstellen van de erfgoedwaarden van de gevel en maximaal behoud van de historische materialen. Het vissershuisje maakt deel uit van het totaalbeeld van de site. Het is belangrijk om de visie van het totaalbeeld door te trekken tot in de restauratie en het onderhoud. Alle ingrepen moeten besproken worden en geplaatst worden in het groter geheel. De ingrepen mogen het totaalbeeld niet veranderen of de waarde van de site verminderen. De concrete richtlijnen worden verder in hoofdstuk zes uitgewerkt.

Bunkers

De bunkers zijn bijna volledig bedolven onder het zand en de nog uitstekende delen (openingen) zijn dichtgemaakt met bakstenen. De uitstekende delen vertonen schade en brokkelen af. De bunkers moeten beter beschermd worden (door bijvoorbeeld ingraven) om verder verval tegen te gaan. De concrete richtlijnen worden verder in hoofdstuk zes uitgewerkt.

5.2 Nevendoelstellingen

5.2.1 Landschappelijk erfgoed

Het is de ambitie van Stad Oostende om een recreatief medegebruik in het vooruitzicht te stellen met de nadruk op een visuele beleving naast een beperkte en gestuurde betreding (toegankelijkheid). Naast het bewaren en versterken van de erfgoedwaarden van het gebied, moet ook nagedacht worden over de belevenswaarde van de site. Zo moet er een duidelijke vertaling zijn van de erfgoedwaarden naar de bezoekers toe. Er moet een balans gevonden worden tussen de ontwikkeling van natuur en de toegankelijkheid van bezoekers in het gebied. Daarnaast moet er ook nagedacht worden over de beleving van het gebied en het overbrengen van de verschillende erfgoedwaarden naar de bezoekers.

Zo is het voor Stad Oostende belangrijk om het gebied mee te integreren in “Het Groene Lint, de achtertuin van Oostende”. Het Groene Lint bestaat uit 15 groene zones die met elkaar verbonden zijn in een 35 km lang fiets- en wandelpad. Voor elke groene zone werden visies en beheersmaatregelen opgemaakt. Daarnaast wordt nagedacht om het gebied beter in kaart te brengen door bijvoorbeeld de site deel te laten uitmaken van een fietstraject langs de kust. De belevenswaarde van de site wordt versterkt door het contrast tussen het historisch (en uniek) landschap rond de Onze-Lieve-Vrouw ter Duinenkerk en het verstedelijkt gebied. Het fietstraject zou de Duinenweg gebruiken en zo de historische betekenis van deze weg versterken.

Daarnaast wordt er door Stad Oostende nagedacht over het aanbrengen van een platform om het totaalbeeld en ensemblewaarde van het gebied te benadrukken. A.d.h.v. een platform kunnen de mensen een pauze nemen en het gebied bewonderen vanop afstand (geen verstoring in het gebied zelf). De geschikte locatie moet verder onderzocht worden, in geen geval mag het platform de erfgoedwaarden verstoren. In het masterplan Groen Lint (open oproep 2208 – Vlaams Bouwmeester) werd het idee van platformen geïntroduceerd als één van de ontwerptools. Het is de bedoeling van Stad Oostende om terughoudend te zijn met toevoegingen aan de 15 bestaande landschappen rondom de stad. De platformen zijn landschappelijke terrassen die zich door hun horizontaliteit invoegen in het bestaande polderlandschap, en die zorgen voor een beleving van het landschap zonder negatieve impact op de natuur- en erfgoedwaarden. Inmiddels werden er al platformen gerealiseerd in de groenzones “Keignaert” en “Tuinen van Stene”. Dergelijke ingrepen zijn enkel verantwoord als ze dezelfde ontwerpkwaliteit tonen als in de pilootprojecten. Het masterplan is bijgevoegd ([zie bijlage 11](#)). Naast de ontwerpvocabularium van het Groene lint wordt in het masterplan uitgeweid over de hedendaagse layers – zoals stadslandbouw, waterbuffering, enz. – die in de verschillende deelgebieden als hedendaags thema op de agenda kunnen komen. De voorbeelden en schetsen die aangehaald worden in het masterplan moeten ook als ideeën op masterplanniveau worden geïnterpreteerd, nl. een eerste wort op sterke inhoudelijke thema's duidelijk te maken. Uiteraard moet er steeds per interventie een concrete ontwerpoefening gebeuren.

Er kan ook nagedacht worden om discreet een hedendaagse layer toe te voegen om het gebied een extra betekenis te geven. Hierbij denken we aan de integratie van kunst of een verwijzing naar de kunstenaar J. Ensor (een belangrijke betekenis voor de site). Deze ingrepen mogen het totaalbeeld van het gebied en de natuur niet verstoren.

Alle opties en denkpistes moeten, in overleg met het Agentschap Onroerend Erfgoed en het Agentschap Natuur en Bos, grondig onderzocht worden. In geen geval mogen nieuwe ingrepen de erfgoedwaarden van het gebied aantasten of verminderen.

5.2.2 Bouwhistorische erfgoed

Onze-Lieve-Vrouw ter Duinenkerk

De kerk zal in de toekomst een gebouw van de katholieke erediensten blijven. Na de restauratiowerken van het interieur zullen de beheersmaatregelen vooral op onderhoud gericht worden om de erfgoedwaarden van het monument te behouden.

Daarnaast zullen in de toekomst enkele maatregelen genomen worden om het comfort en de veiligheid van de kerk te verbeteren. Zo zal de kerk voorzien worden van brandbeveiliging en wordt de hele elektriciteit vernieuwd. Daarnaast wordt de hele verlichting vernieuwd volgens de studie van IB Lichtatelier ([zie bijlage 10](#)). Ook moet

de verwarming van de kerk aangepakt worden. Het huidige systeem heeft namelijk een negatieve impact op het interieur van de kerk (uitdroging, zoutuitbloeiing, condensatie, vervuiling, ...). Alle opties moeten onderzocht worden en besproken worden met het Agentschap Onroerend Erfgoed.

Bunkers

De toekomst omtrent deze bouwwerken moet nog verder uitgewerkt worden. Gezien de site vooral een natuurgebied is, lijkt het opnieuw uitgraven en openstellen van de bunkers geen meerwaarde. Daarnaast is er vlakbij de site een openluchtmuseum gelegen, namelijk domein Raversijde, met soortgelijke bunkers. De site van domein Raversijde is bijzonder goed bewaard gebleven en is vrijwel compleet met bunkers, open of onderaardse gangen, ... van de Eerste en Tweede Wereldoorlog. Het restaureren en openstellen van de nog overgebleven bunkers in de duinen (aan de Onze-Lieve-Vrouw ter duinen) zorgt, in de huidige situatie, niet voor een meerwaarde. Wel is het belangrijk om de nog aanwezige resten goed te bewaren voor de toekomst. Zo moeten de bunkers beter afgeschermd worden (bijvoorbeeld door ondergraven) om verder verval tegen te gaan. De concrete richtlijnen worden verder in hoofdstuk 6 uitgewerkt.

6. OPSOMMING EN VERANTWOORDING VAN DE BEHEERSMAATREGELEN

6.1 Archeologisch erfgoed

In hoofdstuk “5.1 Hoofddoelstellingen” worden er een aantal denkpistes weergegeven om de archeologische waarden van het gebied te versterken. Deze moeten verder onderzocht en geïntegreerd worden met de doelstellingen van het landschappelijk deel. Ingrepes in de bodem moeten voorafgaandelijk onderzocht worden (archeologisch onderzoek) en mogen in geen geval archeologische informatie vernielen of aantasten.

De archeologische visie van het gebied moet verder uitgewerkt worden in beheersmaatregelen (in samenspraak met het agentschap Onroerend Erfgoed). Zo moet onderzocht worden om de langwerpige percelen van het Nieuwland ten zuiden van de kerk, het zogenaamde Nieuwland, opnieuw te visualiseren en rekening te houden met de oorspronkelijke waterlopen (Testerepgeul, latere afwateringsgrachten). De potenties van vernatting werden al eerder in kaart gebracht in een studie van het INBO ([zie bijlage 6](#)). Voorafgaandelijk moet hiervoor een archeologisch onderzoek gebeuren. De blokvormige percelen, rond en ten westen van de kerk, die herinneren aan het Oudland kunnen ingericht worden als ecologisch armere weiden (laten begrazen door schapen). Daarnaast wordt het fossiele dijktracé (van de Testerepgeul) bewaard en eventueel opnieuw gereconstrueerd, hiervoor moet een evaluerend archeologisch onderzoek uitgevoerd worden.

6.2 Landschappelijk erfgoed

De beheersmaatregelen formuleren het concrete beheer in termen van “wat”/“hoe”/“wanneer” voor de afzonderlijke erfgoedelementen. De voorgestelde beheersmaatregelen worden beschreven met een mogelijke fasering: éénmalige en terugkerende werken of maatregelen met vaste cyclus, rekening houdend met de budgettaire haalbaarheid, de uitvoeringstermijn en de noodzakelijke instandhoudingswerken.

6.2.1 Duinengordel met overgang naar polder (Duinenweg)

Voor de duinengordel streven we naar de ontwikkeling van typische duinvegetaties. De doel-habitats van het grensoverschrijdend Natura 2000-netwerk - projectgebied ‘Duinen van Vlaanderen’ bepalen mee de voorgestelde streefdoelvegetaties.

In de overgangszone naar de polder zijn er kansen om de kwelzone groter en leesbaarder te maken. Dat dient zeer omzichtig te gebeuren omdat er steeds bodemingrepes aan te pas komen wat vanuit archeologisch standpunt hier niet altijd wenselijk is.

Duinstruweel met droog duingrasland van kalkrijke milieus

Het verwijderen van de exoten Japanse bottelroos (*Rosa rugosa*) en boksdoorn (*Lycium barbarum*) zijn noodzakelijk. Vervolgens dient via een extensief graasbeheer (slechts enkele schapen) de ontwikkeling van “droog duingrasland” en “inheems struweel” te worden gestimuleerd en gevrijwaard. Op relatief korte termijn kan er resultaat zijn, want positief is reeds de aanwezigheid van kleine klaver (*Trifolium dubium*) en witte klaver (*Trifolium repens*). Doel is op termijn de ontwikkeling van nieuwe/andere soorten als bokkenorchis (*Himantoglossum hircinum*) en walstrobrempaar (*Orobanche caryophyllacea*).

Het aanplanten van doornige struiken als: eenstijlige meidoorn (*Crataegus monogyna*), wilde liguster (*Ligustrum vulgare*), egelantier (*Rosa rubiginosa*), duinroos (*Rosa pimpinellifolia*), wegendoorn (*Rhamnus cathartica*), sleedoorn (*Prunus spinosa*) en Gelderse roos (*Viburnum opulus*) biedt kansen voor de ontwikkeling van inheems duinstruweel. Voor de bescherming van deze broze ontwikkeling en omwille van de begrazing moet de duinengordel worden afgesloten met uitzondering van de bestaande doorsteken.

Omschrijving van de voorgestelde gewenste beheersmaatregelen:

- eenmalige werken = het verwijderen van invasieve soorten* inclusief het afsluiten van de duinengordel met schapendraad.

- terugkerende werken = zeer extensief graasbeheer door schapen om een zo gevarieerd mogelijk complex van duingrasland, struweel en duinvalleibegroeiing te laten ontwikkelen.

*verwijderen van invasieve soorten: na verwijderen van exotenstruweel is het wenselijk om het terrein zo veel mogelijk open te laten en door spontane successie of gericht beheer te laten evolueren in de richting van kruidachtige duinvegetaties en inheemse struwelen.

Bij graafwerken in het kader van exotenbestrijding kan een archeologisch onderzoek noodzakelijk zijn, afhankelijk van de aard en omvang van de werken.

Japanse bottelroos (*Rosa rugosa*): uitgraven blijft de meest effectieve techniek, al is nazorg bijzonder belangrijk (kleine stukjes rhizoom kunnen weer uitgroeien). Uitgraven in combinatie met het aanbrengen van glyphosaat op de nieuwe uitlopers is zeer doeltreffend maar verboden. Maaien en begrazing worden als weinig effectieve methodes gezien. Bron: ‘Advies betreffende beheer, bestrijding en verdere aanpak van enkele invasieve plantensoorten in de kustduinen’, INBO.A.2010.277.

Voorgestelde beheersmaatregelen samengevat in een tabel:

Aard der werken	Eenmalig	Terugkerend	Vrijstelling toelating
Verwijderen invasieve soorten	X		
Aanplanten inheems struweel	X		X
Extensieve begrazing schapen		X	X

6.2.2 Polder

Hieronder wordt een verschil gemaakt worden tussen de langwerpige percelen van het Nieuwland ten zuiden van de kerk en de blokvormige percelen (Oudland) rond en ten westen van de kerk.

Nieuwland: de specifieke beheersmaatregelen om de visualisatie van de percelen en (eventueel) de oorspronkelijke waterlopen (Testerepgeul, latere afwateringsgrachten) te herwaarderen, moeten nog verder onderzocht en besproken worden met het Agentschap Onroerend Erfgoed. In geen geval mogen de ingrepen afbreuk doen op het archeologisch erfgoed.

Oudland: de blokvormige percelen rond en ten westen van de kerk kunnen ingericht worden als economisch armere weiden (begrazing door schapen).

Daarnaast moet onderzocht worden om het fossiele dijktracé (van de Testerepgeul) zo goed mogelijk te bewaren en eventueel opnieuw te reconstrueren (dijktracé). Hiervoor moet een evaluerend archeologisch onderzoek gebeuren en verder met het Agentschap Onroerend Erfgoed besproken worden.

We streven naar het behoud/herstel van het open polderlandschap als historische schakel tussen natuurlijke en antropogene elementen. Het beheeropzet is de ontwikkeling van zogenaamd historisch permanent grasland.

Soortenrijk weilandcomplex met sloten en/of microrelief gekenmerkt door kamgras en veldgerst.

Het omvormen van de bestaande (maïs)akkers en weiden (soortenarm) naar een soortenrijk grasland, gekenmerkt door de aanwezigheid van kamgras (*Cynosurus cristatus*) en veldgerst (*Hordeum secalinum*).

Omschrijving van de voorgestelde gewenste beheersmaatregelen:

- terugkerende werken: extensief maaibeheer of hooien (maaibalk). Op termijn moeten 2 jaarlijkse maaibeurten volstaan.

Voorgestelde beheersmaatregelen samengevat in een tabel:

Aard der werken	Eenmalig	Terugkerend	Vrijstelling toelating
Hooien m.i.v. afvoer maaisel		Aanvankelijk 3x/jaar	X

6.2.3 Kerkhof

Het omvormen van het intensief gemaaid gazon tot een extensiever, kruidenrijk grasveld.

Omschrijving van de voorgestelde gewenste beheersmaatregelen:

- eenmalige ingrepen: geen.
- terugkerende werken: semi-extensief maaibeheer inclusief afvoer maaisel. Op termijn moeten 3 jaarlijkse maaibeurten volstaan.

Voorgestelde beheersmaatregelen samengevat in een tabel:

Aard der werken	Eenmalig	Terugkerend	Vrijstelling toelating
Semi-extensief maaibeheer		Aanvankelijk 5x/jaar	X

6.2.4 Dorpsgezicht met pastoortuin, vissershuisje en site van voormalige vissershuisen

Onderhoudswerken en ruiming van het slib van de walgracht.

Omschrijving van de voorgestelde gewenste beheersmaatregelen:

- eenmalige ingrepen: slib ruimen met inbegrip van afvoer naar erkend stort.
- terugkerende werken: extensief maaibeheer (maaibalk of bosmaaier) inclusief afvoer maaisel. Op termijn moet 1 jaarlijkse maaibeurt volstaan.

Voorgestelde beheersmaatregelen samengevat in een tabel:

Aard der werken	Eenmalig	Terugkerend	Vrijstelling toelating
Ruimen slib	X		
Extensief maaibeheer		Aanvankelijk 3x/jaar	X

6.3 Bouwhistorisch erfgoed

6.3.1 Restauratie: eenmalige maatregelen

ONZE-LIEVE-VROUW TER DUINENKERK

EXTERIEUR

Het exterieur is recentelijk gerestaureerd en is in goede staat. De werkzaamheden voor het exterieur bestaan uit het vernieuwen of herstellen van het exterieur na een schadevaststelling. Bijvoorbeeld het herstellen van metselwerk, vernieuwen van dakgoten, regenwaterafvoeren, glas-in-loodramen, ... zoals bestaande. Bij het vervangen van het bestaande voegwerk moet gekozen worden voor een traditionele kalkmortel op basis van 1 volume van een natuurlijk hydraulische kalk (type NHL 3.5 of 5) met 3 volumedelen van een zand met een gelijkmatig gespreide korrelverdeling en een maximale korrelmaat van 1.5 tot 2 mm. Het nieuwe voegwerk moet, vooral omwille van een goede en duurzame hechting aan de ondergrond, minstens 2 cm diep worden aangezet.

Afhankelijk van de toestand van het schrijnwerk: behouden en herstellen waar nodig of vernieuwen. Werken aan het te behouden schrijnwerk bestaan uit het herstellen (ook het hang- en sluitwerk) en aanpassen en/of verbeteren (bijvoorbeeld het sluitsysteem). Wanneer het schrijnwerk in een slechte staat is moet deze vervangen worden naar oorspronkelijk model, met integratie van dubbel glas. Daarnaast moet het schrijnwerk geschilderd worden (NCS: S4020 – G Satin lakafwerking op acrylaatbasis voor buitenhoutwerk, volgens werfverslag van restauratie in 2004).

Er zijn reeds twee glas-in-loodramen (westzijde) voorzien van voorzetbeglazing. Overige glas-in-loodramen zijn nog niet voorzien van voorzetbeglazing. Het plaatsen van voorzetbeglazing zorgt voor de bescherming van het glas-in-leed tegen vandalisme (gezien de ramen vrij laag gesitueerd zijn). Daarnaast zijn de glas-in-leedpanelen erg onderhevig aan het kustklimaat (regen, wind en roestvorming). Beschermende maatregelen zijn ook nodig om schade aan het interieur te voorkomen (insijpelen water). De toestand van het glas-in-leed kan tijdens de werken onderzocht worden. Wanneer de raambruggen roestig zijn, moeten deze behandeld worden (ontroesten en schilderen, indien nodig vervangen). Het plaatsen van voorzetbeglazing moet verder besproken worden met het Agentschap Onroerend Erfgoed.

Indien in de toekomst het dak van de kerk in geen goede staat meer is, kan geopteerd worden om de dakbedekking te vernieuwen (met uitzicht zoals oorspronkelijke). Het integreren van energiebesparende middelen om te voldoen aan de hedendaagse comforteisen moet verder onderzocht en besproken worden met het agentschap Onroerend Erfgoed. Daarnaast moet het dak voorzien worden van ladderhaken (volgens normen).

Ifv duurzaam onderhoud is het aangewezen om de zolders van de noord- en zuidbeuk toegankelijk te maken voor inspectie. Zo kan een inspectieluik voorzien worden in de noordzijde (dak) van de zuidbeuk en een inspectieluik aan de zuidzijde (dak) van de noordbeuk. De luiken zijn toegankelijk via de kilgoot (toegankelijk met een ladder).

INTERIEUR

Algemeen

Gezien het huidige verwarmingssysteem deels de oorzaak is van schade aan het interieur (vervuiling, uitdroging en verzanden van voegen, zoutuitbloeiing, schade aan schilderingen, ...) moet deze vernieuwd worden. Een grondig onderzoek moet gebeuren naar verschillende systemen, technieken, ... De verwarming mag namelijk geen schade meer veroorzaken aan het interieur of interieurelementen. Daarnaast moet de temperatuur in de kerk beter geregeld worden ([zie bijlage 9](#)). Het onderzoek van KIK heeft uitgewezen dat er een stabilisatie van het binnenklimaat nodig is bij een temperatuur van 17 tot 18°C in de winter, gevolgd door een evaluatie van het binnenklimaat (T en RV). Het is immers de opzet om vooral de RV te stabiliseren tussen ongeveer 40 en 50%. Vooraf dient evenwel een evaluatie te gebeuren van de op te leggen klimaateisen met betrekking tot de aanwezige kunstwerken, om zich ervan te vergewissen dat dit klimaatregime geen schade berokkend. De voorgestelde oplossing voor wat het binnenklimaat betreft, komt tevens de zoutproblematiek in de andere muurdelen ten goede. De aard van de aanwezige zouten en de klimaatgrenzen waarbinnen zoutkristallisatie

plaatsvindt is immers uniform voor alle onderzochte zones. Alles moet ter goedkeuring voorgelegd worden aan het agentschap Onroerend Erfgoed.

De vele kaarsen in de kerk zorgen voor een enorme vervuiling van roet in de kerk. Verder onderzoek moet gebeuren om roetvervuiling te verminderen/tegen te gaan. Zo is het bijvoorbeeld afgeraden om nog kaarsen te gebruiken met een lange levensduur. Daarnaast moet de brandbeveiliging van de kerk geoptymaliseerd worden, zo kan bijvoorbeeld in beide beuken een laser-gebaseerde rookdetector (beamdetector) geïnstalleerd worden (het systeem heeft geen impact op het interieur). Alles moet ter goedkeuring voorgelegd worden aan het agentschap Onroerend Erfgoed.

Om het interieur en alle interieurelementen beter tot zijn recht te laten komen is er een lichtstudie gemaakt van de kerk ([zie bijlage 10](#)). Naast het beter accentueren van de ruimte en bepaalde interieurelementen, is ook nagedacht over een onderhoudsvriendelijk systeem. Naarst het vernieuwen van de verlichting moet ook alle elektriciteitswerken vernieuwd worden om te voldoen aan de huidige normen. De kabels moeten op een esthetischere manier geïntegreerd worden in het interieur.

Vloeren

De natuurstenen tegelvloer in de inkom is in slechte staat en moet vernieuwd worden. De beheersmaatregels bestaan uit het verwijderen en plaatsen van nieuwe blauwe hardstenen tegels (uitzicht, afmetingen en kleur zoals bestaande). De natuurstenen plinten recupereren en aanvullen waar nodig.

De marmerenvloer in de zuidbeuk en inkom (onder doksaal) is in een goede staat. Enkele gebroken tegels moeten hersteld worden om de veiligheid te garanderen en om schade aan andere tegels te voorkomen. Indien nodig moet de tegel vervangen worden (uitzicht, kleur en afmetingen zoals bestaande). Daarnaast moet de vloer gereinigd (eventueel polieren) worden.

De cementtegels in de noordbeuk en in de sacristie zijn in slechte staat (sporen van zoutaanstoring, gebroken tegels, afschilferen, ...). De vloer in de sacristie werd later bedekt met linoleum. Het plaatselijk vervangen van een cementtegel is niet mogelijk gezien cementtegels erg fragiel zijn bij het uitbreken (splinteren af). Om deze reden en om het algemeen beeld van de noordbeuk te herstellen, wordt de volledige cementtegelvloer vernieuwd. Namelijk het wegnemen van alle cementtegels en de natuurstenen treden (voor recuperatie). Voorafgaandelijk het plaatsen van een nieuwe vloer moet een archeologisch onderzoek gebeuren. Daarna kunnen de graafwerken gebeuren voor het plaatsen van een draagvloer uit licht gewapend beton op volle grond. Hierop wordt een folie geplaatst en nieuwe cementtegels/plinten volgens oorspronkelijk model en kleur (kleur, afmetingen, textuur en legpatroon volgens bestaande). Ook de natuurstenen treden worden teruggeplaatst.

Wanden

Zowel de inkom van de kerk alsook de zuidbeuk zijn afgewerkt met pleisterwerk. Hier en daar moet het pleisterwerk hersteld worden (aanstoring van zouten, barsten, afschilferen). De muren in de sacristie zijn erg aangetast door zoutkristallen. Hier moet al het pleisterwerk afgekapt worden en een saneringspleister aangebracht worden. Op deze manier kunnen de zoutkristallen zich naar de oppervlakte van de muur bewegen, zonder schade aan het pleisterwerk. Daarna wordt het pleisterwerk voorzien van een nieuwe dampopen verflaag, kleur zoals bestaande.

De bakstenen muren (noordbeuk) alsook de natuurstenen zuilen zijn sterk vervuild door roet en moeten gereinigd worden. Daarnaast worden de voegen in de noordbeuk vernieuwd (kalkmortel).

Ook de traptorens moet gerestaureerd worden, namelijk het herstellen/vernieuwen van de voegen, het herstellen van scheuren, het reinigen van de muren en het voorzien van een nieuwe verflaag. Het ophangsysteem van de klokken moet ontroest en behandeld worden. De klepels worden vernieuwd.

Plafond

Het plafond in de zuidbeuk werd recentelijk gerestaureerd en is in goede staat. Het houten plafond in de noordbeuk is ook in goede staat, maar moet gereinigd worden (erg vervuld).

Schrijnwerk

Alle houten interieurelementen (doksaal, orgel, lambrisering en preekstoel) moeten gereinigd en behandeld worden tegen houtworm. Afhankelijk van de huidige toestand moet een nieuwe beschermlaag aangebracht worden (uitzicht en samenstelling zoals bestaande). Daarnaast moeten alle aangetaste delen (rot, schade,...), na vaststelling, vervangen worden. Losse delen moeten vastgemaakt worden, platen en kieren dicht maken. Verwerk moet waar nodig gefixeerd of bijgewerkt worden.

De lambrisering in de inkom (onder doksaal), de binnendeuren (inkom, traptoren en sacristie) en ingemaakte kasten (sacristie) waar nodig herstellen. Daarna moet het schrijnwerk voorzien worden van een nieuwe verflaag (kleur zoals bestaande).

Cultuурgoederen

Altaar:

Verwerk moet waar nodig gefixeerd of bijgewerkt worden. Krassen of andere beschadigingen herstellen. Verder moet het houtwerk van het altaar (kader schilderij en bekroning bovenaan) behandeld worden tegen houtaantasting. Verdwenen elementen (sierelementen van bekroning) moeten gereconstrueerd worden om de erfgoedwaarden van het altaar te herstellen. Daarnaast moet onderzocht worden om het altaar in zijn oorspronkelijke staat te herstellen, door bijvoorbeeld alle onderdelen (altaar, tabernakel, kandelaars, beelden, sokkels) terug op zijn originele plaats te brengen. En niet originele (esthetische) ingrepen te verwijderen, zoals bijvoorbeeld het tapijt achteraan het altaar. Gezien het altaar naar voren werd geschoven zodat de priester met zijn gezicht naar het volk kon staan, kan eventueel gekozen worden om een nieuw altaar te plaatsen (mag geen afbreuk doen op het oorspronkelijke en moet in overleg met het agentschap Onroerend Erfgoed gebeuren).

Kruisweg:

De staties moeten gereinigd worden en waar nodig herstellen, bijwerken en fixeren.

Schilderijen:

Er moet een nieuwe locatie worden gezocht voor de twee schilderijen achteraan in de noordbeuk (devotiekapel). De verwarming en de kaarsen zorgen namelijk voor schade aan de schilderijen. De nieuwe locatie moet verder besproken worden met het agentschap Onroerend Erfgoed. Algemeen zijn de schilderijen in een slechte staat en moeten ze gerestaureerd worden. De beheersmaatregelen bestaan uit het terug opspannen van het doek, ontstoffen en reinigen, plaatselijk herstellen/bijwerken, fixeren, ...Ook de kaders moeten behandeld worden, namelijk: ontstoffen en reinigen, herstellen en verstevigen waar nodig, behandelen tegen houtworm, ...

KERKHOF

De graven zijn in slechte staat en moeten dringend gerestaureerd worden om verder verval te vermijden. De hieronder beschreven beheersmaatregelen zijn dus eenmalig. De restauratiemaatregelen voor alle graven bestaan uit:

- Het stabiliseren van weggezakte graven
- Reinigen en ontmossen
- Vernieuwen of herstellen van gebroken natuursteenelementen
- Aanvullen van verdwenen natuursteenelementen
- Hervoegen van natuursteen
- Herstellen van gecementeerde delen
- Ontroesten - behandelen en schilderen van metalen elementen

Volgende opties moeten verder besproken worden met het agentschap Onroerend Erfgoed: reconstructie van verdwenen graven (of delen ervan, zoals bijvoorbeeld hekkens of kettingen) om het totaalbeeld van de site te versterken. Daarnaast moet onderzocht worden om bepaalde opschriften van graven terug voorzien moeten worden (de meeste teksten/namen zijn onleesbaar geworden of verdwenen).

TUINMUUR PASTORIE

Gezien de slechte staat van de tuinmuur zal een restauratiedossier opgemaakt worden. De beheersmaatregelen hebben als doel de tuimuren volgens historisch model te restaureren. Het hermetsen (waar nodig) en hervoegen

wordt best uitgevoerd met en kalkmortel om vocht- en vorstschade te beperken*. De hieronder beschreven beheersmaatregelen zijn dus eenmalig. De restauratiemaatregelen voor de tuinmuur bestaan uit:

- Het reinigen en ontmossen
- Vernieuwen van ontbrekende of gebroken bakstenen
- Aanvullen van muurdelen waar nodig
- Herstellen van scheuren
- Hervoegen of plaatselijk herstel met kalkmortel
- Vervangen dakpannen boven poort na vaststelling
- Aanbrengen van nieuwe kaleilaag of dampopen verf
- Herstel schrijnwerk en schilderen van poort (kleur bepalen a.d.h.v. een kleurenonderzoek).

* Eventueel kan een vocht- en vorstgevoeligheidsonderzoek uitgevoerd worden door het KIK op de bestaande constructie om de juiste en meest onderhoudsvriendelijke restauratieoptie te bepalen. Een dergelijk onderzoek bevat o.a. vochtopname baksteen en mortel vergelijken, zoutonderzoek, voorstellen voor samenstelling van nieuwe baksteen en mortel die best compatibel zijn met de huidige muur en vorstschade vermijden/beperken.

VISSESHUISJE

Om schade aan de gevel te voorkomen moet de gevel gereinigd en geschilderd worden. Het reinigen van de gevel is een technische vereiste (voorbereidend werk) om de gevel te kunnen herschilderen/kaleien. Het zorgt voor een propere ondergrond om de nieuwe verflaag beter te laten hechten. Het reinigen en schilderen van de gevel brengen de waarden van het monument maximaal naar voren en versterkt het totaalbeeld. Een schone gevel bevordert ook verder onderhoud. De eenmalige werkzaamheden bestaan ook uit het herstellen van de cementering/bepleistering waar nodig. Wanneer geen herstel meer mogelijk is: herpleisteren met een dampopen systeem (ter goedkeuring voorleggen aan het agentschap Onroerend Erfgoed).

Daarnaast voorzien we aan de gevel aan de achterzijde een hanggoot om schade aan de gevels te voorkomen.

Afhankelijk van de toestand van het schrijnwerk: behouden en herstellen waar nodig of vernieuwen. Werken aan het te behouden schrijnwerk bestaan uit het herstellen (ook het hang- en sluitwerk) en aanpassen en/of verbeteren (bijvoorbeeld het sluitsysteem). Wanneer het schrijnwerk in een slechte staat is moet deze vervangen worden naar oorspronkelijk model, met integratie van dubbel glas. Daarnaast moet het schrijnwerk en alle metaalelementen in bestaande of originele kleur (bestaande kleur of bepalen a.d.h.v. een kleurenonderzoek) geschilderd worden.

Volgende optie moet verder besproken worden met het agentschap Onroerend Erfgoed: het vernieuwen van dakbedekking (oorspronkelijk uitzicht behouden) met integratie van isolatie om te voldoen aan hedendaagse comforteisen.

BUNKERS

De zichtbare resten/delen van de nog aanwezige bunkers zijn kwetsbaar door constante weersblootstelling, vandalisme en andere. Zo gaat belangrijke informatie verloren. De bunkers worden best afgeschermd tot een grondig onderzoek naar deze bouwwerken kan gebeuren. Het herbegraven van de bunkers zou een verantwoorde ingreep kunnen zijn om verder verval tegen te gaan. De overblijfselen kunnen eventueel volledig bedekt worden met zand (voorbeeld Abdij Ten Duinen: waarbij de ruïnes opnieuw werden bedekt met aarde om geen historische informatie te verliezen). De visie en beheersmaatregelen moeten nog verder besproken worden met het Agentschap Onroerend Erfgoed, MDK en Stad Oostende.

Voor het herbegraven van de bunkers moeten alle resten zorgvuldig geregistreerd worden. Een goede documentatie en toestandsbeoordeling zijn essentieel. Daarnaast moet het begravingsmateriaal en geschikte scheidingsmateriaal (bijvoorbeeld geotextiel) onderzocht en bepaald worden. Het doel is een stabiele omgeving te creëren waarin de resten in kunnen behouden blijven.

Na het begraven van de bunkers moet er een bepaalde graad van onderhoud en monitoring gebeuren. Een verwaarloosde, opnieuw begraven site kan immers eroderen, sterk begroeid raken en een habitat worden voor

gravende dieren. Controle van de vegetatie, onderhoud van drainagesystemen en monitoring van de technische uitvoering zijn dan ook van groot belang. Zo is het bekend dat geosynthetische materialen, in het bijzonder polypropyleen, die bloot komen te liggen aan het maaiveld, snel degraderen in het zonlicht.

Info uit brochure “onderhoud van ruïnes”, Monumentenwacht Vlaanderen

6.3.2 Onderhoud erfgoedwaarden: wederkerende maatregelen

Regelmatig onderhoud is de gouden regel om restauraties te vermijden. Het komt niet alleen de authenticiteit van het onroerend erfgoed ten goede, maar kan ook leiden tot een vermindering van het aantal grootschalige restauraties. Een restauratie aan een monument moet gezien worden als laatste redmiddel, wanneer minder zware middelen of onderhoudswerkzaamheden ontoereikend blijken.

Voor de regelmatige controle van het gebouw kan verwezen worden naar een inspectie en toestandsrapport van monumentenwacht. Tijdens de periodieke inspecties wordt de toestand van het gebouw in kaart gebracht. Op basis van dit rapport kunnen onderhoudswerken georganiseerd worden, zoals bijvoorbeeld het reinigen van de dakgoten. Tijdens de inspectie uitgevoerd door monumentenwachters worden ook waar nodig kleine noodherstellingen uitgevoerd, zoals bijvoorbeeld een lek in de dakbedekking. Noodherstellingen zijn nodig om ernstige gevolgschade te voorkomen.

Volgende werken worden opgenomen in het onderhoudsdossier:

- Onderhoudswerken exterieur Onze-Lieve-Vrouw ter Duinen
- Onderhoudswerken interieur Onze-Lieve-Vrouw ter Duinen
- Onderhoudswerken graven kerkhof
- Onderhoudswerken muren kerkhof
- Onderhoudswerken tuinmuur pastorie
- Onderhoudswerken vissershuisje

Voor een gedetailleerde beschrijving van de werken zie punt “6.3 Opsomming werkzaamheden”.

6.3.3 Opsomming werkzaamheden

Zie bijlage 2: lijst opsomming werkzaamheden

P.1/5

BIJLAGE 2 - OPSOMMING WERKZAAMHEDEN BOUWKUNDIG ERFGOED

	Aard der werken	eenmalig			terugkerend	wijstelling totaalgang
6.1 RES-AUTORITEIT: EENMAALIGE MAATREGELEN						
	De premietrechterigheid blijft ondergeschikt aan de vigerende wetgeving en dit binnen de perken van de begraafing					
LANDSCHAPPELIJK ERFGOED		KF Mariakerke	Stad Oostende	MDK	Eigenaar Vissershuisje	
Verwijderen invas & soorten		x				
Aanplanten inheems struweel		x				x
Ruimen & lib		x				x
BOUWKUNDIG ERFGOED						
ONZE LIEVE-VROUW TER DUINENKERK		KF Mariakerke	Stad Oostende	MDK	Eigenaar Vissershuisje	
<i>Exterieur</i>						
Na vaststelling verantwoeden daadwerking zoals bestaande (ontwerp plaatsen van isolatie)	x					
Plaatsen van lifthechters (voldoen aan normen)	x					
Plaatsen van twee inspectie uilen om de zolder te toegankelijk te maken: 1 inspectieluik in de noordzijde (dak) van de zuidkamer en 1 inspectieluik in de zuidzijde (dak) van de noordzaal. Luiken zijn toegankelijk via de trap.	x					
Na vaststelling verantwoeden vloeren + vloerlagen + wanden + plafond volledig met traditionele kalk (type NHL 33/0/15) 'net 3 vouden van 1 cm' (and niet een gelijkmatig gespreide koreverdeling) en met een maximale korrelmaat van 1,5 tot 2 mm	x					
Na vaststelling verantwoeden vloerlagen en vloerdekken	x					
Na vaststelling verantwoeden vloerlagen van dakkapellen	x					
Na vaststelling restaureren van glas-in-loodramen	x					
Plaatsen van voorzagging (nog te bespreken) net - Agentenschap Onroerend Eigendom	x					
Scindieren van het buitenste rijwerk (MCS: Sa020 - G Sahn latafwerking o.a. op basis voor buitenhouwwerk)	x					
Na vaststelling herstellen van buitenste rijwerk bestaande)	x					
<i>Interieur</i>						
Vervangen & gemeentewijde en van maten/tafijnen	x					
Voor inkomen (rijtuig tegels); verwijderen	x					
Voor inkomen: verwijderen en terugplaatsen natuurstenen pilaren (recuperatie)	x					
Voor inkomen: aanval en natuurstenen pilaren zoals bestaande' indien nodig 300X150	x					
Voor inkomen: tegels 300X300X20 blauwe hardsteen	x					

BILAGJE 2 - OPSOMMING WERKZAAMHEDEN
14.20 BEHEERSPLAN OLV TER DUINEN EN OMGEVING
dd 22.12.2020

Voor sacristie verwijderen inkoatum	x
Voor sacristie verwijderen van plinten uit hout zwart 30x80x20	x
Voor sacristie nieuwe plinten uit hout.	x
Voor zuidgevel en inkoam (klaar) verwijderen van gebroken of verweerde nammer tegels en vervangen waar nodig. (kun af nemen los bestaande)	x
Voor zuidgevel en inkoam plannieren genaammer tegels	x
Voor noordgevel verwijderen van plinten	x
Voor noordgevel verwijderen van plinten en teugelaars van natuurstenen treden (recuperatie)	x
Voor noordgevel archologisch inspectie	x
Voor noordgevel en sacristie: dragen de uit licht gewaanzend zetelen op vloegond	x
Voor deel van sacristie: folie op draagvlak	x
Voor noordgevel nieuwe cementtjes s kleur en vorm (als bestaande)	x
Voor en gietsteen: nieuwe vormaten (onder ruimte)	x
Wanden noordgevel: leggen houten muren	x
Wanden noordgevel: verwijderen vloewerk	x
Wanden sacristie: verwijderen van pleisterwerk	x
Wanden sacristie: verwijderen van pleisterwerk (geleederde afwatering) en een geen afwatering niet verf)	x
Wanden zuidgevel en inkoam: schilide-werk: dampaan(en) (eur-coats bestaande)	x
Taforen: taforen van baksteen (verwijderen sa kaag).	x
Taforen: verwijderen vloeg en novogogen met traditionele vloeg mortiel	x
Taforen: nestelen carsten (verbaal en ...)	x
Reinigen van natuursteen consolies, zuilen, ...)	x
Plafond noordgevel: reinigen houten zaalond roestvrijstahl	x
Plafond zaaldeck en inkoam: schilide-werk: dampvenen (kleur los bestaande)	x
Houten elementen afgemalen (amtsiering, doksaal, orgel, preekstoel, altaar, ...):	x
Houten elementen afgemalen (amtsiering, doksaal, orgel, preekstoel, altaar, ...); he-andeling tegen houtworm	x
Houten elementen afgemalen (amtsiering, doksaal, orgel, preekstoel, ...); aantrekken nieuwe bescherming (uitzich en samenvoer) (ig cools bestaande)	x
Restauratie doksaal/orgel: (een behouden houtworm bescherming aanbrengen, herstelwerk, reconstructie verouderde ijzeren elementen, vervangen raangastatiede en, ...)	x
Restauratie altaar: (reconstructie verouderde stelementen, conso diecen verfwerk, reinigen, behandelen tegen houtworm, versteigeren, ...)	x
Restauratie Lambdaleer: (herstellen, vervangen rotte/aangegetaste houten en tegen houtworm, vele vegen, reconstructie verouderde ijzeren elementen, ...)	x
Reinigen a laar: noorddeuk	x
Reinigen doopfont	x
Restauratie schilde ijzen op doek/haarste scheuren en gaten, opnieuw omspannen, behandeling tegen houtworm, reinigen, verfing constol deien, ...	x
restauratie schilde ijzen (klaar) (ingren, herstel kassen en gaten, beänderen tegen houtworm, constoleren, ...)	x
Schrifte kl (drinnenduiken) inkoam, ommeude en kasten sacristie, ...); verstullen na vaststelling en senideren	x
Ontroosten behoudien en schildeien van ophangsystemen klokken	x

p.3/5

BILAGIE 2 - OPSOMMING WERKZAAMHEDEN
14.20 BEHEERSPLAN OLV TER DUINEN EN OMGEVING
dd 22.12.2020

KERKHOF	KF Mariakerke	Stad Oostende	MDK	Eigenaar Vissershuisje
Vernieuwen van de kerkhof Nog te onderzoeken: cremeringsysteem	x			
Vernieuwe elektriciteitsvoorziening	x			
Vernieuw verlichting (te: tentstudie)	x			
Vernieuw verwarming (verschillende opties moeten nog onderzocht en besproken worden)	x			
Brandveiliging voorzien (semi conductor)	x			
TURNUUR PASTORIE	KF Mariakerke	Stad Oostende	MDK	Eigenaar Vissershuisje
Reinigen en ontmossen van zaalstenen nuur He stof/verchuuring nulwerk was nodig	x	x		
Anvullen van mette werk waar nodig (muur vervolledigen)	x	x		
He stenen in mette werk He vogen of plaatje is herstelt van voorvegen	x	x		
Verangen indien stuk dakkamen boven poort Optie: muur bovenaan beschermen tegen insipsie en van water (met ood, daacanner, de stenen,...). Nog verder te bespreken met OE	x	x		
Muren om euw voorzien van kalklaag of dampzout/witte verf Plaatje/kleefstelschijfje (+ poort)	x	x		
Schilderen houten poort (k euw gelegen bestaande of d.h.v. kleureonderzoek)	x			
VISSESHUISJE	KF Mariakerke	Stad Oostende	MDK	Eigenaar Vissershuisje
Reinigen gevel Na vastele ing. vergangen gebroken daacanner (voorn en <eur zoals bestaande)	x	x		x
Na vastele ing. daacanlijn heftet de afwerking	x	x		x
Optie: herpleisteren van volledige gevel met laminaat systeem	x	x		x
Na vastele ing. verl. leuven van zolder en dichten	x	x		x
Optie: vernieuwen dachbedek: 'ng + dak sole en	x	x		x
Dakgoot voorzien achteraan om schade aan gevel te voorkomen	x	x		x
Na vastele ing. dakgoot voorzien en leuven	x	x		x
He schilderen van gevel (met dampzout) verf systeem + zwarte p11 voorzien en	x	x		x
Na vastele ing. plantsoen heftet schrijnwerk	x	x		x
Optie: vernieuwen scrijnwerk met uitzicht zoa s bestaande, integratie duurzaagras	x	x		x
Schilderen val bij hekschijnwerk (kleur, zoals bestaande of halve vondelend, dock)				
Ontroosten behandelen en schilderen van metaalelementen (durmen, dakegotregels,...)		x		

BUNKERS	KF Mariakerke	Stad Oostende	MDK	Eigenaar Vissershuisje
Optic bedoeld van huidige staat (bunkers) en zet bescherming tegen vandalisme. (gedetecteerd voor het creëren van een stabiele omgeving tot een vóór deze bouwwerken is vastgesteld)	x			
6.2 ONTHOUHD ERFOEDWAARDEN: WEDERKERENDE MAATREGELEN				
LANDSCHAPPELIJK ERFGOED				
Extensieve begroeiing schaarsen	KF Mariakerke	Stad Oostende	MDK	Eigenaar Vissershuisje
Podest-hoogte m.v. alvoor -maatsele		x		x
Kerkhof: semi-extensief maar herstel				x
Ruïnen Lib				x
BOUWKUNDIG ERFGOED				
ONZE-LIEVE-VROUW TER DUINENKERK				
Exterieur	KF Mariakerke	Stad Oostende	MDK	Eigenaar Vissershuisje
Reinigen en herzicht van alle daken, regenwaterafvoer én ...				
Nazicht dakbedekking en aansluitingen				x
Datten voor oeken nogaan				x
Waar nodig verwijderen/verstellen van dachbedekking				
Waar nodig vervangen van regenwaterafvoer/peilstelling/ongeschikt en ontvangerbakken				
Waar nodig vervangen ral drenen firmerwerk				
Allgemeen inspectie gebouw				x
Loodaarde steen met behulp van vloegel gescreten, ...)				
Scuren en beveiliging vloer en verstellen vernaam (n)				
Allgemeen inspectie schilderwerk < 10%				x
Kleine houten stele tegen kithwerf en hekken aan geven aansluitingen				
He stel van stele en kleur monde deur en ramen				
Vervangen hang. en sluitwerk				
Vervangen beslag.				
Onderhoudscheck werk schilderwerk (NCS: SA020 G Salt'n'Latalkworking op acrylaatbasis voor buitenhoutwerk)				x
Onderhoudscheck werk metalen elementen				
Interieur	KF Mariakerke	Stad Oostende	MDK	Eigenaar Vissershuisje
Allgemeen inspectie interieur				
Herstel de stervark				x
Herstel voegwerk				
Onderhoud vloer (naar mer, lege s...)				
Kleine houten stele tegen kithwerf en hekken schilderwerk				
Vervangen/herstellen hang. en sluitwerk				
Vervangen beslag.				
Onderhoudscheck werk schilderwerk (NCS: SA020 G Salt'n'Latalkworking op acrylaatbasis of giviale kleur)				
Onderhoudscheck werk schilderwerk (NCS: SA020 G Salt'n'Latalkworking op acrylaatbasis of giviale kleur)				x
Regulier onderhoud van de luifels en toegangen				
KERKHOF	KF Mariakerke	Stad Oostende	MDK	Eigenaar Vissershuisje
Allgemeen inspectie				x

Herstel in sterk werk Herstel vloegwerk Herstel houtstructuur Onderhoudsbeleid de werk' metalen elementen							
TUINWUR PASTORIE							
Allgemeen respectie Looslat heftelwerk (vegen, castreren, ...) Scenieren ijeuc vacuund & herstel en vermaach) Watar nodig vervangen van drapamen, har identiek mode! Onderhoud sole iæg	KF Mariakerke						
VISSENRHUISJE							
Reinigen en raach van alle dagolen en regenwaterafvoer en Algemeen respectie dachtebedrig, aansultingen, ... Drenen van eiken (poten) Watar nodig ter vergang van 't dachamer, har identiek mode! Watar nodig ter vervangen van regenwaterafvoer en ontvangsbakken Allgemeen respectie gevlo Onderhoudsbeleid gevlo en zwart giri.	Stad Oostende						
BUNKERS							
Monitoring van begroeven en vloers, controle vegetatie, onderhoud drainageystemen en monitoring van de technische uitvoering							

7. OPVOLGING EN EVALUATIE

Om de zes jaar moet er gerapporteerd worden over de realisatie van de beheersdoelstellingen uit hoofdstuk 5, en over de uitvoering van de maatregelen en werkzaamheden uit hoofdstuk 6. Hiervoor moet een onderhoudslogboek opgemaakt worden. Het onderhoudslogboek bevat:

- Een actueel toestandsrapport zoals in hoofdstuk 3
- Een overzicht van de (preventieve) maatregelen en werkzaamheden die de voorbije 6 jaar werden uitgevoerd, gekoppeld aan de lijst van maatregelen uit hoofdstuk 6

In het overzicht wordt vermeld:

- De datum van uitvoering
- Een korte samenvatting van de ingrepen: welk probleem is aangepakt?
- Een verwijzing naar de maatregel in het beheersplan
- Indien van toepassing: de uitvoerder en de factuur
- Foto's van de werken voor en na

Daarnaast moet aangegeven worden of de ingrepen volstaan om de vooropgestelde visie te realiseren, dan wel of een bijsturing van de maatregelen en werkzaamheden of de visie nodig is.

8. EXTRA TOEVOEGINGEN

	Bijgevoegd
Perimeter van gebied waarvoor beheersplan wordt opgemaakt (met schaal en N-pijl)	Bijlage 1: afbakening beheersplan
Lijst van geplande werkzaamheden	Bijlage 2: opsomming werkzaamheden
Lijst van handelingen waarvan de uitvoering vrijgesteld zal zijn van toelating	Bijlage 2: opsomming werkzaamheden
Lijst van ZEN-erfgoed met aanduiding op kaart	Zie hoofdstuk 5, pagina 136: overgebleven oude graven en graf baron James Ensor. Zie aanduiding op kaart p. 136
Lijst van open erfgoed met aanduiding op kaart	Niet van toepassing
Lijst van ontsluitingswerken voor open erfgoed	Niet van toepassing
Lijst van werken aan bomen en struiken waarvoor toelating nodig is	Niet van toepassing
Lijst van cultuurgoederen	Zie hoofdstuk 3, pagina 90
Lijst van geplande werkzaamheden aan een orgel dat dateert van na de Eerste Wereldoorlog	
Bibliografie (overzicht referenties)	Hoofdstuk 2, pagina 46
Extra bijlage (bvb. foto's, ...)	<p>Bijlage 3: beschermingsbesluiten nr. 0171, 0849, 1306 en 1694</p> <p>Bijlage 4: Historisch en archeologisch onderzoek – Caroline Ryssaert en Dries Tys (RAAP België)</p> <p>Bijlage 5: Gebiedsvisie en actieplan voor de duinen tussen Westende en Oostende – ESHER milieu & natuur bvba</p> <p>Bijlage 6: Verkennend hydrologisch onderzoek van de duinpolder-overgang ter hoogte van het 'Duinenkerkje' in Mariakerke-Oostende – INBO</p> <p>Bijlage 7: Plannen bestaande toestand Onze-Lieve-Vrouw ter Duinen: F&P_BA-R1/2 Begane grond, dakenplan, plan toren niv 2 & doorsnede F&P_BA-R2/2 Begane grond & doorsnede CD, gevleugelde sacristie en details koorkruis & schrijnwerk Omgeving_Grondplan gevleugelde sacristie en details Aanzicht en snede doopnis</p> <p>Bijlage 8: Verslag monumentenwacht 28/8/2018</p> <p>Bijlage 9: Evaluatie van de vochtinhouding en het binnenklimaat Onze-Lieve-Vrouw ter Duinenkerk te Mariakerke – KIK</p> <p>Bijlage 10: Lichtstudie IB Lichtatelierjee OLV ter Duinenkerk + plan</p> <p>Bijlage 11: "Groenlint, Groene Gordel: Oostende observeren" masterplan ontwerp eindrapport, Technum – ADR/George Descombes, 26 maart 2014</p>

9. LIJST MET AFBEELDINGEN EN FIGUREN

9.1 Afbeeldingen

afb. 1 en abf. 2: de Dorpsstraat met zicht op de kerk (links) en de Dorpsstraat met zicht op het vissershuisje (rechts), © Felix & Partners, 28/05/2018	8
afb. 3 en abf. 4: zicht op de zuidzijde van de OLV ter Duinenkerk (links) en interieur van de zuidbeuk OLV ter Duinenkerk (rechts), © Felix & Partners, 28/05/2018	8
afb. 5 en abf. 6: zicht op de OLV ter Duinenkerk en het kerkhof (links) en toegang naar de moestuinen – tuinmuur van de reeds verdwenen pastorie (rechts), © Felix & Partners, 28/05/2018.....	8
afb. 7 en abf. 8: zicht op de OLV ter Duinenkerk vanuit de duinen (links) en zicht op het polderlandschap langs de OLV ter Duinenkerk (rechts), © Felix & Partners, 19/01/2018.....	9
afb. 9 en abf. 10: Duinenweg (links) en zicht op de polders (rechts), © Felix & Partners, 19/01/2018	9
afb. 11: Mariakerke, Google Maps, geconsulteerd op 02/10/2014	18
afb. 12: zicht op de kerk en de omliggende vissershuisjes ca. begin 1900, A101424, KIK-IRPA	22
afb. 13: ca. begin 1900, A101422, KIK-IRPA	22
afb. 14: ca. begin 1900, A065733, KIK-IRPA	23
afb. 15: Schade aan de kerk na WO1, A129434, KIK-IRPA.....	23
afb. 16: Schade aan de kerk na WO1, A129435, KIK-IRPA.....	24
afb. 17: Schade aan de kerk na WO1, A129433, KIK-IRPA.....	24
afb. 18: zicht op het interieur van de zuidbeuk voor de uitbreiding, A065737, KIK-IRPA.....	25
afb. 19: postkaart van de kerk na de restauratie van 1921, Beeldbank Oostende, 119-2007	25
afb. 20: zicht op de ingang van de kerk, B059911, KIK-IRPA	26
afb. 21: zicht op de kerk en het kerkhof, E038871, KIK-IRPA	26
afb. 22: zicht op de zuidbeuk, KIK-IRPA.....	27
afb. 23en abf. 24: interieur van de kerk in 1944, B059748 (links) en B059749 (rechts), KIK-IRPA	28
afb. 25 en abf. 26: interieur van de kerk in 1944, B059751 (links) en B059750 (rechts), KIK-IRPA	28
afb. 27: eenvoudig kerkhof omsloten met een bakstenen muur, A065733, KIK-IRPA	32
afb. 28: zicht op de kerk, het kerkhof en de vissershuisjes, A101422, KIK-IRPA.....	33
afb. 29: zicht op verwoeste kerk en kerkhofmuur, A129434, KIK-IRPA.....	33
afb. 30: in de jaren '60 was het kerkhof voorzien met graspleintjes, treurbomen en sierstruiken, M034235, KIK-IRPA	34
afb. 31: Dorpsstraat met zicht op kerk en kerkhofmuur, erfgename R. Vancreyeneest, M012403, Beeldbank kusterfooged	34
afb. 32: enige afbeelding waar de pastorie nog op te zien is met ommuurde tuin, A065736, KIK-IRPA	35
afb. 33: op de achtergrond is de site van de pastorie te zien. De pastorie is reeds verdwenen, maar de ommuring is wel nog aanwezig, Beeldbank kusterfooged	35
afb. 34: tekening van William Lievens in 1984, Beeldbank Kusterfooged	36
afb. 35: zicht op het Duinenkerkje, vissershuisje en Dorpsstraat, KIK-IRPA	36
afb. 36: het vissershuisje, PK-B1972, stadsarchief Oostende, Beeldbank Kusterfooged	37
afb. 37: Batterij Cecilia te Mariakerke bewapend met 4 x 15 cm, Beeldbank Kusterfooged	39
afb. 38: Batterij Cecilia te Mariakerke bewapend met 4 x 15 cm, www.greatwarforum, geconsulteerd op 23-04-2019	40
afb. 39: Batterij Cecilia te Mariakerke met Onze-Lieve-Vrouwkerk op de achtergrond, www.greatwarforum.org, geconsulteerd op 23-04-2019	40
afb. 40: Stp Boelcke, afbeelding van Alain Van Geeteruyen, www.flickr.com, geconsulteerd op 23-04-2019	41
afb. 41: Stp Boelcke Mariakerke, www.forum.axishistory.com, geconsulteerd op 19-02-2019.....	42
afb. 42: Stp Boelcke, afbeelding van Alain Van Geeteruyen, www.flickr.com, geconsulteerd op 23-04-2019	42
afb. 43: Stp Boelcke, afbeelding van Alain Van Geeteruyen, www.flickr.com, geconsulteerd op 23-04-2019	43
afb. 44: Stp Boelcke, afbeelding van Alain Van Geeteruyen, www.flickr.com, geconsulteerd op 23-04-2019	43
afb. 45: Stp Boelcke, afbeelding van Alain Van Geeteruyen, www.flickr.com, geconsulteerd op 23-04-2019	44
afb. 46: Stp Boelcke, afbeelding van Alain Van Geeteruyen, www.flickr.com, geconsulteerd op 23-04-2019	44
afb. 47: Stp Boelcke, afbeelding van Alain Van Geeteruyen, www.flickr.com, geconsulteerd op 23-04-2019	45
afb. 48: Stp Boelcke, afbeelding van Alain Van Geeteruyen, www.flickr.com, geconsulteerd op 23-04-2019	45
afb. 49 en abf. 50: restanten kampvuur (links) en gebruik Duinenweg door fietsers en wandelaars (rechts), © K. Goegebeur en G. Meysmans.....	52
afb. 51: gebruik duinen als verblijfsplek, © K. Goegebeur en G. Meysmans.....	53
afb. 52 en abf. 53: ontdubbeling Duinenweg (links) - asfaltering wandelpad versleten en overgroeid (rechts), © K. Goegebeur en G. Meysmans.....	53
afb. 54 en abf. 55: versleten toestand Duinenweg (links) en prikkeldraadafsluiting langs Duinenweg (rechts), © K. Goegebeur en G. Meysmans.....	53
afb. 56 en abf. 57: boksdorn of Lycium barbarum (links) en struwelten met boksdorn (rechts), © K. Goegebeur en G. Meysmans.....	55
afb. 58 en abf. 59: open landschap polder (links) en micro-relief (rechts), © K. Goegebeur en G. Meysmans.....	55
afb. 60 en abf. 61: verbinding tussen Dorpsstraat en westzijde gebied (links) en restanten verharde paden in de ruigte (rechts), © K. Goegebeur en G. Meysmans	58
afb. 62 en abf. 63: sloot op een grens van het projectgebied (links) en waterwilg en gele lis (rechts), © K. Goegebeur en G. Meysmans	57
afb. 64 en abf. 65: weiland in gebruik als hondenspeelweide (links) en puin in de polder (rechts), © K. Goegebeur en G. Meysmans	57
afb. 66: defecte omheining tussen Duinenweg en polder, © K. Goegebeur en G. Meysmans	58
afb. 67 en abf. 68: begrazing door schapen ter hoogte van pastortuin (links) en veerrooster tussen kerkhof en grasweide schapen (rechts), © K. Goegebeur en G. Meysmans	60
afb. 69 en abf. 70: populier in en tegen de hofmuur van de pastorie (links) en bouwvallige constructies binnen de hofmuur (rechts), © K. Goegebeur en G. Meysmans	61
afb. 71: poortje pastortuin gebukt onder begroeiing van klimop, © K. Goegebeur en G. Meysmans	61

afb. 72 en afb. 73: verbinding tussen kerk en pastorie (links) en beeld van haas in de graasweide (rechts), © K. Goegebeur en G. Meysmans	61
afb. 74: situering Onze-Lieve-Vrouw ter Duinenkerk, www.geopunt.be, geconsulteerd op 25-4-2019.....	62
afb. 75 en afb. 76: noordzijde (links) en oostzijde (rechts) OLV ter Duinenkerk, © Felix & Partners, 28/05/2018	63
afb. 77 en afb. 78: raamdetail en grafmonument aan de noordzijde OLV ter Duinenkerk, © Felix & Partners, 28/05/2018	63
afb. 79 en afb. 80: details van de oostzijde OLV ter Duinenkerk, © Felix & Partners, 28/05/2018	63
afb. 81 en afb. 82: zuidzijde (links) en een detail van de zuidzijde (rechts) OLV ter Duinenkerk, © Felix & Partners, 28/05/2018	64
afb. 83 en afb. 84: westzijde OLV ter Duinenkerk, © Felix & Partners, 28/05/2018	64
afb. 85: details van de westzijde OLV ter Duinenkerk, © Felix & Partners, 28/05/2018	64
afb. 86 en afb. 87: doksaal in de zuidbeuk, © Felix & Partners, 28/05/2018	65
afb. 88 en afb. 89: noordbeuk (links) en zuidbeuk (rechts), © Felix & Partners, 28/05/2018	66
afb. 90 en afb. 91: beide beuken worden gescheiden door natuurstenen zuilen met knoppenkapitelen, © Felix & Partners, 28/05/2018 ...	66
afb. 92, afb. 93 en afb. 94: toegangsdeur tussen inkom en portaal (links en midden) en smeedijzeren hekken doksaal (rechts), © Felix & Partners, 28/05/2018	67
afb. 95 en afb. 96: blauwe hardstenen tegels van de inkom (links) en marmertegels in het portaal (rechts), © Felix & Partners, 28/05/2018	68
afb. 97 en afb. 98: het portaal met zicht op de zuidbeuk (links) en toegang naar westtoren (rechts), © Felix & Partners, 28/05/2018	68
afb. 99, afb. 100 en afb. 101: toegang naar de eerste verdieping van de westtoren, © Felix & Partners, 28/05/2018	69
afb. 102, afb. 103 en afb. 104: de eerste verdieping van de westtoren, © Felix & Partners, 28/05/2018	70
afb. 105 en afb. 106: de tweede verdieping van de westtoren, © Felix & Partners, 28/05/2018	70
afb. 107 en afb. 108: toegang naar de zolderverdieping (links) en klokkengoed (rechts), © Felix & Partners, 28/05/2018	70
afb. 109 en afb. 110: roosvormige patronen in marmeren tegels, namelijk in het midden van de loopgang (links) en in de doopnis (rechts), © Felix & Partners, 28/05/2018	71
afb. 111 en afb. 112: de marmeren tegels van de loopgang (links) en stermotief aan het altaar (rechts), © Felix & Partners, 28/05/2018...	72
afb. 113 en afb. 114: muren van de zuidbeuk, © Felix & Partners, 28/05/2018.....	72
afb. 115 en afb. 116: plafond en natuurstenen zuilen van de zuidbeuk, © Felix & Partners, 28/05/2018	72
afb. 117 en afb. 118: lambrisering in de zuidbeuk, © Felix & Partners, 28/05/2018	72
afb. 119 en afb. 120: lambrisering in de zuidbeuk, de deur naar de sacristie is mee verwerkt in de lambrisering, © Felix & Partners, 28/05/2018	73
afb. 121 en afb. 122: doksaal in de zuidbeuk met een urwerkplaat geflankeerd door twee putti, © Felix & Partners, 28/05/2018.....	74
afb. 123 en afb. 124: details van het doksaal in de zuidbeuk, boven ieder biechtstoel komt een medaillon voor, © Felix & Partners, 28/05/2018.....	74
afb. 125 en afb. 126: het altaar in de zuidbeuk, © Felix & Partners, 28/05/2018.....	75
afb. 127 en afb. 128: doopnis in de zuidbeuk met binnenbekleding in marmer, © Felix & Partners, 28/05/2018	76
afb. 129 en afb. 130: doopnis in de zuidbeuk, Felix & Partners, 28/05/2018	77
afb. 131 glasraam 1 in zuidbeuk, Felix & Partners, 17/12/2020.....	78
afb. 132 glasraam 2 in zuidbeuk, Felix & Partners, 17/12/2020.....	79
afb. 133 glasraam 3 in zuidbeuk, Felix & Partners, 17/12/2020.....	79
afb. 134 glasraam 4 in zuidbeuk, Felix & Partners, 17/12/2020.....	80
afb. 135, afb. 136 en afb. 137: sacristie is eenvoudig afgewerkt, Felix & Partners, 28/05/2018.....	81
afb. 138 en afb. 139: wit-rode cementtegels westzijde van noordbeuk, met optreden in blauwe hardsteen, © Felix & Partners, 28/05/2018.....	82
afb. 140 en afb. 141: wit-rode cementtegels in middengang noordbeuk (links) en aansluiting zwart-rode cementtegels met marmeren vloer in de zuidbeuk (rechts), © Felix & Partners, 28/05/2018	83
afb. 142 en afb. 143: wit-rode cementtegels aan altaar noordbeuk met aansluitingsstrook (zwart-rode tegels) naar zuidbeuk (links) opstap in blauwe hardsteen aan altaar (rechts), © Felix & Partners, 28/05/2018	83
afb. 144 en afb. 145: bakstenen muren zichtbaar gelaten en plafond in pitchpine, © Felix & Partners, 28/05/2018	83
afb. 146 en afb. 147: lambrisering noordzijde van de noordbeuk, © Felix & Partners, 28/05/2018	83
afb. 148, afb. 149 en afb. 150: altaar in noordbeuk opgetrokken uit zwart graniet, © Felix & Partners, 28/05/2018.....	84
afb. 151, afb. 152 en afb. 153: preekstoel OLV ter Duinenkerk, © Felix & Partners, 28/05/2018	85
afb. 154 glasraam 5 in de noordbeuk, Felix & Partners, 17/12/2020.....	86
afb. 155 glasraam 6 in de noordbeuk, Felix & Partners, 17/12/2020.....	87
afb. 156 glasramen 7, 8 en 9 in de noordbeuk, Felix & Partners, 17/12/2020.....	87
afb. 157 glasraam 10 in de noordbeuk, Felix & Partners, 17/12/2020.....	88
afb. 158 glasraam 11, 12 en 13, Felix & Partners, 17/12/2020	88
afb. 159 glasraam 14, Felix & Partners, 17/12/2020.....	89
afb. 160 glasraam 15, Felix & Partners, 17/12/2020.....	89
afb. 161 glasraam 16, Felix & Partners, 17/12/2020.....	89
afb. 162 en afb. 163: links: het altaar in de zuidbeuk, © Felix & Partners, 28/05/2018 – rechts: situatie in 1944, KIK, www.kikirpa.be.....	91
afb. 164 en afb. 165: details van het altaar in de zuidbeuk, © Felix & Partners, 28/05/2018.....	91
afb. 166, afb. 167, afb. 168 en afb. 169: (links naar rechts) tabernakel – kandelaar – engelbeeld - sokkel van het altaar in de zuidbeuk, © Felix & Partners, 28/05/2018.....	91
afb. 170 en afb. 171: links: doopvont OLV ter Duinenkerk, © Felix & Partners, 28/05/2018 – rechts: situatie voor de uitbereiding, vermoedelijk stond de doopvont in de noordelijke zijkapel, KIK, www.kikirpa.be	92
Afb. 172 en afb. 173: communiebanken in de noordbeuk, © Felix & Partners, 28/05/2018	93
Afb. 174 en afb. 175: oorspronkelijk stond voor elk altaar een communiebank, KIK, www.kikirpa.be	93
Afb. 176 en afb. 177: links: kruiswegstaties in de noordbeuk, © Felix & Partners, 28/05/2018 – rechts: oorspronkelijk kwamen er ook kruiswegstaties voor in de zuidbeuk, KIK, www.kikirpa.be	94
Afb. 178: kruisweg op de lambrisering in noordbeuk OLV ter Duinenkerk, © Felix & Partners, 28/05/2018	94
afb. 179 en afb. 180: links: Onze Lieve vrouw met Jezuskind op de arm, © Felix & Partners, 28/05/2018 – rechts: situatie in 1944, KIK, www.kikirpa.be.....	95
afb. 181: situatie voor de uitbereiding van de noordbeuk waar de schilderijen in hun originele positie hangen, KIK, www.kikirpa.be	96

afb. 182: schilderijen 1 t.e.m. 4 (links naar rechts) OLV ter Duinenkerk, © Felix & Partners, 28/05/2018	97
afb. 183: schilderijen nr. 5 t.e.m. 8 (links naar rechts), © Felix & Partners, 28/05/2018	97
afb. 184: schilderijen nr. 9 t.e.m. 10 (links naar rechts), © Felix & Partners, 28/05/2018	97
afb. 185 en afb. 186: herstellingen blauwe hardstenen tegels (links) en barsten in marmertegels (rechts), © Felix & Partners, 28/05/2018	98
afb. 187 en afb. 188: schade door gebruik van matten met rubberlaag (links) en barsten in marmertegels (rechts), © Felix & Partners, 28/05/2018	99
afb. 189 en afb. 190: schade cementtegels in noordbeuk, © Felix & Partners, 28/05/2018	99
afb. 191 en afb. 192: zoutaantasting op de muren in de zuidbeuk, © Felix & Partners, 28/05/2018	100
afb. 193 en afb. 194: voegwerk noordbeuk in slechte staat (verpulveren), © Felix & Partners, 28/05/2018	100
afb. 195: vervuiling op de zuilen en zoutaantasting op muren toilet in sacristie, © Felix & Partners, 28/05/2018	100
afb. 196 en afb. 197: beschadiging en aantasting door insecten, lambrisering, © Felix & Partners, 28/05/2018	101
afb. 198 en afb. 199: ontbreken van onderdelen en beschadiging van schilderijen, lambrisering, © Felix & Partners, 28/05/2018	101
afb. 200 en afb. 201: schade hoofdaltaar zuidbeuk: verdwenen elementen en insectenaantasting, © Felix & Partners, 28/05/2018	102
afb. 202 en afb. 203: schade hoofdaltaar zuidbeuk: vervuiling en aantasting insecten (links) en krimpscheuren (rechts), © Felix & Partners, 28/05/2018	102
afb. 204 en afb. 205: schade hoofdaltaar zuidbeuk: tapijt aangekleefd (links) of lijmresten (rechts), © Felix & Partners, 28/05/2018	102
afb. 206 en afb. 207: schade doksaal zuidbeuk: aantasting van klopkever (links) en delen sluiten niet goed meer aan (rechts), © Felix & Partners, 28/05/2018	103
afb. 208 en afb. 209: schade orgel zuidbeuk: vervuiling en delen sluiten niet goed meer af, © Felix & Partners, 28/05/2018	103
afb. 210 en afb. 211 schade schilderijen: scheuren en gaten in het doek, © Felix & Partners, 28/05/2018	103
afb. 212 en afb. 213 schade schilderijen: krassen en aantasting door insecten, © Felix & Partners, 28/05/2018	104
afb. 214 en afb. 215: schade traptoren: barsten op te merken en verfwerk bladdert af, © Felix & Partners, 28/05/2018	104
afb. 216 situering kerkhof, www.geopunt.be, geconsulteerd op 25-04-2019	105
afb. 217 en afb. 218: (zie figuur 36; A en B) lage bakstenen muren aan de oostzijde bovenaan afgewerkt met een schuine in baksteen (links) lage bakstenen muren bovenaan afgewerkt met rode dakpannen (rechts), © Felix & Partners, 16/04/2019	107
afb. 219 en afb. 220: (zie figuur 36; C) Kerkhofmuur aan de zuidzijde (links) en sporen van de kerkhofmuur aan de zuidzijde in het gras (rechts), © Felix & Partners, 16/04/2019	107
afb. 221 en afb. 222: zone 1 - zie figuur 36, © Felix & Partners, 16/04/2019	108
afb. 223, afb. 224 en afb. 225: graf 1.1 - links en midden een recente foto, © Felix & Partners, 16/04/2019 en rechts een afbeelding vermoedelijk jaren '20 na oorlogsschade, KIK-IRPA	108
afb. 226, afb. 227 en afb. 228: graf 1.2 - links en midden een recente foto, © Felix & Partners, 16/04/2019 en rechts een afbeelding vermoedelijk jaren '20 na oorlogsschade, KIK-IRPA	109
afb. 229 en afb. 230: graf 1.3, © Felix & Partners, 16/04/2019	109
afb. 231, afb. 232 en afb. 233: graf 1.3 - links en midden © Felix & Partners, 16/04/2019 en rechts een afbeelding van 1944, KIK-IRPA	109
afb. 234, afb. 235 en afb. 236: graf 1.4 - links en midden © Felix & Partners, 16/04/2019 en rechts een afbeelding van 1944, KIK-IRPA	110
afb. 237: graf 1.5, © Felix & Partners, 16/04/2019	110
afb. 238 en afb. 239: zone 2 - zie figuur 36, © Felix & Partners, 16/04/2019	111
afb. 240 en afb. 241: zone 3 - zie figuur 36, © Felix & Partners, 16/04/2019	112
afb. 242, afb. 243 en afb. 244: graf 3.1 - links en midden een recente foto, © Felix & Partners, 16/04/2019 en rechts een afbeelding vermoedelijk jaren '20 na oorlogsschade, KIK-IRPA	112
afb. 245, afb. 246 en afb. 247: graf 3.2 - links en midden © Felix & Partners, 16/04/2019 en rechts een afbeelding van 1944, KIK-IRPA	113
afb. 248, afb. 249 en afb. 250 graf 3.3 - links en midden © Felix & Partners, 16/04/2019 en rechts een afbeelding van 1944, KIK-IRPA	113
afb. 251, afb. 252, afb. 253 en afb. 254: graf 3.4 - links en midden © Felix & Partners, 16/04/2019 en rechts een afbeelding van 1944, KIK-IRPA	114
afb. 255, afb. 256 en afb. 257: graf 3.5 - links en midden © Felix & Partners, 16/04/2019 en rechts een afbeelding van 1944, KIK-IRPA	114
afb. 258 en afb. 259: zone 4 - zie figuur 36, © Felix & Partners, 16/04/2019	115
afb. 260 en afb. 261: graf 4.1, © Felix & Partners, 16/04/2019	115
afb. 262 : graf 4.2, © Felix & Partners, 16/04/2019	116
afb. 263: graf 4.3, © Felix & Partners, 16/04/2019	116
afb. 264, afb. 265 en afb. 266: graf 4.4 - links en midden © Felix & Partners, 16/04/2019 en rechts een afbeelding van 1944, KIK-IRPA	116
afb. 267: graf 4.5, © Felix & Partners, 16/04/2019	117
afb. 268, afb. 269 en afb. 270: graf 4.6, © Felix & Partners, 16/04/2019	117
afb. 271, afb. 272 en afb. 273: graf 4.6 - links en midden © Felix & Partners, 16/04/2019 en rechts een afbeelding van 1944, KIK-IRPA	117
afb. 274 en afb. 275: zone 5 - zie figuur 36, © Felix & Partners, 16/04/2019	118
afb. 276, afb. 277, afb. 278 en afb. 279: graf 5.1, © Felix & Partners, 16/04/2019	118
afb. 280: graf 5.2, © Felix & Partners, 16/04/2019	119
afb. 281 en afb. 282: graf 5.3 © Felix & Partners, 16/04/2019	119
afb. 283: graf 5.4, © Felix & Partners, 16/04/2019	119
afb. 284 en afb. 285: zone 6 - zie figuur 36, © Felix & Partners, 16/04/2019	120
afb. 286 en afb. 287: graf 6.1, © Felix & Partners, 16/04/2019	120
afb. 288 en afb. 289: graf 6.2, © Felix & Partners, 16/04/2019	121
afb. 290 en afb. 291: graf 6.3 - links © Felix & Partners, 16/04/2019 en rechts een afbeelding van 1944, KIK-IRPA	121
afb. 292 en afb. 293: zone 7 - zie figuur 36, © Felix & Partners, 16/04/2019	122
afb. 294, afb. 295 en afb. 296: graf 7.1, © Felix & Partners, 16/04/2019	122
afb. 297 en afb. 298: graf 7.1, © Felix & Partners, 16/04/2019	123
afb. 299, afb. 300 en afb. 301: graf 7.2, © Felix & Partners, 16/04/2019	123
afb. 302 en afb. 303: graf 7.2, © Felix & Partners, 16/04/2019	123
afb. 304 en afb. 305: schade grafzerken: afbrokkelen van cementering, © Felix & Partners, 16/04/2019	124
afb. 306 en afb. 307: schade grafzerken: blauwe hardsteen gebroken of verdwenen, © Felix & Partners, 16/04/2019	124
afb. 308 en afb. 309: schade grafzerken: blauwe hardstenen platen verzakt, gebroken of sluiten niet goed meer aan, © Felix & Partners, 16/04/2019	125

afb. 310: situering tuinmuur in het gebied, www.geopunt.be , geconsulteerd op 25-04-2019	126
afb. 311 en afb. 312: nog aanwezige tuinmuur van de reeds verdwenen pastorie, © Felix & Partners, 16/04/2019.....	126
afb. 313: schade tuinmuur pastorie: muren brokkelen af en zijn deels verdwenen, © Felix & Partners, 16/04/2019	127
afb. 314: situering vissershuisje in het gebied, www.geopunt.be , geconsulteerd op 25-4-2019	128
afb. 315 en afb. 316: zuid (links) en noordgevel (rechts) van het vissershuisje, © Felix & Partners, 28/05/2018	128
afb. 317 en afb. 318: schade vissershuisje: dakaansluitingen zijn verweerd, gebroken dakpannen, cement en kaleilaag bladdert af, © Felix & Partners, 28/05/2018	129
afb. 319: schade vissershuisje: cement en kaleilaag bladdert af, © Felix & Partners, 28/05/2018.....	129
afb. 320: situering bunkers in het gebied, www.geopunt.be , geconsulteerd op 25-04-2019	130
afb. 321 en afb. 322: restanten van bunkers in de duinen, © Felix & Partners, 16/04/2019.....	130
afb. 323 en afb. 324: restanten van bunkers in de duinen, © Felix & Partners, 16/04/2019.....	130

9.2 Figuren

figuur 1: eigendomssituatie van het gebied: de duinen tussen de zeedijk en de Duinenstraat zijn eigendom van het Vlaams Gewest. Alle eigendommen in het licht blauw zijn van stad Oostende, incl. de kerk. Het perceel van het vissershuisje is eigendom van stad Oostende, maar het gebouw is eigendom van de heer Boel Nicolas en mevrouw Heyse Godelieve, informatie ontvangen van Stad Oostende, 2 september 2020.....	6
figuur 2: afbakening bescherming, Geoportaal Onroerend Erfgoed, geconsulteerd op 19 januari 2018.....	7
figuur 3: afbakening beheersplan, Kadaster, geconsulteerd op 10 november 2016	7
figuur 4: reconstructie van de Testerepgeul en het oorspronkelijke schorreeland (uit Tys 2017, p.8), uit het historisch en archeologisch onderzoek van Caroline Ryssaert en Dries Tys RAAP België.....	12
figuur 5: uitsnede uit de kaart van de streek Brugge, Oostende en Sluis, opgemaakt door De Fer. In 1709. Hierop is duidelijk het inundatiegebied rond Oostende te zien. Het gehucht Mariakerke, waarvan enkel de kerk is weergegeven bevindt zich buiten dit overstromingsgebied, uit het historisch en archeologisch onderzoek van Caroline Ryssaert en Dries Tys RAAP België.....	12
figuur 6: Het projectgebied geprojecteerd op de tiendenkaart, uit het historisch en archeologisch onderzoek van Caroline Ryssaert en Dries Tys RAAP België	13
figuur 7: kaart van de streek rond Oostende (RAG, Kaarten en plannen, nr.608), uit het historisch en archeologisch onderzoek van Caroline Ryssaert en Dries Tys RAAP België	13
figuur 8: kaart van de Ferraris 1771-1777, uit het historisch en archeologisch onderzoek van Caroline Ryssaert en Dries Tys RAAP België ..	14
figuur 9: Primitief kadaster 1830-1834, uit het historisch en archeologisch onderzoek van Caroline Ryssaert en Dries Tys RAAP België.....	14
figuur 10: Kaart van Vandermaelen (1846-1854), uit het historisch en archeologisch onderzoek van Caroline Ryssaert en Dries Tys RAAP België	15
figuur 11: Atlas der Buurtwegen 1841, uit het historisch en archeologisch onderzoek van Caroline Ryssaert en Dries Tys RAAP België.....	15
figuur 12: detail van de kaart van de Dépot de la Guerre uit 1883, uit het historisch en archeologisch onderzoek van Caroline Ryssaert en Dries Tys RAAP België	16
figuur 13: Trenchmap 5 may 1917, uit het historisch en archeologisch onderzoek van Caroline Ryssaert en Dries Tys RAAP België	16
figuur 14: Luchtfoto uit 1971, uit het historisch en archeologisch onderzoek van Caroline Ryssaert en Dries Tys RAAP België	17
figuur 15: Fricx (1715), Geopunt Vlaanderen, geconsulteerd op 27/11/2011	19
figuur 16: De Ferrariskaart (1775), Geopunt Vlaanderen, geconsulteerd op 27/11/2011	20
figuur 17: Atlas der buurtwegen (1841), Geopunt Vlaanderen, geconsulteerd op 27/11/2011	21
figuur 18: Vandermaelenkaart (1846-54), Geopunt Vlaanderen, geconsulteerd op 27/11/2011	21
figuur 19: Poppkaart (1842-79), Geopunt Vlaanderen, geconsulteerd op 27/11/2011	21
figuur 20: bouwhistorische evolutie van de kerk, © Felix & Partners	29
figuur 21: bouwhistorische evolutie van de interieur elementen, © Felix & Partners.....	30
figuur 22: bouwhistorische evolutie van de Onze-Lieve-vrouw ter Duinenkerk en omgeving, © Felix & Partners	31
figuur 23: Lazarett Raversyde, documentatie van J.R. Ryheul.....	38
figuur 24: afbeelding uit archeologische nota, trenchmap 5 may 1917, British First World War Trench Maps, 1915-1918, https://maps.nls.uk/index.html	39
figuur 25: CAI kaart, uit het historisch en archeologisch onderzoek van Caroline Ryssaert en Dries Tys RAAP België	48
figuur 26: syntheseekaart: A = Duinenweg, B = parallelweg, C = oorspronkelijk areaal pastorie, D = grachten, E = 19 ^{de} eeuwse wegtracés, groen = Testerepgeul, uit het historisch en archeologisch onderzoek van Caroline Ryssaert en Dries Tys RAAP België.....	50
figuur 27: Kadasterkaart, uit het historisch en archeologisch onderzoek van Caroline Ryssaert en Dries Tys RAAP België	50
figuur 28: situering gebied, © K. Goegebeur en G. Meysmans	51
figuur 29: paden in de duinengordel, © K. Goegebeur en G. Meysmans	52
figuur 30: syntheseekaart met aanduiding historische tracés: A = Duinenweg, B = parallelweg, C = oorspronkelijk areaal pastorie, D = grachten, E = 19 ^{de} eeuwse wegtracés, groen = relict Testerepgeul, uit het historisch en archeologisch onderzoek van Caroline Ryssaert en Dries Tys RAAP België	56
figuur 31: paden in polderdeel, © K. Goegebeur en G. Meysmans.....	58
figuur 32: paden in het kerkhof, © K. Goegebeur en G. Meysmans	59
figuur 33: paden langs de pastoretuin en voormalige vissershuisen, © K. Goegebeur en G. Meysmans.....	60
figuur 34: grondplan OLV ter Duinenkerk, plannen bestaande toestand 2009, architectenbureau Felix & Partners BV	65
figuur 35: grondplan bestaande toestand OLV ter Duinenkerk met aanduiding van de schilderijen, © Felix & Partners	96
figuur 36: Bovenaanzicht kerkhof OLV ter Duinen Mariakerke, www.geopunt.be	106
Figuur 37 aanduiding kerkhof OLV ter Duinen Mariakerke. ZEN-erfgoed: oude graven en graf baron James Ensor. De kerkhofmuur, het grasbeheer en de graftstenen in de kerk maken geen deel uit van het ZEN-erfgoed.....	136